

БІЛІМДЕГІ ЖАҢАЛЫҚТАР №2 (58), 2017

Республикалық ақпаратты-әдістемелік журнал
2003 жылдан бастап шығарылады

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

Меншік иесі
«Өрлеу» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы»
акционерлік қоғамының филиалы Астана қаласы
бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін
арттыру институты

Бас редакторы:
Л.А. Саинова, ПҚ БАИ директоры

Редакция алқасының мүшелері:
Ә. И. Чокушева, ПҚ БАИ
М. Ж. Асамбаев, ПҚ БАИ
Қ. К. Ахметова, ПҚ БАИ
Б. Ғ. Ғалымжанов, ПҚ БАИ
Л. К. Боранбаева, ПҚ БАИ
Г. Қ. Дәулетбаева, ПҚ БАИ
Н. А. Клименко, ПҚ БАИ
В. И. Нурмаганбетова, ПҚ БАИ
Ж. С. Нурмагамбетова, ПҚ БАИ
М. А. Аскарлова, ПҚ БАИ

Дайындаған редактор:
О. А. Бегалина
Ә. С. Жұматаева

Әрлендірген және қалыптаған:
Н. Ж. Исенов

Жазылым бойынша таратылады:
«Қазпошта» каталогы, индексі 75584

Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және
қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген. Лицен-
зия № 3463 - Ж, 2002 ж., 21 желтоқсан

Журнал зарегистрирован Министерством культуры,
информации и общественного согласия Республики
Казахстан Лицензия № 3463 - Ж от 21 декабря 2002 г.

Редакцияның мекен-жайы:
Астана қаласы, Мәңгілік Ел даңғылы, 18
Телефон/факс: 8 (7172) 48-76-85

Жарияланған материалдар редакцияның пікірін
білдірмейді. Қолжазбалар және суреттер
рецензияланбайды және қайтарылмайды

Позиция редакция не обязательно совпадает
с мнением авторов. Рукописи и фотоснимки не
рецензируются и не возвращаются

Дана / Тираж:
500

**БІЛІМ БЕРУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТ /
ГОСУДАРСТВЕННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА**

**Налибаева Г. Р., Исентаева К. А. Үштілділіктің жеке тұлға
қалыптастырудағы маңызы.....2**
**Мәженова С. Ә. Біліктілікті арттыру – педагогтің кәсіби өсуінің
негізі.....4**

**ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР /
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ**

**Дюсембаева Г. Т. Актуальные вопросы внедрения основ
робототехники в учебный процесс.....7**
**Ауталипова Б. Ж. Таксономия Б. Блума как методика оценки
успешности обучения при развитии функциональной
естественнонаучной грамотности учащихся.....10**
**Чиркова Т. Н. Критериальное оценивание как педагогическая
технология.....18**

**ӨЗЕКТІ АҚПАРАТ
АКТУАЛЬНАЯ ИНФОРМАЦИЯ**

Сәрсембина Қ. Қ. Алаш идеясы - ұлттық рухтың тірегі.....22
Амангазиева М. Қ. Түркі сөздерінің орыс тіліндегі көрінісі.....28

**БІЛІМ БЕРУ: МОДЕЛДЕРІ МЕН ӘДІСТЕРІ /
ОБРАЗОВАНИЕ: МОДЕЛИ И МЕТОДЫ**

**Дюсембинова Б. С. Бастауыш сыныпта оқытудың бүгінгі күнгі
ерекшеліктері.....32**
**Оразаева З. Н. Критериалды бағалау оқушылардың оқу
материалын игеру деңгейін бағалаудың нақты өлшемі.....35**
**Молдашаева С. Ж. Жалпы орта білім беретін мектептердегі
педагогикалық технологиялар.....41**
Кусаинова Д. Г. Дуалды оқыту – уақыт талабы.....49
**Аскарлова М. А. Планирование уроков английского языка в
обновленном содержании образования.....52**
**Кравчук Г. Н. Инновационные подходы в организации
деятельности младших школьников при подготовке к участию в
интеллектуальных конкурсах и олимпиадах.....54**

**МЕКТЕПKE ҚАДАМ: МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ МЕН ТӘРБИЕ
СТУПЕНЬКИ К ШКОЛЕ: ДОШКОЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ**

**Тусупова Г. У. Инновационный процесс как успешное развитие
коллектива.....58**
Чинова Е. Н. Будущий первоклассник: готовность к школе.....61
Тарасюк С. К. Дидактические игры в начальный период обучения.....65

**ӨНЕГЕЛІ ТӘРБИЕ /
ИСКУССТВО ВОСПИТАНИЯ**

**Столярова Т. М. Возможности поликультурного воспитания
на примере изучения истории древнего Казахстана.....68**

**БІЛІМ КЕҢІСТІГІНДЕ ШЕКАРА ЖОҚ
ОБРАЗОВАНИЕ БЕЗ ГРАНИЦ**

**Искакова А. С. Роль библиотеки в повышении качества
образовательных услуг.....71**

**РЕДАКЦИЯ ҰСЫНАДЫ
ОТ РЕДАКЦИИ**

**Жұматаева А. С. Взгляды Шокана Уалиханова на этнопедагогика
и этнопсихологию казахского народа.....73**

ҮШ ТІЛДІЛІКТІҢ ЖЕКЕ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Налибаева Г. Р.,
мемлекеттік басқару магистрі
Исентаева К. А.,
педагогика және психология магистрі
«Өрлеу» БАҒО» АҚФ Астана қаласы
бойынша ПҚ БАИ мониторинг және талдау бөлімі

Бүгінгі таңда көп тілде оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін қажеттілік. Үш тілде оқыту – заман талабы десек, оның негізгі мақсаты: бірнеше тілді меңгерген, әлеуметтік және кәсіптік бағдарға қабілетті, мәдениетті тұлғаны дамыту және қалыптастыру. Бүгінде еліміз жаңа ғасырдың табалдырығын абыройлы көрсеткіштермен аттап, дамыған елу елдің қатарына қосылуға бет бұрғандықтан, білім беру жүйесі де әлемдік білім талаптарына сәйкес болуы тиіс. Сондықтан білім ошағындағы көпмәдениеттілік ақпараттық және коммуникативтікпен қатар қойылып, білімнің базалық құзыреттілігі ретінде танылып отыр.

XXI ғасыр – білімділер ғасырының талабына сай зерделі, ой-өрісі жоғары азаматты қалыптастыру мемлекетіміздің негізгі стратегиясы болып саналады.

Елбасы Н. Ә. Назарбаев 2007 жылғы 28 ақпандағы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты халыққа Жолдауында «Тілдердің үштұғырлығы» атты мәдени жобаны кезең-кезеңмен іске асыруды ұсынды. Нұрсұлтан Әбішұлы «Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі - мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қарым-қатынас тілі және ағылшын тілі - жаһандық экономикаға ойдағыдай кіру тілі» деген сындарлы да салиқалы үндеу жолдады [1].

Мемлекет басшысы «100 нақты қадам» Ұлт жоспары аясында білім мен ғылымды

дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған жаңа мемлекеттік бағдарламасын қабылдау туралы жарлыққа қол қойды. Аталған бағдарламаның негізгі мақсаты - Президент ұсынған «Мәңгілік ел» идеясын орындауға бастайтын, оған негіз қалайтын платформа жасау.

«Мәңгілік Ел» идеясын жүзеге асыру белгілі бір құндылықтар жүйесіне негізделетіні белгілі. Сол құндылықтардың ішіндегі ең бастысы - қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде нығайту, қазақстандықтардың үш тілде еркін сөйлеуіне жағдай жасау.

Мемлекеттік тіл - «Мәңгілік Ел» идеясының негізі, өзегі. Мемлекет билігінің құдіреттілігі мен күштілігі қазақ тілінде сөйлеуімен өлшенеді. Мемлекет қай тілде сөйлесе, сол тілдің құдіреті қашанда үстем болады. Мемлекеттік тілде сөйлеу қазақ халқының ішкі бірегейлігін нығайтып, өркениеттік, мәдени бағытын арттырады.

Тіл - ұлттың мәдени коды, ойлау және таным, дүниеге қатынасының, құндылықтарды бағалай білу жүйесінің коды. Сонымен бірге, тіл - билік, үлкен саясат. Тіл - «Мәңгілік Ел» идеясының басты негізі. Ана тілінді құрметтеу - ұлттық намысты ояту мен жаңғыртудың көзі. Бұл жолда тілдік және ақпараттық кеңістікті қорғау, оған мемлекеттік тұрғыдан ықпал ету, ақпараттық кеңістік қауіпсіздігін қамтамасыз ету ел тәуелсіздігін қорғаудағы басты ұстаным болуы тиіс. Білім беру жүйесі мәдениетпен тікелей байланысты. Демек, «Мәңгілік Ел» идеясын жүзеге асыру үшін білім беру

жүйесінің мақсатын өзгерту керек. Ол, біздіңше, креативті, шығармашылық сипатта ойлайтын «мәдениетті тұлғаны» қалыптастыру. [2]

Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі - мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлттаралық қарым-қатынас тілі және ағылшын тілі - жаһандық экономикаға ойдағыдай кіру тілі.

Н. Ә. Назарбаев

Бұл саясатты қолдау дегеніміз, біріншіден, өз тіліміздің бай екендігін көрсете отырып өзге тілдерді еркін меңгере алатын ұлт ретінде дәлелдейміз. Екіншіден, шетелмен тығыз қарым-қатынас орната отырып экономикамызды жақсартамыз. Үшіншіден, «Жас болса да, бас бола алатын» мемлекет екендігімізді толығымен көрсетеміз. Қазақстан үшін үштұғырлы тіл – елдің бәсекеге қабілеттілікке ұмтылуға бірінші баспалдағы, өйткені бірнеше тілде еркін сөйлей де, жаза да білетін қазақстандықтар өз елінде де, шетелдерде де бәсекеге қабілетті тұлғаға айналады. Біздің басты мақсатымыз – Қазақстан Республикасының тіл саясатын жүзеге асыру, тілді меңгеруге деген қызығушылықты ынталандыру, жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеу, үш тілді – қазақ, орыс және ағылшын тілдерін жетік меңгерген қабілетті жастарды қалыптастыру.

Бір халықтың мәдениетін басқаларымен салыстыру арқылы әлем суретін әр қырынан, әрі тұтас көруге мүмкіндік беретін ұлттық мәдениеттің барлық ерекшеліктерін және құндылықтарын сезінуге болады. Көптілді үйретудің қай қырын алып қарасақ та, жүргізілетін жұмыстардың басты мақсаты - білім берудің сапасы мен нәтижелілігін арттыра отырып полимәдениетті тұлғаны қалыптастыру болып отыр. Білім беру бәсекеге қабілетті, жоғары сапалы болуының нәтижесінде қазақстандық мектептердің тұлғалары өз білімін

шетелдік жоғары оқу орындарында жалғастыра алатындай болуы қажет. Сондықтан білім берудің маңызы стратегиялық міндеті, бір жағынан, мектеп бітірушілердің халықаралық біліктілік сапасын, лингвистикалық білімін жетілдіру, ең негізгісі мемлекеттік, ана тілі мен шетел тілдерін меңгеруді қамтамасыз ету болып табылады.

ЮНЕСКО XXI ғасырды полилингвизм ғасыры деп атады. Болашақ ұрпағымыз тек ана тілін меңгеріп қана қоймай, бірнеше шетел тілін меңгеруі керек. Ал шетел тілін жан-жақты меңгертуде оқу-тәрбие процесін қызықты, ыңғайлы және ұтымды ету үшін бірнеше тілдегі (қазақ, орыс, ағылшын) әдіс-тәсілдерді қолданамыз. Тәуелсіз ел болған соң әлемнің барша жұртымен қарым-қатынас жасай бастадық. Енді біз тек орыс тілін ғана емес, қытай, түрік, ағылшын, француз және басқа ұлттардың тілін біліп, олармен қатынас жасауға тиістіміз. Алайда, әлемде ең басты тіл - ағылшын тілі екені дау туғызбамай ақиқат. [3]

Бүгінгі таңда ағылшын тілін меңгеру дегеніміз – ғаламдық ақпараттар мен инновациялардың ағынына ілесу деген сөз. Оған қоса ағылшынша білсең, әлемдегі ең үздік, ең беделді жоғары оқу орындарында білім алуға мүмкіндігің мол. Тіпті, оқуыңды тәмамдаған соң біршама уақытқа шетелде қалып, еңбек етуің үшін де бұл тамаша мүмкіндік. Ең бастысы, ағылшын тілін білу – бұл іскерлік қарым-қатынас және әлемнің кез келген нүктесінде бизнеспен айналысу үшін міндетті талап. Жалпы әлемдік рейтингте ағылшын тілі бірінші орын алады, сондықтан біз ағылшын тілін игеруде серпіліс жасауымыз керек. Ағылшын тілін меңгеру – жастарға әлем танудың кілті болмақ. Сонымен қатар ағылшын тілін меңгеру біздің еліміздің әрбір азаматына өмірдегі шексіз жаңа мүмкіндіктерді ашады:

- өзге мәдениет өкілімен тікелей, аудармашының көмегінсіз қарым-қатынас жасай аламыз;

- ғылыми үлгілері дамыған шетелдік мағлұматқа қол жеткізе аламыз;
- ғаламтордағы ағылшын тіліндегі мағлұматты игере аламыз;
- жастар мен ғалымдар экономикасы дамыған елдерде білім алып, сол елдің озық тәжірибесін елге алып келуге мүмкіндік алады;
- өз зерттеулеріміздің нәтижесін шетелдердегі жоғары конференцияларға, конгрестерге, симпозиумдарға шығарып, көрсете аламыз;
- өзге мәдениеттің көркем әдебиетімен түпнұсқасында таныса аламыз;
- өндірістің қай саласында болмасын жұмысқа тұру мүмкіндігіміз бен жалақымыз артады;
- соңғы инновациядан және жаңалықтардан хабардар болады, әсіресе инженер-

рия мен технологияларға қатысты.

Қазақстанның құрметті азаматы, қазақ тілінің дамуына өлшеусіз үлес қосқан неміс ұлтының өкілі Г. Бельгер: "Неміс тілі, қазақ тілі, орыс тілі - шабытымның үш қайнар бұлағы» - деген екен. Қазақ халқының «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл» деген мақаласы «Үш тұғырлы тіл» саясатын жүргізудің негізі бола алады. Ал, А. П. Чеховтің «Шет тілін білмеген адам өзін паспортсыз жандай сезінеді» деген қанатты сөзі, бір тілмен шектелген адам өзін еркін, бостандықта жүргенін сезіне алмайтынын нұсқап отыр. Ендеше, бірнеше тілді меңгеру – еркіндіктің, бостандықтың, бәсекеге қабілетті ұлт болудың, ұлт болашағының жарқын болуының кепілі.

Әдебиеттер:

1. Президент Н. Ә. Назарбаевтың «Жаңа Әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауы. - Астана, 2007 жылғы 28 ақпан.
2. Назарбаев Н. Ә. «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Жолдауы. - Астана, 2014 жылғы 11 қараша.
3. Білім беру мекемесі басшыларының анықтамасы, №4 (112) 2016.

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ – ПЕДАГОГТИҢ КӘСІБИ ӨСУІНІҢ НЕГІЗІ

Мәженова С. Ә.,

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Астана қаласы бойынша ПҚ БАИ бас маманы

Елбасымыз Н. Ә. Назарбаевтың «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін, бәсекеге қабілетті ұлт үшін» жолдауында атап өткендей, «Мұғалімдердің біліктілігін неғұрлым сапалы деңгейге көтеру, білім беру жүйесінің қызметкерлерін қайта даярлау жөніндегі республикалық және аймақтық институттардың материалдық-техникалық базасын нығайту қажет. Келешекте мұғалім мамандығы ең беделді әрі жоғары ақы төленетін мамандықтардың бірі болуы керек. Әрине мұғалімнің өзі де уақыт талабына сәйкес болуы міндетті»

делінген. [1]

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты - бәсекеге қабілетті, әрі жан-жақты дамыған, көпмәдениетті, шығармашыл, әлеуметтік бейімделген маман дайындау. Педагог кадрлардың біліктілігін арттыру – бұрыннан алған кәсіби білімін, үйрете білуі мен дағдысын қолдауға, кеңейтуге, тереңдетуге мүмкіндік беретін кәсіби оқыту формасы болып табылады.

Біліктілікті арттыру білім мен дағдыларды меңгеруді, сондай-ақ кәсіби біліктіліктердің өсуін, басқару қабілеттерінің дамуын қамтамасыз

етеді. Жаңа қоғам педагогі — бұл рухани дамыған, бай шығармашыл үнемі жаңалыққа ұмтылатын тұлға.

Білім – бүгінгі күнгі жаһандану жағдайында өркениеттіліктің әрі өлшемі, әрі тетігі, құндылығы болып табылады. Осыған орай, қазіргі білім берудің мақсаты - білім алып, білік пен дағдыға қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүріп, жұмыс істей алатын, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке, яғни ақпаратты өзі іздеп тауып, ұтымды пайдалана алатын, жан-жақты дамыған білімді, өз ісіне және өзгенің ісіне әділ баға бере алатын, Отанның әлеуметтік-экономикалық дамуына зор үлес қоса алатын жеке тұлғаны қалыптастыру.

Заманауи әлемде елдің қуаты ең алдымен азаматтарының білімімен өлшенеді.

Н. Ә. Назарбаев

Бүгінгі күн педагогінің біліктілігін арттыруды жалпықоғамдық мәселе ретінде қарастыру қажеттігі туған кезең. Себебі білімді тереңдету, молайту, жетілдіру, арттыру жеке басы үшін ғана емес, қазіргі қоғамға қажет әрекет деп қабылдауымыз керек. Бұл мұғалімнің өз қызметінде табысқа жетуін ғана көздемейді, оның аясын одан әлдеқайда кеңірек қарастырған жөн.

Біліктілікті арттыру курстары арқылы мұғалімдерді жетекшілік, бағыт берушілік, ұйымдастырушылық, түзетушілік әрекеттерді атқаруды үйретеді. Оқытушының осындай әрекетіне білім алушы да бойындағы бар білімін көрсете байланыс жасағанда ғана сапалы нәтижеге жетуге болады.

Мұғалімдердің өз білімдерін жүйелі көтеріп отырулары – олардың шығармашылықпен жұмыс істеуіне ықпал ететін негізгі фактор. Еліміздің білім беру

саясатындағы көкейтесті мәселелердің бірі де мұғалімдердің біліктілігін жүйелі арттыру болып табылады. Оның мұғалімнің кәсіби біліктілігін қалыптастыруда алатын орны ерекше. «Біліктілік» деп қандай да бір еңбектің түріне дайындалудың, дайындық дәрежесінің деңгейін айтады. Кез-келген қызметкер біліктілігін ұдайы жетілдіріп отыруы қажет.

Елімізде ұлттық білім беру жүйесін жаңарту үдерісі мамандардың біліктілігін арттыруға да әсер етті. Білім беру саласында бәсекелестік күннен күнге артуда, өзінің кәсіби деңгейін арттыруға үміткерлер саны өсіп келеді. Біліктілік бір жағынан педагогінің қарапайым педагогикалық қызметін орындаудың әлеуетті мүмкіндігін, екінші жағынан оның интеллектуалды дамуының деңгейін сипаттайды.

Жеке тұлғаның қалыптасуы – бұл үнемі рухани толығу, даралықты, интеллектуалды, ішкі және сыртқы жалпы және кәсіби мәдениетті меңгеру дегенді білдіреді. Сонымен қатар қазіргі кездегі білім беру үрдісіндегі өзгерістерді, әлемдік білім берудің даму тенденцияларын бағдарлай білуі керек.

Бүгінгі күнде педагогикалық мамандықты таңдаған әрбір тұлға тек оқытушы, тәлімгер немесе тәрбиеші ретінде ғана емес, сонымен қатар дәстүр мен енгізілген жаңалықтарды біріктіретін, оқыту және тәрбиелеу инновациялық технологияларын пайдаланатын, өзіне жаңа қағида және оқыту тәсілдерінің жаңалықтарын ашатын зерттеуші.

Жыл сайын оқыту қызметінде инновациялық ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланатын, жаңа әдістемелерді қолданатын педагогтер саны артып келеді. Сондықтан жаңа білім беру стандарттарына және балама оқу бағдарламаларының қарқынды дамуына көшу жағдайында білім беру қызметкерлеріне өзін дамытуға және тәжірибе жинақтауға қолдау жасау қажет, сол тәжірибені әріптестерінің арасында

кең тарауына мүмкіндік беру керек.

Кәсіби даму жүйесі көпаспектілі. Семинарлар, тағылымдамалар мұғалімнің білімін тереңдету, акпараттарды толықтыру көздері болып табылады. Мұғалімнің біліктілігін арттыру бүгінгі таңда айрықша маңызға ие.

Мұғалімнің кәсіптік қызметінің құрамдас бөліктері:

- Кәсіптік жанашылдық қызметі;
- Біліктілігін көтеру;
- Кәсіптік тұлғасы;
- Әдістемелік жұмыстар;
- Сыныптан тыс жұмыстар;
- Педагогикалық қоғамдық қызметі.

Мұғалімнің біліктілігін арттыру екі бағытта жүргізілуі тиіс:

1. Мұғалімнің кәсіптік жұмысының мәнін үйлесімді өзгерту, яғни басты қызметтік нұсқауды орындау емес, күтетін нәтиже үшін оқу үрдісін шығармашылықпен үйлестіру.

2. Білім беру барысында мұғалімнің зерттеушілік бағыттағы қызметін күшейтуге байланысты мұғалімнен кәсіптілікті кеңейтуді талап ету. [2]

Кәсіби қызметінің барысында барша педагог мамандар өз педагогикалық шеберлігін арнайы курстарда, семинарларда, конференцияларда, шебер-сыныптарда, біліктілік көтеру мекемелерінде жетілдіріп отыруы қажет. Кәсіби білім беру негізінде мұғалімнің білігі оның іс-әрекетінің тиімді болуының теориялық және жалпы әдіснамалық негізі болып табылады. Мұғалімнің кәсіби білігі оның тәжірибелік қызметінде іске асырылады, сондықтан ол оның жалпы педагогикалық, әдістемелік білігімен, дағдысымен тығыз байланысты қалыптасады.

Біліктілікті арттыру институттарында курстық дайындықтың жаңартылған

жүйесі педагог қызметкерлердің өз тәжірибесінде сыни көз қарастарын қалыптастырады, өзінің кәсіби қызметін жетілдіруді талдай алады, оқытуда жаңа тәсілдерді, жаңа технологияларды меңгереді, мұғалімдердің кәсіби қауымдастықтарында белсенді қатысуына бағыттайды. Көптеген мұғалімдер әріптестерінің, жаңашыл-мұғалімдердің тәжірибесін үйренуді дұрыс көреді. Қазіргі таңда мұғалімдер біліктілікті арттыру курстарынан өткеннен соң құнды тәжірибеге ие болады, тиімді әдістерді, педагогикалық тәсілдерді меңгереді. Тәжірибе көрсеткендей педагогтің жетістігі – өзінің құзыреттілігін тұрақты жетілдіру.

Қазақстандағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жобасында білім алушыларды сапалы біліммен қамтамасыз етіп, халықаралық рейтингілердегі білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесін жоғары дәрежеге көтеру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың бүкіл қызметі бойына мансаптық өсуі, оқытылуы және кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету, сондай-ақ педагогтердің еңбегін мемлекеттік қолдау мен ынталандыруды арттыру мәселелеріне үлкен мән берілген. Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сындарлы саясаттар, өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагог қауымының ойлауына, өткені мен бүгіні, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялармен жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық.

Әдебиеттер:

1. Н. Ә. Назарбаевтың «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін, бәсекеге қабілетті ұлт үшін» жолдауы, 2004 жыл, www.adilet.kz.
2. Білім беру қызметкерлерінің кәсіби өсуі, білім берудің жаңа сапасын қамтамасыз етудің шарты, www.tarbie.kz.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ВНЕДРЕНИЯ ОСНОВ РОБОТОТЕХНИКИ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС

Дюсембаева Г. Т.,
*начальник управления по АОВ ФАО
НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по г. Астана*

До 60-х годов прошлого века к робототехнике относились исключительно как к выдумке писателей-фантастов. Термин «робот» был использован одним из известных чешских писателей XX века Карелом Чапеком в пьесе «Россумовские универсальные роботы (1921 г.), где речь шла о искусственно созданных человекоподобных слугах (чешское слово «robota» означает «принудительное рабство»), сражающихся за свою свободу. Другой известный классик мировой фантастики, американец белорусского происхождения Айзек Азимов, в рассказах о роботах и их месте в мире впервые применил слово «робототехника» (1939 г.). В рассказе «Лжец» (1941 г.), где главный герой-робот умеет читать мысли, впервые появляются знаменитые три закона робототехники, объединившие множество рассказов и романов писателя. Они до сих пор вызывают споры и дебаты в научном мире.

Роботы уже привычно сопровождают человека во многих сферах деятельности. Например, в аптеках Шанхая работают роботы-фармацевты, в некоторых британских больницах работают роботы-санитары. В Южной Корее сконструировали сторожевого робопса для охраны частных усадеб. Робота-фотографа используют для фотографирования людей на вечеринках и других мероприятиях. Он сам выбирает оптимальный ракурс и наводит объектив на лица. Японский семейный робот запоминает до 7 членов семьи и распознает их по лицам или голосу, его словарный запас составляет 65 тысяч фраз и 1000 отдельных слов. Кроме того, по мере развития и совершенствования робототехниче-

ских устройств, свои услуги предлагают и мобильные роботы, предназначенные для удовлетворения каждодневных потребностей людей: роботы-сиделки, роботы-нянечки, роботы-домработницы и другие. Уже сейчас в современном производстве и промышленности востребованы специалисты, обладающие знаниями в области робототехники. Таким образом, актуальным вопросом в настоящее время становится введение в образовательный процесс предмета «Основы робототехники». Робототехника сочетает в себе основы дисциплин STEM ("Science, Technology, Engineering, Math" - "Естественные науки, Технология, Инженерное дело и Математика"). Ключевая особенность STEM-программ - это решение практических задач и разработка проектов на стыке технических дисциплин (на основе изученной теории). Благодаря робототехнике учащиеся получают возможность реализовать себя в роли проектировщиков и техников. За счет этого открываются огромные возможности применения научных и математических основ.

Привлечение учащихся к исследованиям в области робототехники, к обмену технической информацией и начальными инженерными знаниями, к развитию новых научно-технических идей позволит создать необходимые условия для высокого качества образования за счет использования в образовательном процессе новых педагогических подходов и применения новых информационных и коммуникационных технологий. Понимание феномена технологии и знание законов техники позволит выпускникам школы соответство-

вать запросам времени и найти своё место в современной жизни.

Изучение основ робототехники возможно как в рамках дополнительного образования, начиная с начальной школы, так и при организации предпрофильной подготовки (элективные курсы) и профильного обучения в старшей школе.

Одним из лучших образовательных решений для начальных занятий в области робототехники является легио. Курс легио строится по принципу практического выполнения проектов. В ходе занятий учащиеся получают базовые знания и навыки в области робототехники и проектирования инженерных систем, осуществляют сборку, конструирование, моделирование и программирование роботов для решения различных задач. Теоретический материал курса привязывается к практическим занятиям в классе, где учащимся предлагают работать в группах: два или три ученика трудятся над созданием и тестированием все более сложных роботов.

Использование конструкторов LEGO помогает ученикам не только учиться собирать простых роботов, но и на практике осваивать основы алгоритмизации и программирования. Программное обеспечение **lego Mindstorms EV3** имеет простой, интуитивно понятный графический интерфейс, который основан на пиктограммах, позволяющих наглядно и легко входить в программирование. **Lego Mindstorms EV3** - это полезное комплексное журнальное устройство, электронная тетрадь, в которой содержатся инструкции и регистрируются полученные результаты. Модуль EV3 подключается к компьютеру с помощью USB-кабеля или посредством беспроводной связи (Bluetooth, Wi-Fi).

В курсе «Основы робототехники», разработанном АО «Международный университет информационных технологий» для общеобразовательных школ также предлагается изучение платформы

Arduino - инструмента для проектирования электронных устройств более плотно взаимодействующих с физической средой по сравнению со стандартными персональными компьютерами, фактически не выходящих за рамки виртуальности. Эта платформа, предназначенная для «physical computing» с открытым программным кодом, построена на простой печатной плате с современной средой для написания программного обеспечения.

Простая и понятная среда программирования Arduino подходит как для начинающих пользователей, так и для опытных. Она основана на мультимедийной среде программирования Processing. Программное обеспечение с возможностью расширения и открытым исходным текстом ПО Arduino выпускается в качестве инструмента, который может быть дополнен опытными пользователями. К примеру, язык может дополняться библиотеками Си++, модуль легко соединяется с исполняющими устройствами, позволяя создавать устройства автоматики, приборы и роботов. Научившись программировать модуль Arduino, учащиеся будут готовы создавать интересные и полезные электронные устройства, в том числе и роботов.

Курс «Основы робототехники» позволит учащимся понять, что сложные системы, такие как роботы, могут быть смоделированы посредством алгоритмов и программирования. Применение полученных знаний может иметь ключевое влияние на развитие науки, техники, медицины, образования и культуры. Навыки вычислительного мышления могут быть использованы при анализе ситуаций в различных контекстах. Использование навыков конструирования, моделирования и программирования позволит создать приложения, которые могут улучшить текущую деятельность человека в разных сферах и будут способствовать

появлению новых идей.

Робототехника в школе способствует развитию коммуникативных способностей, навыков взаимодействия, самостоятельности, раскрывает их творческий потенциал, представляя тем самым учащимся технологии XXI века. Ученики лучше вникают в суть понятия, лучше запоминают, когда они что-либо создают или изобретают самостоятельно. При проведении занятий по робототехнике такая возможность предоставляется практически на каждом занятии.

Применение возможностей робототехнических комплексов в инженерном образовании в средней и старшей школе в рамках математики, информатики и технологии дает возможность одновременной отработки профессиональных навыков сразу по нескольким смежным дисциплинам: механике, теории управления, схемотехнике, программировании и теории информации. Использование датчиков поможет выстроить межпредметные связи с физикой, биологией и химией. Ученики в процессе профильной подготовки сталкиваются с необходимостью ставить учебные цели и решать реальные практические задачи:

- развитие пространственных и математических представлений в процессе конструирования;
- знакомство с азами программирования;
- интеграция конструирования в другие виды учебной деятельности (проектную,

исследовательскую);

- возможность создания моделей с обратной связью;
- организация коллективной формы работы, развитие навыков коллективного труда (умение распределять обязанности, планировать свои действия в соответствии с общим замыслом, добиваться коллективного результата, анализировать ошибки и неудачи).

Робототехника является новой областью техники, применяемой во многих сферах жизни человека. Важным фактором развития общества является образованность всех его членов в плане современных технологий. Но это не единственная причина возрастающей значимости робототехники. В процессе обучения робототехнике учащиеся изучают различные дисциплины и их взаимосвязи. Визуальное представление проектов в процессе поиска эстетичных и работоспособных решений стимулирует их к экспериментам и проявлению изобретательности. Комбинируя эти аспекты работы, ученики поднимают свои знания и возможности на новый уровень.

Итак, робототехника в школе – это отличный способ подготовки детей к современной жизни, наполненной высокими технологиями. Знание основ робототехники открывает перед подрастающим поколением массу возможностей и ускоряет дальнейшее развитие технологий.

Литература:

1. В. А. Козлова, *Робототехника в образовании [электронный ресурс]*//<http://lego.rkc-74.ru/index.php / 2009-04-03-08-35-17>, Пермь, 2011.
2. Джерми Блум. «Изучаем». - Санкт-Петербург «БХВ-Петербург», 2015.
3. Рабочая программа курса повышения квалификации по робототехнике LEGO EV3. АО «Международный университет информационных технологий». - Алматы, 2016.
4. Учебное пособие по Arduino для программы повышения квалификации по робототехнике. АО «Международный университет информационных технологий». - Алматы, 2016.

ТАКСОНОМИЯ Б.БЛУМА КАК МЕТОДИКА ОЦЕНКИ УСПЕШНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПРИ РАЗВИТИИ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Ауталипова Б. Ж.,
*старший преподаватель кафедры
психолого-педагогического сопровождения
профессионального развития учителя филиала
АО НЦПК «ӨРЛЕУ» ИПК ПР
по Павлодарской области*

Одним из приоритетных направлений модернизации образования сегодня становится совершенствование контроля и управления качеством образования. Созданная в середине прошлого века система школьного образования нашей страны считалась одной из лучших. Однако на рубеже нового столетия оказалось, что многие выпускники казахстанских школ, обладая достаточно большим объёмом знаний, не имеют опыта самостоятельного принятия решений, то есть не способны распорядиться имеющимися знаниями в быстро меняющемся социуме. Наличие подобных противоречий обострило проблему качества образования, необходимости своевременного его оценивания и, прежде всего, в школе, поскольку образовательные организации несут сегодня персональную ответственность за качество знаний обучающихся и результативность образовательного процесса.

Важнейшим показателем результативности обучения являются учебные достижения обучающихся, так как знания - это тот фундамент, без которого невозможны никакие достижения, ни личностные, ни социальные. Только на основе правильного целеполагания учебного процесса можно говорить о ре-

зультативности обучения.

Наиболее распространенным механизмом целеполагания, точно соответствующим требованиям современной парадигмы образования, является таксономия когнитивной сферы Б. Блума, первая часть «Таксономии» в когнитивной области (1956 г.). В последующие десятилетия Д. Кратводем и другими учёными была создана вторая часть «Таксономии» (в аффективной области). Первая часть описывает цели познавательной (когнитивной) области. Сначала следует охарактеризовать области деятельности и соответственно цели, которые она охватывает:

1. Когнитивная (познавательная) область. Сюда входят цели от запоминания и воспроизведения изученного материала до решения проблем, в ходе которого необходимо переосмыслить имеющиеся знания, строить их новые сочетания с предварительно изученными идеями, методами, процедурами (способами действий), включая создание нового. К познавательной сфере относится большинство целей обучения, выдвигаемых в программах, учебниках, в повседневной практике учителей.

2. Аффективная (эмоционально-ценностная) область. К ней относятся

цели формирования эмоционально-личностного отношения к явлениям окружающего мира, начиная от простого восприятия, интереса до усвоения ценностных ориентаций и отношений, и их активного проявления. В эту сферу попадают такие цели: формирование интересов и склонностей, переживание тех или иных чувств, формирование отношения, его осознание и проявление в деятельности.

3. Психомоторная область. Сюда попадают цели, связанные с формированием тех или иных видов двигательной (моторной), манипулятивной деятельности, нервно-мышечной координации. Это навыки письма, речевые навыки, цели, выдвигаемые физическим воспитанием, трудовым обучением.

Нужно отметить, что стадии когнитивной деятельности, выделенные и описанные Б. Блумом, категориально соотносятся с системой критериев иссле-

дований TIMSS и PISA.

Когнитивные, или компетентностные критерии обоих исследований можно объединить в три блока:

1) знания; 2) применение; и 3) рассуждение.

Согласно Б. Блуму к когнитивной сфере относятся знания и процесс развития умственных навыков. В составе этой сферы рассматриваются функции, развивающие умственные способности, и такие навыки как вспоминание и узнавание особых фактов, моделей, процедур и понятий.

В нижеследующей таблице различные виды поведения объединены в 6 стадий – от самого простого к наиболее сложному. Данные категории можно считать уровнями сложностями, поскольку перед тем, как заняться каждой последующей категорией, необходимо освоить предыдущую (см. табл. 1).

Таблица 1

Таксономия мыслительных умений Б. Блума

Уровень мыслительных умений	Определение	Что делает учитель?	Что делает учащийся?	Какие ключевые термины используются для побуждения учащихся?
Знание	Воспроизводство или определение местонахождения конкретных элементов информации; знание конкретных данных – терминологии, фактов; знание средств и способов действия с конкретными данными	Воспринимает, запоминает, направляет	Воспроизводит термины, конкретные факты, методы и процедуры, основные понятия, правила и принципы	Сделайте сообщение, перечислите, опишите, воспроизведите, установите, что это, где это и т.д., сформулируйте, узнайте, запомните, расскажите, изложите факты, повторите, определите, выявите, составьте перечень, запомните, назовите, процитируйте, расскажите, идентифицируйте и т.д.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР

Понимание	Понимание предоставленной информации; формулирование проблемы собственными словами; преобразование абстрактного в конкретное или повседневное; преобразование чего-то в более краткую форму; приведение иллюстрации или примера, поясняющего некий принцип или абстракцию; преобразование слов в символы, иллюстрации, таблицы, диаграммы, формулы и наоборот	Сравнивает, противопоставляет, демонстрирует	Объясняет факты, правила, принципы; предположительно описывает будущие последствия, вытекающие из имеющихся данных; преобразовывает, демонстрирует	Измените, превратите, заново сформулируйте, перефразируйте, опишите, объясните, сделайте общий обзор, сделайте рецензию, расскажите, обобщите, суммируйте, свяжите воедино, проинтерпретируйте, разъясните своими словами, сделайте заключение, вывод – сформулируйте основную идею, уточните, преобразуйте, защитите, различите, обсудите, отличите, выразите своими словами, продолжите, выявите, проиллюстрируйте, истолкуйте, выберите и т.д.
Применение	Использование (применение) понятий, правил, концепций, принципов, теорий, идей в новых ситуациях; применять абстрактное знание в практической ситуации, в решении продуктивных задач	Наблюдает, помогает, критикует	Решает проблемы; применяет законы, теории в конкретных практических ситуациях; использует понятия и принципы в новых ситуациях	Примените, попробуйте на практике, используйте, употребите, решите, докажите, продемонстрируйте, проиллюстрируйте, покажите, сделайте отчет, рассчитайте, внесите изменения, вычислите, постройте, найдите, проведите эксперимент, интерпретируйте, организуйте
Анализ	Разбиение информации на связанные части; учебные результаты характеризуются	Направляет, исследует, информирует	Вычленяет части целого; выявляет взаимосвязи между ними; определяет	Проанализируйте, разбейте на части, рассмотрите критически, разыщите, найдите,

	более высоким уровнем, чем понимание и применение, поскольку требуют как осознания содержания учебного материала, так и его организации		принципы организации целого; видит ошибки и упущения в логике рассуждения; проводит различие между фактами и следствиями; оценивает значимость данных	определите — различите, отличите, проверьте, сравните, сопоставьте, сделайте обзор, проинспектируйте, проведите исследование, осмотрите, изучите, отделите, разделите, распределите на категории, классифицируйте, сгруппируйте, объедините, обсудите, сделайте выводы, различите, выделите
Синтез	Компиляция информации; создание из различных идей нового или уникального продукта или плана	Обобщает, оценивает, рассуждает	Обобщает, формулирует, планирует	Создайте, придумайте, изобретите, составьте, предскажите, организуйте, спланируйте, сконструируйте, оформите, модифицируйте, измените, предположите, что будет если – улучшите, создайте теорию, предложите
Оценка	Суждение на основе имеющихся данных; оценивание значения материала или идей на основе определенных критериев или стандартов; данный уровень предполагает вынесение суждений относительно ценности идей, трудов, решений, методов или материалов для какой-то конкретной цели	Уточняет, допускает, гармонизирует	Дискутирует; оценивает соответствие выводов имеющимся данным; оценивает значимость того или иного продукта деятельности	Составьте мнение, придите к выводу, выберите, решите, оцените, критически разберите, обоснуйте, объясните, обсудите, проверьте, проконтролируйте, аргументируйте, рекомендуйте, определите

Используя ключевые глаголы к стадиям когнитивного процесса, представленным в таблице 1, можно конструировать комплексные вопросы и задачи по разным предметам как гуманитарного, так и естественнонаучного цикла.

Механизм конструирования заданий на основе таксономии Блума можно представить в виде следующей схемы: действие (глагол) – условие – представление. Б. Блум исходил в своей таксономии из следующих положений:

- 1) деятельность любого рода ассоциируется с определенными действиями, которые, в свою очередь, определяются ключевыми словами - глаголами, глагольными выражениями, вопросами;
- 2) задания на выполнение действий, соответствующих некоторой определенной деятельности, содержат ключевые слова, характеризующие данную деятельность и являются средством подготовки обучаемого к данной деятельности, а способность выполнения этих заданий - мерой оценки его подготовленности к данной деятельности;
- 3) умственная деятельность является деятельностью особого рода, где заданиями являются вопросы, задачи, упражнения, тесты на проверку знаний и т.п., и харак-

теризуется ключевыми словами, использование которых в заданиях обучаемому является средством подготовки и оценки подготовленности к умственной деятельности.

Сформулированные еще в середине прошлого столетия таксономии целей обучения Б. Блума по сей день являются рамочной основой для большинства стратегий и тактик обучения во многих развитых странах. Три сферы обучения, выделенные Блумом и его коллегами - познавательная, эмоциональная и психомоторная - признаны целями целостного педагогического процесса. Кратко эти сферы называют KSA, это аббревиатура означает знания (Knowledge), навыки (Skills) и отношение, или ориентир (Attitude). По сути, это аналог отечественным ЗУН-ам, но более продуманные, и пригодные для массового использования в условиях главенствующей в мире философии образования.

Возвращаясь к учебным целям, уместно сравнить целеполагание урока по таксономии Блума с традиционным уроком, в котором категории целей, как правило, делятся на обучающую, развивающую и воспитательную (см. табл. 2).

Таблица 2

Целеполагание урока по таксономии учебных целей Блума по сравнению с традиционным уроком

Категории целей в технологической карте урока (согласно Б. Блуму)		Категории целей в традиционном уроке	
<i>Названия</i>	<i>Методика выведения</i>	<i>Названия</i>	<i>Методика выведения</i>
1. Знание 2. Понимание 3. Применение 4. Анализ 5. Синтез 6. Оценка	Подбор предлагаемых глаголов – ключевых действий согласно значению категорий	1. Обучающая 2. Развивающая 3. Воспитательная	Логический подбор действий по значению категорий

Постановка целей традиционно-го урока носит обобщающий характер. Здесь отсутствует четкий алгоритм их достижений, в частности, для обучающихся.

Ниже представлена карта формулирования учебных целей и составления учебных заданий по таксономии когнитивной сферы Б. Блума (см. табл. 3).

Таблица 3

Карта формулирования учебных целей и составления учебных заданий по таксономии когнитивной сферы Б. Блума

Основные категории учебных целей	Примеры обобщенных типов учебных целей	Примеры учебных заданий
<p>1. Знание. Эта категория обозначает запоминание и воспроизведение изученного материала. Речь может идти о различных видах содержания - от конкретных фактов до целостных теорий. Общая черта этой категории - припоминание соответствующих сведений.</p>	<p>Ученик: знает употребляемые термины, конкретные факты, методы и процедуры, основные понятия, правила и принципы.</p>	<p>Перечислите океаны и материки на земле.</p>
<p>2. Понимание. Показателем способности понимать значение изученного может служить преобразование (трансляция) материала из одной формы выражения в другую, «перевод» его с одного «языка» на другой (например, из словесной формы в математическую). В качестве показателя понимания может также выступать интерпретация материала учеником (объяснение, краткое изложение) или же предположение о дальнейшем ходе явления, событий (предсказание последствий, результатов). Такие учебные результаты превосходят простое запоминание материала.</p>	<p>Ученик: понимает факты, правила и принципы, интерпретирует словесный материал, схемы, графики и диаграммы, преобразует словесный материал в математические выражения, предположительно описывает будущие последствия, вытекающие из имеющихся данных.</p>	<p>Назвать млекопитающее, которое живет в вашей местности. Соотнести животных с их видами. Объясните, как давление воздуха влияет на погоду.</p>

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР

<p>3. Применение. Эта категория обозначает умение использовать конкретный материал в конкретных условиях и новых ситуациях. Сюда входит применение правил, методов, понятий, принципов, законов, теорий. Соответствующие результаты обучения требуют более высокого уровня владения материалом, чем понимание.</p>	<p>Ученик: использует понятия и принципы в новых ситуациях, применяет законы, теории в конкретных практических ситуациях, демонстрирует правильное применение метода и процедуры.</p>	<p>Проведите эксперимент, чтобы увидеть, как растут растения в различных типах почв. Предположите, что получится в результате химической реакции.</p>
<p>4. Анализ. Эта категория обозначает умение правильно разбить материал на составляющие, так, чтобы ясно выступала его структура. Сюда относится вычленение частей целого, выделение взаимосвязей между ними, осознание принципов организации целого. Учебные результаты характеризуются при этом более высоким интеллектуальным уровнем, чем понимание и применение, поскольку требуют осознания как содержания учебного материала, так и его внутреннего строения.</p>	<p>Ученик: выделяет скрытые (неявные) предположения, видит ошибки и упущения в логике рассуждения, проводит различия между фактами и следствиями, оценивает значимость данных.</p>	<p>Нарисовать схему, объясняющую, как растения и животные вокруг вас взаимодействуют друг с другом. Прочитайте письма в редакцию и определите точку зрения авторов по обсуждаемой проблеме.</p>
<p>5. Синтез. Эта категория обозначает умение комбинировать элементы так, чтобы получить целое, обладающее новизной. Таким новым продуктом может быть сообщение (выступление, доклад), план действий или совокупность обобщенных связей (схемы для упорядочения имеющихся сведений). Соответствующие учебные результаты предполагают действие творческого характера с акцентом на создание новых схем и структур.</p>	<p>Ученик: пишет небольшое творческое сочинение, прилагает план проведения эксперимента, использует знания из различных областей, чтобы сравнить план решения той или иной проблемы.</p>	<p>Разработайте несколько научных гипотез, объясняющих то, почему растениям нужен свет. Предложите набор альтернатив ископаемому топливу, которые позволят решить ряд экономических и экологических проблем.</p>

<p>6. Оценка. Эта категория обозначает умение оценивать значение того или иного материала (утверждения, художественного произведения и исследовательских данных) для конкретной цели. Суждения ученика должны основываться на четких критериях. Критерии могут быть как внутренними (структурными, логическими) так и внешними (соответствие намеченной цели). Критерии могут определяться самим учащимся или задаваться ему извне (например, учителем). Данная категория предполагает достижение учебных результатов по всем предшествующим категориям плюс оценочные суждения, основанные на ясно очерченных критериях.</p>	<p>Ученик: оценивает логику построения материала в виде письменного текста, оценивает соответствие выводов имеющимся данным, оценивает значимость того или иного продукта деятельности, исходя из внешних критериев качества.</p>	<p>Проанализируйте план работы по проекту на предмет наличия в нем всех необходимых шагов. После разработки критериев оценки проекта, проанализируйте, насколько хорошо проект соответствует критериям.</p>
--	---	---

Любая педагогическая технология согласно теории педагогики предполагает детальность постановки учебных целей (целеполагания), т.е. дифференцировку на уровне параграфа, главы, раздела и отдельной темы. Если, согласно данным психологических исследований Б. Блума, познавательный процесс состоит из основных пяти этапов (знание, понимание, применение, анализ, синтез и оценка), то отечественный опыт применения педагогических технологий показывает, что при традиционной практике обучающиеся достигают учебных целей на первых двух, в лучшем случае, трех этапах познавательного процесса.

Таким образом, традиционное обучение почти не направлено на выработку у учащихся аналитических, синтетических и оценочных навыков. Данный факт под-

тверждается результатами казахстанских 15-летних обучающихся в исследовании PISA.

Технология оценивания исследования функциональной грамотности включает шесть уровней образовательных достижений 15-летних обучающихся в исследовании PISA.

Самая высокая планка – 5 и 6 уровень - умения самостоятельно мыслить, анализировать и выдвигать собственные гипотезы, 4 и 3 уровень - способность использовать имеющиеся знания и умения для получения новой информации, 2 уровень – умение применить, имеющиеся знания и навыки в простейших неучебных ситуациях, 1 уровень - низкий уровень элементарных знаний и небольшая вероятность успешного выполнения заданий.

По всем трем направлениям исследу-

дования (математическая грамотность, грамотность чтения, естественнонаучная грамотность) определяют конкретные требования к набору умений и навыков применения знаний. Каждому уровню соответствует определенное количество баллов международной шкалы.

В целом, результаты международного исследования по оценке образовательных достижений учащихся PISA позволяют констатировать тот факт, что педагоги ор-

ганизаций общего среднего образования в Республике Казахстан дают сильные предметные знания, но не учат применять их в повседневной жизни.

Таким образом, таксономия Б. Блума, описывающая процесс мышления, является одной из наиболее эффективных методик оценки успешности обучения при развитии функциональной естественнонаучной грамотности учащихся.

Литература:

1. Поварницына А. Г. Оценка как компонент учебной деятельности и ее роль в развитии личности школьника: дисс. канд. психол. наук / А. Г. Поварницына. - Н. Новгород, 2001.- 182 с.
2. Образование в XXI веке: проблемы и поиски их решения: учеб. пособие / под ред. А. Ф. Аменда, В. В. Латюшина. - Челябинск: Юж.-Урал. кн. изд-во, 2003. - 592 с.
3. <http://www.pandia.ru/text/79/032/68989.php>
4. <http://bugaychuk.blogspot.com/2012/03/12.html>
5. <http://www.inteJ.ru/content/dam/>
6. www/program/education/emea/ru/ru/documents/project-design/thinking-skills/bloomtaxonomy.pdf

КРИТЕРИАЛЬНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ

Чиркова Т. Н.,

*Методист республиканской специализированной
школы-интерната-колледжа олимпийского резерва
им. Х. Мунайтпасова, г. Астана*

На протяжении многих десятилетий понятие «оценивание» заключалось в сравнении достижений учащегося с результатами других учащихся, и такой подход к оцениванию имеет целый ряд недостатков:

1) отсутствуют четкие критерии оценки достижения результатов обучения, понятные учащимся, родителям и педагогам;

2) педагог выставляет отметку, ориентируясь на средний уровень знаний

класса в целом, а не на основе единых критериев достижения результатов каждым учеником;

3) отметки, выставляемые учащимся, не дают четкой картины усвоения конкретных знаний, умений, навыков по отдельным разделам учебной программы, что не позволяет определить индивидуальную траекторию обучения каждого ученика;

4) при выставлении итоговой оценки учитываются текущие оценки, что не яв-

ляется объективным оцениванием конечного результата обучения;

5) отсутствует оперативная связь между учеником и учителем в процессе обучения, что не способствует мотивации учащихся к обучению.

При такой системе трудно сохранить познавательный интерес ребенка, развить в нем желание учиться, трудиться и сделать его успешным.

Основными показателями успешности ребенка являются личная динамика развития и желание учиться. Чтобы научиться сравнивать вчерашние результаты ребенка с его сегодняшними достижениями, надо кардинально изменить систему оценивания (это сейчас и происходит в системе образования РК). На мой взгляд, сформировать такие показатели возможно только в условиях критериальной системы оценивания. Эта система оценивания не предусматривает никакого соперничества между учащимися или проведения их рейтинга. Оценивание детей осуществляется по заранее определенным критериям, при этом соблюдаются следующие условия:

- Критерий представляется как цель, ожидаемый результат образования, а оценивание по любому из критериев – это определение степени приближения ученика к данной цели.

- Качественно критерии отражают различные стороны деятельности учащегося с учетом специфики предметов.

- Количественное содержание критериев определяется баллами (уровнями достижений) и соответствующими им описаниями, поясняющими уровень достижений по данному критерию.

- Каждый критерий оснащен детально прописанными рубриками (дескрипторами). Дескрипторы для каждого критерия организованы иерархически.

- Понятие критерия имеет качествен-

ное и количественное содержание, баллы по критериям оценивания. Система оценивания воплощает в себе принципы, положенные в основу образовательного процесса в целом. Система оценивания – главный интегрирующий фактор школьного образовательного пространства, основное средство диагностики проблем обучения и осуществления обратной связи.

Задачи оценивания:

- определение уровня подготовки каждого ученика на каждом этапе учебного процесса;

- отслеживание индивидуального прогресса и коррекция индивидуальной траектории развития ученика для достижения планируемых результатов обучения;

- мотивирование учащихся на устранение имеющихся пробелов в усвоении учебной программы;

- дифференцирование значимости оценок, полученных за выполнение различных видов деятельности;

- отслеживание эффективности учебной программы;

- обеспечение обратной связи между учителем, учеником и родителями.

Главная цель оценки - помочь ученику зафиксировать свои успехи и проблемы, нащупать свои сильные стороны и возможности роста. В современной школе большинство учителей используют традиционные пятибалльные отметки, имеющие травмирующие результаты: искажаются учебная мотивация, отношения ученика с учителем, повышается тревожность детей, необъективно отслеживается динамика школьной успешности ученика. Для преодоления указанных проблем необходимо изменить систему оценивания, использовать новые формы качественного оценивания учебных достижений.

Критериальное оценивание выполняет функцию обратной связи, когда ученик получает информацию о своих успехах и неудачах. При этом даже самые неудовлетворительные результаты промежуточной работы воспринимаются учеником лишь как рекомендации для улучшения собственных результатов. При критериальном оценивании нет условий для сравнения себя с другими. Ты успешен по одному критерию, а я – по другому, появляются дополнительные возможности оценивать и наращивать свои достижения по тому или иному критерию.

Цель критериального оценивания: определение и повышение успешности учебной деятельности учащихся посредством использования определенных параметров (критериев), позволяющих связать систему оценивания с целевыми установками как отдельного учебного курса, так и с формированием компетентностей учащихся на соответствующей ступени школьного образования.

Критериальная система оценивания – процесс кропотливый и долгий. С каких шагов мы начали осуществлять переход к ней?

1. Разработка программы по данному аспекту;
2. Изучение вопроса группой педагогов гуманитарного цикла;
3. Рассмотрение вопроса о новых технологиях оценивания на первом заседании МО. Разработка правил новой оценочной политики;
4. Разработка алгоритма контрольно-оценочной деятельности учащихся;
5. Изучение уровня мотивации учения совместно с психологом школы;
6. Ознакомление родителей на родительском собрании с системой оценивания, позволяющей ученику активно включаться в процесс обучения;
7. Адаптация учащихся с начала учеб-

ной деятельности.

При внедрении новой системы следует строго следовать принципам критериального оценивания:

- постепенный переход функции контроля и оценивания от учителя к ученику;
- контролирование и оценка не результата, а процесса учебной деятельности;
- приоритет самооценки;
- организация систематической работы, направленной на формирование у учащихся умений оценивать учебную задачу и результат своей работы без помощи взрослых.

Что же происходит на уроке при критериальном оценивании? Урок строится в соответствии с универсальным алгоритмом.

1. Первым шагом является **определение цели работы**. Для учащихся каждый шаг формулируется в форме вопроса: «Какое было задание?». На данном этапе ученики вспоминают цель работы. Учащиеся могут оценивать себя только в том случае, если они достаточно чётко представляют цели, которых необходимо достичь в ходе обучения.

2. Второй шаг – **разработка критериев**. Задаем вопрос: «Что нужно сделать, чтобы выполнить задание?». Ученики предлагают возможные варианты. В результате коллективного оценивания из предложенных критериев выделяем самые важные, необходимые для выполнения учебной задачи. Ответы учащихся и представляют собой критерии оценивания. Критерий - это признак, который позволяет оценить соответствие работы предъявленным требованиям. Они должны быть четкими и однозначными.

3. Третий шаг – **оценочная деятельность по инструментарию**.

Задаем вопрос: «Как мы оценим ра-

боту? Здесь могут быть использованы такие средства как «Знаковая символика», «Оценочная лесенка». На доске и в ученических тетрадях чертятся три шкалы. Над каждой шкалой ставится первая буква обозначенного критерия и наносятся деления, соответствующие уровню выполненного задания (не выполнил, выполнил с ошибками, выполнил). По инструментарию производится оценочная деятельность.

4. Заключительный шаг алгоритма – **рефлексия оценочной деятельности.**

Задаем вопрос: «Удалось ли выполнить задание?». Учитель предлагает посмотреть, на какой части шкалы располагается «отметка» каждого ученика. Учащиеся делают выводы по своей оценочной шкале. Идет определение границ своего «знания и незнания». Затем задается вопрос: «Что нужно сделать, чтобы количество ошибок уменьшилось?».

При таком оценивании у ребенка появляются интерес и желание учиться. Такая система позволяет учителю делать акценты на успехах ученика, отмечать зоны роста, выделять то, чему еще предстоит научиться. Все это делает процесс гуманным и направленным на развитие ученика, способного контролиро-

вать себя и отвечать за свои результаты, и снять главный вопрос при получении оценок «**За что?**».

Технология критериального оценивания способствует снижению школьной тревожности ученика, а учителя избавляет от бремени «судьи в последней инстанции», способствует формированию у учащихся навыков самоанализа, самооценивания, формированию ответственности за результаты своего труда. Следовательно, применение данной технологии обучения приводит к повышению уровня образованности и воспитанности каждого ученика, всего класса, всей школы, а значит, и всего общества.

В XXI веке новые ориентиры модернизации школьного образования в значительной степени изменили роль оценочной деятельности учащихся. Становление обновленной образовательной парадигмы, появление новых образовательных стандартов, основанных на компетентностном подходе, способствуют поиску единой критериальной технологии оценивания учебных достижений учащихся, обладающей системным, междисциплинарным характером и влияющей на формирование учебно-познавательной компетентности учащихся.

Литература:

1. Акатова Н. И. Введение новой системы оценки в общеобразовательных школах России // *Материалы педагогической конференции.* – Харабали, 2002.
2. Андреев В. И. *Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития.* 2-е изд. – Казань: Центр инновационных технологий, 2000.
3. Амонашвили Ш. А. *Размышления о гуманной педагогике.* – М.: Изд. Дом Ш. Амонашвили, 1995.
4. Безукладников, К.Э. *Программы Международного бакалавриата: проектирование системы образования XXI века. Текст.: уч. пособие* – К.Э. Безукладников, Б. А. Крузе. Пермь, 2010.

АЛАШ ИДЕЯСЫ - ҰЛТТЫҚ РУХТЫҢ ТІРЕГІ

Сәрсембина Қ. Қ.,

тарих ғылымдарының кандидаты,
Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ доценті
Астана қаласы

Алаш идеясы дегеніміз қазақ идеясы. Қазақ қазақ болғалы алаш атын иемденгені қалың жұртшылыққа тарих қойнауынан мәлім. Бір кездері Алаш ұранын естігенде алыста жатқан қазақ бала өре түрегеліп, атқа қонған қалпымыз да, Алашынмын дегенде шексіз қайырым көрсеткен салтымыз да болған еді. Қазіргі таңда Алаш идеясын жас ұрпақ санасына тереңнен сіңірудің қажеттілігі де артып-ақ тұр. Себебі, жаһанданған заманда жастардың ұлттық санасын биіктетудің төте жолы рухани тамырларымыздан ажырамау. Отбасындағы тәрбие мен мектеп қабырғасында алған білім баланың тұлғалық бейнесін қалыптастырудың іргетасы. «Отан отбасынан басталады» - деген даналық та оқырманға белгілі. Ал, мектеп қабырғасында алған білік пен білім жастың ұлт қызметшісі болуына жол ашады.

Сонымен, Алаш идеясы - ұлттық идея. Қазақ болмысын зерделейтін тағылым, әрі талай ұрпақты естілікке, елдікке, ерлікке, даналық пен даралыққа тәрбиелеудің соны үлгісі. Осыған орай, алаш тағылымын мектеп қабырғасында тереңдетіп оқытудың мәні зор. Басты мақсат халыққа адал қызмет ететін тұлғаларды мектеп қабырғасынан бастап тәрбиелеу.

Қазақтың тарихын естілікпен зерделеген адам, даналық пен даралық, елдік сана мен өршіл рух үлгілеріне тым жиі кезігеді. Қазіргі дүниедегі ұлттар мен ұлыстар түгелге дерлік жаһанданудың қармағына ілінген уақытта, әрбір ұлт өзінің өткенінен інжу-маржан іздеп қарманған заманда, біз де күре тамырдан,

яғни ғасырлар қойнауына кеткен тарихи құндылықтарымыздан ажырамауға күш саламыз. Өйткені, тарих тағылымынан артық рухани құндылық жоқ. Оны бойлаған сайын ұлттың жан дүниесін ұғынып, рухани азықтанып қаламыз.

Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында ХХІ ғасырдағы ұлттық сана туралы «Күллі жер жүзі біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлемде бағыты әлі бұлыңғыр, жаңа тарихи кезең басталды. Күн санап өзгеріп жатқан дүбірлі дүниеде сана-сезіміміз бен дүниетанымымызға әбден сіңіп қалған таптаурын қағидалардан арылмасақ, көш басындағы елдермен тереземізді теңеп, иық түйістіру мүмкін емес. Өзгеру үшін өзімізді мықтап қолға алып, заман ағымына икемделу арқылы жаңа дәуірдің жағымды жақтарын бойға сіңіруіміз керек. ХХ ғасырдағы батыстық жаңғыру үлгісінің бүгінгі заманның болмысына сай келмеуінің сыры неде? Меніңше, басты кемшілігі – олардың өздеріне ғана тән қалыбы мен тәжірибесін басқа халықтар мен өркениеттердің ерекшеліктерін ескермей, бәріне жаппай еріксіз таңуында. Әжептәуір жаңғырған қоғамның өзінің тамыры тарихының тереңінен бастау алатын рухани коды болады. Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодынды сақтай білу. Онсыз жаңғыру дегеніңіздің құр жаңғырыққа айналуы оп-оңай...» [1], - деп рухани жаңғырудың ұлттық сананы көтерудегі қызметін анықтаған еді. Ұлттық кодты сақтау дегеніміз ғасырлар қойнауынан

келе жатқан рухани тамырлардан нәр алу.

Ұзақғасырларға созылған отаршыл саясат салдарынан ұлттық сана төмендеген кезеңде Алаш зиялылары қазақ халқының даму тарихының өрісін бойлаған қазақ рухын халықтың өзіне табыстыра білді. Аз уақыт ішінде ұлттық рухты көтеріп, ұлтына уақыт сынын мұқият ұғындырып, заман тығырығынан шығудың санқырлы жолдарын көрсетіп кетті. Олар өз уақытының шындығын көрсете біліп, нағыз ойшылдық келбетпен ұлт санасында қалды. Философия ғылымында нағыз ойшыл деп өз заманының биігінен пайым жасай білетін адамды айтады. Қазіргі зиялылар да уақыт шындығын көрсетіп, этнос өміріне қатысты өзекті проблемалардың шешілу жолдарына жөн сілтеп отыруы міндетті.

Елдік, мемлекетшілдік рухта тәрбиеленген ұлт өркениетті даму жолы арқылы өзін өзегелерге мойындата алады. Елдік тәрбие кем болған уақыттың адамы ұлттық санадан алшақтайды. Нәтижесінде өз қоғамынан өзі өгейленіп, өз халқынан жаттанады. Ақырында адам бойында ұсақ мақсатты көздейтін, алысты болжап білмейтін тайыз пайымдаулар орын алып, рухани әлсіздіктен мың құбылуы мүмкін. Атаққұмарлық пен оңай олжаға кенелу пиғылы, парақорлық секілді жат қасиеттер рухы әлсіз жанның бойына ұялайды. Осы бір өзекті мәселені Алаш зиялылары тереңнен талдап кеткен. Олар халықты «жақсы атты болып көрінетіндердің» соңынан еріп кетуден сақтандырып, ұлт бірлігін нық ұстау мақсатында жікшілдіктен, тапшылдықтан, науқаншылдықтан, рушылдықтан аулақ болуға шақырып, бірлікке үндеді. Қай болыстан болса да пайда - зияны, абырой - ұяты қазақ халқына бірдей келетіндігін айтып, «шешеннің тілі ортақ, шебердің қолы ортақ» деген бүкіл қазақтың іздеген жоғы, көздеген тілегі бір екі қазақ таласса көрші орысқа жем болғалы тұрмыз» [2, 55 б.], - деп те ұғындырды. Әрине, бір

мақала көлемінде Алаш зиялыларының ұлттық рухты асқақтатқан қыруар істерін зерделеу мүмкін емес.

Кеңестік билік ұлтын сүйгендерді қоғамнан аластатқанымен, Алаш идеясын түбегейлі жоя алмады. 1918 жылы қаңтарда «Қазақ» газетінде жазылған «...Большевиктер дәурені көпке бармас, бірақ большевиктің ылаңының кесірі тез арыла қоймас. Большевиктер - мемлекет ісінің басынан көшер, бірақ көшкенше талайды болдырып, былғап кетер» [2, 421 б.], - деген мазмұндағы саяси сараптаудың шындығына кейінгі ұрпақтың көзі жетті. Алаш зиялылары шығармаларында қазақтың сол кезеңдегі жай-күйі, қазіргі тілмен айтқанда саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени мәселелері жете талданғандықтан, елдік, мемлекеттілік мәселелері турасында ғылыми тұжырымдар тұнып тұр. Тіпті, Алаш зиялылары өздері тар қапаста күңіреніп жүрсе де, өктем саясаттан теперіш көріп, жасып қалған ұлттық идеяны өмірге енгізіп кетті деп те батыл айта аламыз. Ойлы көзбен қарағанда, зиялыларымыз *бастарына төнген қауіп қатерге қарамастан ұлттық идеяны халық санасына сіңіру үшін «Қазақ» газетін шығарып, партия құрып, оның атын «Алаш» деп қойды. Мемлекетінің атын Алашорда деп атауының өзі ұлттық идеяны өмірге енгізу мақсатын көздейді.*

Алаш - біздің ұлттық идея. Алаш пен қазақ бір түсінік. Алаш идеясының астарында қазақтың ұлттық рух түсінігі жатыр.

Тарих қойнауына үңілгенде әр ғасыр шеңберінде өмір сүрген зиялыларымыздың білігі мен білімін жұрт жолына арнап, кейінгі ұрпақ алдындағы парыздарын адал атқарғандығына куә боламыз. XX ғасырдың басындағы Алаш зиялыларының құрған партиясы мен газеті атақ, бақ, дүние таласы үшін құрылған жасанды дүниелер емес еді. Зиялыларымыз қазақтың жүрегіндегі ғасырлар бойы

жиналған шердің көзін жойып, оның орнын азаттық бақытымен толтыруды мақсат етті. Ұлтының жүрегін қарайтқан бодандық бұғауын үзу үшін жанталасты. Мақсат - қазақтың қазақтығын сақтау еді. Себебі, ұлт ұстазы атанған Ахмет Байтұрсынұлы жазғандай, қазақтың өмір сүруінің өзі проблемаға айналған заман орнады. Зарлы заманды түзеп, қазақ ұлтының құл болмауы, яғни өктемдердің пайдаланатын материалына айналмауы үшін арпалысты. Ұлт зиялысы Міржақып Дулатұлының «Оян, қазақ!» деген жан айқайы оқырманның жүрегінде тұрған шығар. Алаш зиялылары жеке бастың қамы деген түсінікпен емес, ұлт ісі, жұрт қамы деген мүддемен өмір сүрді.

Алаш зиялылары қазақтықты сақтау мақсатында тарих қойнауындағы рухани қазынаны халыққа қайта табыстады. Олар өздеріне дейінгі зиялылықтың заңды жалғасы болатын-ды. Тарих өрісіндегі зиялылықтың арқасында төл тарихымыздан қазақ рухының қуатты лебі еседі. осы бір іргелі мәселені тереңнен ұғынған алаш зиялылары қазақ қариясының сыр сандығында сақталып, ауыздан ауызға беріліп, ұлтты тәрбиелеп отырған қазақ тарихын кітап бетінде қалдыруға ұмтылды. тарихи тұлғаларды насихаттады.

Алаш зиялылары алаш идеясын халық жанынан ажыратпау үшін қазақ тарихының теориялық-әдістемелік мәселелерін қамтыған мақалалар да жазды. Дәлел келтірсек, «Қазақ» газетінің 1913 жылдың 22 наурыздағы № 7 санында Түрік баласы жазған «Қазақтың тарихы» деп аталатын мақалада төмендегідей деректер жазылған: «Қазақтың «Алаш» атанғаны хижреден алты жүз жыл өткен соң, Шыңғыс хан тұсында болды. Шыңғыс хан бүкіл мүліктен төрт баласына бөліп бергенде, Дешті Қыпшақты, Сібірдің күн батыс жағын, осы күнгі Сарыарқаны, Еділ-Жайық өлкесін үлкен баласы Жошыға беріп еді. Ол күнде

Жошы ұлысына қараған алты рулы ел бар еді. Сол алты рудың һәр-қайсысына бөлек Шыңғыс алты ұран беріпті, һәр руға өзіне бөлек таңба, ағаш қос беріпті. Сол күнде бүкіл Жошы ұлысының ұраны «Алаш» болыпты. Жошы ұлысында алты ру болғандықтан «Алты Алаш» болады. «Алаш» деген сөздің алғаш мағынасы – Отан кісісі (соотечественник) деген сөз болады... Және қазақта «Алаң келе ме, Алаш келе ме» деген бір мәтел сөз бар. Сондағы Алаң - шет елдің кісісі, Алаш – Отан кісісі мағынасында болады». Аталған мақалада Жошы ханға «Алаши» деген лақап ат қойылып, оның алаштың басшысы деген мағынаны бергендігін, сонымен қатар «алаш алаш болғанда, Алаши хан болғанда» деген ескі сөздің содан қалғандығы да айтылады.

Сол кезеңдегі «Қазақ» газетінде көтерілген мәселелер мемлекеттік деңгейде қаралған мәселелер болды. Себебі, «Қазақ» газеті халық пен билік арасындағы көпір еді. Газет бетінде келелі дүниелер талқыланып халыққа ашық ұсынылды, халық та зиялыларына сенім артып көкейкесті мәселелерін ашық жазды. «Қазақ» газеті мен халық арасындағы байланыс күшті болды. Өзара сенімнің арқасында қоғамға зиянды тұлғалар әшкереленді, ұлтқа зиянды арнайы «тапсырыспен» жазылған дүниелердің зиянды екендігі айтылды. Бір сөзбен қайырғанда, қазақ ұлтының мүддесіне қауіпті мәселелер халыққа жеткізіліп, халықты жаманшылықтан сақтандырып отырды. «Қазақ» газеті ұлт өмірінде дирижер іспеттес болды. «Қазақ» газеті дүниеге келгенде ғұлама Шәкәрім Құдайбердіұлы «Қазақ құтты болсын!» деп өлең жазып; «Дүниеге келді бізден бір талапты ұл, Ержетсе бар қазақтың басшысы бұл... Тірілді өлген үміт қаным қызып...» [2, 27 б.], - деп қараңғыда жүрген халқын тура жолға бағыттайтын газетке аянбай көмектесуге елді шақырған еді.

Әлихан Бөкейханұлы бастаған Алаш зиялылары қазақ жерінің сақталуы үшін күресті. Сол мақсатта саяси-экономикалық өмірді терең талдап, құнды идеяларын қалдырды. Қазақ ұлтының дәстүрлі шаруашылығының күйремеуі үшін, қандай мал түрін көптеп өсіріп, қалай егін салу қажеттілігін ғылыми тұрғыда айтып кетті. Барлық мәселеге ғылыми тұрғыдан қарады. Сондықтан да «Қазақ» газеті беттерінде халықтың шаруашылығын аман-сақтауға қатысты мақалалар көп жазылды. Думада талқыланған мәселелерді халқына ашық айтып отырды. Мәселен, «Алым тарату жолы» деген мақалада: біздің қазақ жақсы жерін алты бөліп, төртеуіне егін салып, екеуіне пішен шауып, мал бақса... жылда басқа-көзге төпелеп, жаңа келген хохолша жыртса, жылдан-жылға астықтың шығымы кем болып, қазақ жерін тоздырып, қаңғып қалар. Хохолдың жылда жыртқаны өз жері емес, қоңсы қазақтан арендаға алған қазақ жері. Бұл жердің тозғанында не жұмысы бар?» [2, 36 б.], – деп ескерткен еді. Қазақтардың жерді мұжыққа тиын-сыйынға жалдап қойып, ақырында сол мұжықтың сиырын бағып кетуден сақтандырды. Ата-баба қанымен қорғалған жерді кейінгі ұрпақ үшін сақтап, замана ағымына сай кәсіп етіп, жермен күн көріп, білім мен ғылымды дамыту басты стратегия болды.

Әлихан Бөкейханұлының тұжырымы: негізі халық кәсібінен ажырамау керек. Замана ағымына бейімделе отырып, негізгі дәстүрлі шаруашылық тамырынан қол үзбеу керек. Халық тәжірибесінен артық ғылым жоқ. Байлық түбі – ақыл һәм қол ұсталығы. Осы екеуі қосылмай адам баласы қазынаға жарымайды [2, 39 б].

Әлихан Бөкейханұлы түйіндеуі: «Халық пайдасын білетін, жөн, жол көрген, әділ кісі, жұрт сөзін тындап, құрметтеген кісі болыс болатұғын жөні бар ғой. Орысша хат білу – тілмаштарға

құл болмас үшін ғана керек қой! ... Бұл орысша білетін жыртақы жас, болыс мырзаларда не кінә бар? Үлгісіз, рәсімсіз өскен, алдында көргені қаптама өсек, өтірік жала. ...Талапты аға-іні, халыққа қызмет қылатын болса осыны құлаққа қақ!» [2, 37 б.].

Ұлт зиялысының айтуынша билікке ең құрметті ақсақал, ғаділ, жұрт-қамшыл, сатылмайтын, жөн білетін жақсыны сайлау керек. Осылайша жұрт қызметшілерін түзету мәселесін көтерген. Сонымен қатар, бұрынғы жиналысқа келген ақсақалдың, билердің ел сайлап жібергендепутатдеңгейіндеболғандығын, қазақтың әр жерінен, әр руынан келген депутаттардың әрқайсысының жұртының қамын ойлағандығын тілге тиек етеді. Жиылысқа келетін адамдар-депутаттар жұрт сайлаған не оқымысты, не жұртқа істеген ісі белгілі кісілер болатындығын тұжырымдаған. Ғалымның сөзімен айтқанда: Жұрт ғаділ болмай, жұрт ісі ілгері баспайды, өзін-өзі қасқырша шауып отырған жұртта оқу, шеберлік болмайды [2, 49 б.]. Алаш зиялысының үш жүздің баласы бәрің қазақсың, екі қазақ талассандар, өзгелерге жем боласындар,- деген мазмұндағы даналығы да көңілі ояу оқырманға мәлім.

Әлихан Бөкейханұлы съезге келген адамның қызылды-жасыл киініп, алқамоншақ тағынып, тойға келгендей келмей, қазақтың бір мәселесін талдай алатын деңгейде дайындалып келуіне ерекше мән берді. Тіпті, осы мәселе тұрғысында арнайы қалам тербеді де.

Сонымен қатар, дінді түзу ұғындыруға жетелейтін мақалар жазды. Қошке Кемеңгерұлының сөзімен түйіндегенде Әлихан өзіне ерген топты діни фанатизмге қарсы тәрбиеледі. Бұдан барып, татардан іргесін аулақ салған қазақ ұлты туды. Сондай-ақ, Әлихан Бөкейханұлы мұсылман съезінде муфти орнына сайлау шарты мынау болсын: дін туралы кітап жазып, кітабын сынға салып, бәйге

алған кісі ғана сайлансын, мына Еуропа университеті ғұламасының жолы сияқты болсын, - деген пікірін ұсынды [2, 119 б.]. Алайда, айтылған пікір бүктемде қалған еді. Сондай-ақ, «Рамазан айы жақындау тақырыпты» деген мақаласында Құран кәрімде баянды етілген садақа орындарын халыққа түсіндірген. Садақаны халық мұқтаждығына жұмсау ісін ұғындырады: «Алла тағала құран кәрімде пайдалы орынға өздеріңнің сүйген нәрселерің мен малдарыңды шығармай тұрып ізгілік, жақсылық деген нәрсеге жетісе алмайсыңдар деп бүтін адам баласын шын көңілімен ұлт ісіне қызмет етуге қызықтырады. ... Әр нешік мұндай парыз, уәжіп садақалар бір кісінің пайдасына ғана емес, бүтін ұлт пайдасына беріледі. Ол ұлт пайдасы мектеп, медресе сияқты жұрттар салып, бала оқыту секілді істерде табылады» [2, 307 б.].

Ана тілі ұлттың жаны іспеттес. Әлихан Бөкейханұлының «Қазақ» газетінде жарияланған «Мұсылман сиезі» мақаласында мұсылман сиезі заң жобасында жазылған рухани мекемелерде қағаз татарша тілмен жазылсын дегенге қарсылық білдіріп, біздің қазақ осы тілін тастап, татарға мінгескені адасқандық болар деп тұжырымдайды. «Ғұмыр жүзінде біздің қазақ тілі өз бәйгесін алар. Абай, Ахмет, Міржақып, Шәкәрім, Тарғыннан һәм өзгелерден бұл көрініп тұр ғой» деген даналығын қалдырды [2, 119 б.]. Алаш зиялылары әрбір мәселеге ақыл көзімен қарауды үйретеді. Халықты жақсы атты болып көрінгендерден сақтандырады. Демагогиямен айналысып жүргендердің ұлт өміріне қауіптілігін ескертеді. Халықтың жаман мен жақсыны айыру мәселесіне ерекше көңіл қояды. Мәселен, «Қазақ» газетінің 1918 жылғы №258-265 санында жарияланған «Демагогия» деп аталатын мақаласында *«Европа тілінде «демогогия» деген сөз бар. Ол сөздің мағынасын толық көрсетіп, баспа-бас төлеуіне тұрғандай қазақта сөз жоқ. Тұлпар*

төлеуіне тұғыр бергендей етіп, «демогогияны» қазақша айтсақ, жұртқа жақсы атты көріну болады. Жұртқа жақсы атты болу бар, жақсы атты көріну бар. Екеуінің арасы айыра білген адамға жер мен көктей. Халыққа жақсы атты болған адамдар ақылымен, білімімен, таза құлқымен жақсы атты болады. Жақсы атты көрінетін адамдар көбінесе көңіл аулап жақсы көрінбек», - десе, ал паракор адамды қысты күні үңгірде жатып өз аяғын өзі сорған аю мысалында санамызға сіңіріп ұғындырады. Өйткені, өз майын өзі сорған аю секілді, паракор адам да елді жегеннің өзін жегенмен бірдей екендігін естілік сезімнен ажырап қалғандықтан ажырата алмауы мүмкін. Паракорлар көп болған сайын, елдік сана елден ажырай түседі. Паракорлық пен жемқорлық ұлттың қауіпсіздігіне зор қауіп. Адам санасы бұзылған соң, ұлттың қауіпсіздігін қорғау да күрмеуі қиын мәселе бола түспекші.

Әлихан Бөкейханұлы және «Қазақ» газетінің төңірегіне топтасқан алаш зиялылары газет арқылы халықпен тікелей байланысып, халыққа бағыт-бағдар беріп, жамандықтан сақтандырып, ұлт болу жолына жетелеп отырды. Қазақтың әрбір ауылында болып жатқан оқиғаны газет арқылы халықтың өзінен сұрап, ақыл-кеңестерін берді. Халық «Қазақ» газетін қалтқысыз жақсы көрді. Әлихан ағамыздың «...Қазақ газетасыз тұрғысы келмейтінін білдік...» [2, 126 б.], - деп жазғаны сөзімізге дәлел. Отаршылық қамыты мойнына мықтап ілінген халқы үшін сан салалы қызметтерді атқарды. Олардың ішінде ең пайдалысы – газет шығару, мақала, кітап жазу, бала оқыту екендігін ұғынып, осы бір игілігі мол істерге көңілі ояу, көзі ашық зиялыларды жұмылдырды. Әлихан Бөкейханұлы сынды Алаш зиялыларының тарихи бейнесіне қарай отырып, келесідей ой-түйіндерін пайымдаймыз:

Түзу діни тәрбиенің іргетасы берік

қаланған; қазақтың рухани болмысы бойларына сіңген (бесік жырын, батырлар жырын, ертегі тыңдап өскен балалар); ұлтының мұң-мұқтажын көріп өскен; жан-жақты білімді әрі білімді ұлт керегі үшін игерген (ондай білімнің гұмыры ұзақ болады); ұлтының тағдырына, болашағына ғылыми көзқараспен қараған. Осындай сапа-қасиеттер бойларында тұнып тұрғандықтан да ұлтының бақыты үшін құрбан болды. «Малша оттап, асап ішіп, халық үшін қам қылмай, қарын тойғанына мәз болып, мал өлімінде өлмейік» [2, 11 б.], - деген ұстаныммен өмір сүрді. Кейінгі ұрпақтың көрген күні не болады? Бізді адастырған аталарымыз еді? - деп ұрпағымыз зар жылап қалмасын деген уайыммен жұрт ісі, ұлт қамы жолында өмірден өтті. Алаш зиялысы Әлихан Бөкейханұлы: «Кейінгі ұрпақ алғысын тарих бетіне алтынмен жазбай-ақ сиямен жазып қойса да арман не? Егер асығып жаза басып, шатақ жолға салсақ ... жұрт қатарлы шаруаларын арттыра алмай, азып-тозып, бізді осындай сергелдеңге салып қойған аталарымыз ғой деп, көрінгенге зарлап мұңын шағып жүрсе, онан артық ұят не? Қатеден қашып, қам қарастыру бар адамзаттың намысы еді» [2, 16 б.], - деп те жазған еді.

Тереңнен түсінген адамға Алаш зиялылары ерекше бір феномен. Өз жандарын халық жанымен бірге өрген, рухтары ұлттың рухымен біте қайнасқан дара тұлғалар. Жүсіпбек Аймауытұлының: мен ұлтқа кіндігіммен байланып қалғанмын, мен оны үзе де алмаймын. Үзу де қолымнан келмейді, - деген мазмұндағы даналығы Алаш зиялыларының болмы-

сына берілген анықтама іспеттес.

Байқап отырғанымыздай, Алаш атауы қазақ ұлтымен бірге туған, келе-келе ұлттық идеяға айналған, тағдырдан талай теперіш көрсе де, талай уақыт сынына тап болса да, өміршеңдігінен ажырамаған идея. Оның өміршеңдігінің темір қазығы ұлттық рухы биік тұлғалар еді. Солардың арқасында идея жемісін беріп, өз кезегінде намысты ұл мен ұятты қызды тәрбиеледі. Қазақ ішінен Бұқардай ұл туып, ел ішінде «көмекей әулие» атанса, Құрманғазыдай ұл туып домбыраның екі ішегімен ұлттың рухын көтерсе, Алаш рухының қасиетіне бас иген Абылай, Кенесары сынды хандар өмірге келіп, олардың ерлігі мен елдігі қазақ елінің аяқталмай қалған жырына, бір сөзбен қайырғанда халықтың асқақ арманына айналды.

Ұлт ісін жөндеу ісін Алаш зиялылары айтқандай:

Жұрт ісінде кімге де болса жұмыс табылады. Жұрт жұмысының жөні, мақсаты бір, істеу жолы түрліше. Соның әр түрін әркім қолға алып, жұртқа керек жөнімен мақсатқа қарай жүргізу керек.

Әлихан Бөкейханұлы шығармаларындағы ұлттық идеяны шынайы өмірге енгізіп, ұлттық идеямен қаруланған жастарды тәрбиелеу басты мақсат. Әлихан Бөкейханұлы айтқандай: «Оқу-білім болса, мақсат бәрі табылады дегендей көрінеді. Бұлай болса, ол – адасқандық. Біліммен мақсат шықпайды. Ібіліс жұмақтан білімсіздігінен қуылған жоқ, имансыздығынан қуылды. Ұлтына, жұртына қызмет қылу білімнен емес, мінезден» [3, 119 б.].

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру /Егемен Қазақстан.-2017.-26 сәуір.
2. «Қазақ» газеті. /Бас редактор Ә. Нысанбаев. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998.-560 б.
3. Букейхан А. Казахи. - Астана, Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ типографиясы, 2014.-280 б.

ТҮРКІ СӨЗДЕРІНІҢ ОРЫС ТІЛІНДЕГІ КӨРІНІСІ

Амангазиева М. Қ.,

*ф.ғ. к., доцент С. Бәйішев атындағы
Ақтөбе университеті*

Біздің заманымызда, яғни ХХ ғасырдың ішінде орыс филологтары ішінен қазақ-түркі тілдік элементтерінің орыс тіліне қалай сіңіскендігі жайын зерттеп, оның нәтижесін «Словарь тюркизмов в русском языке» атты сөздік түрінде жинақтаған өзіміздің жерлес ғалымымыз Елизавета Николаевна Шипова [1,444 б.]. Ол түркі сөздерінің орыс тіліне әр дәуірде әр қилы жолмен таралып, сіңісіп, қолданыс тапқанын, оның бірсыпырасы әдеби тіл мақсаттарында кәдеге асса, қалғандары аймақтық деңгейдегі айырым қолданыстар ретінде өмір сүретіндігі жайында тартымды пікір айтқан және ең бастысы, сол тіл элементтерін көптеген басқа лексикографиялық деректермен салыстыра отырып, байыпты талдау жасаған үлкен еңбекқор ғалым.

Сөздіктің жауапты редакторы академик А. Н. Кононов бұл сөздік тұрғысында былай дейді: «Предлагаемый словарь тюркизмов составлен на материалах русского и тюркских языков, многочисленных исследований о тюркизмах русских и иностранных авторов и является первым трудом в истории лексикографии в этой области» ... [2,237 б.]. Сөздікке екі мыңға жуық түрік сөздері қамтылып, оның ішінде сөздердің этимологиясына, орыс тілінде пайда болу тарихына шолу жасалады.

Еңбектің алғысөзін жазған Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясының академигі І. К. Кеңесбаев сөздіктің құрылымын, мәнділігін, маңыздылығын айта келіп, өз сөзін былай деп жалғастырады: «Автором словаря тюркизмов, Е. Н. Шиповой, использованы все возможные и доступные ей источники, начиная с памятников древнерусской письменности и данных, засвидетельствованных художественной литературой, а также

устных источников, включая областную речь и просторечие. Таким образом, ею зарегистрировано преобладающее большинство тюркских слов, представленных в диалектах русского языка (преимущественно в восточнорусском). А ведь именно диалектная лексика впитала в себя и сохранила до нашего времени и наибольшее количество тюркских слов» [1, 5 б.]. Автор Е. Н. Шипова өз еңбегі тұрғысында былай дейді: «Түркі лексикасы орыс тіліндегі кірме сөздер лексикасының бірқатары болып табылады. Орыс тіліне әр түрлі тарихи кезеңдерде түркі сөздерді (тюркизмдер) көптеп кірді. Орыс тіліне енген тюркизмдер кітаби немесе ауызша жолдар, ауызекі сөз (речь) арқылы меңгеріледі. Орыс және түрік халықтарының тікелей қарым-қатынасының нәтижесінде ол сөздер орыс фонетикасының әсеріне ұшырап, орыс тілі орфоэпиясының нормаларына сәйкес қайта қалыптасып немесе басқа этимологиялық түсінікке ие болды. Орыс говорлары мен орыс ауызекі тілінде сақталынған түркі кірме сөздеріне зерттеушілердің назары көптеп аударылып жүр. Олардың белгілі бөлігі этимология тұрғысынан анықтауды, дәлелдеуді талап етеді» [1,7 б.]. Алғашқы кезде автордың алдында лексикографиялық материалдар бойынша орыс тілі лексикасының түркі қабатының барлық разрядтарын мүмкіндігінше қамту міндеті тұрды. Алайда жаңа материалдармен ХХ ғасырдың басынан бастап жарық көрген түрлі жұмыстарды, жинақтарды, мақалалар мен жеке айтылымдарды пайдалануы есебінен сөздік бойынша жұмыстың шекарасы кеңейді. Қазіргі таңда бұл еңбекті тюркизмдердің этимологиялық сөздігі ретінде жіктеуге болады.

Профессор Э. Д. Сүлейменованың [3,152 б.]. пайымдауынша, әлемнің

тілдік бейнесі жайлы мәселе, көбінесе, түрлі дүниетаным мәселесі ретінде қарастырылады. Бүгінгі таңда дүниенің тілдік бейнесі ұғымында екі түрлі сипат бар. Оның алғашқысында нақты тілдерге және олардың арасындағы айырмашылықтарға қатысы жоқ болса, екіншісі нақты ұлт тілдерінің қатысуымен қалыптасқан және лексикалық номинациялар жүйесі тәрізді тілдер арасындағы айырмашылықтарға бағыт-бағдар жасаушы әлемнің тілдік бейнесімен байланысты болады.

Бұрын және қазір белгілі этникалық топтардың аймағында аймақтық сөздерді кірістіру – кірме сөздердің көрінуінің ең маңызды тәсілі. Түркі және орыс формаларының аймақтық сәйкестігі мен сәйкессіздігі немесе олардың мағынасы негізгі тілде анықталуының дәлелі болады.

Qalpag сөзі түркі тілдерінде «бас киім, қалпақ, алым» деген мағыналарды білдіреді. Орыс тілінде бұл сөз отыздан астам мағынаны білдіреді: 1) «бас киімнің бір түрі» (қысқы бас киім, қалыңдықтың бас киімі, т.б.); 2) «сиымдылық мөлшері» (шай кесе, сүт құюға арналған кесе, т.б.); 3) «қақпақ, жабын» (шатырдың түрі, пештің жоғарғы бөлігі, т.б.). «Шатыр, жабын» мағынасының жиынтығы түркі этимонының орыс жеріне аударылуының нәтижесі болуы мүмкін. Бірақ, бұл болжамның тұрақсыздығы түркі тілдері мен орыс тілі говорларындағы берілген мағыналардың ареалдық сәйкес келуіне әкеліп соғады: В.В. Радлов қалпақ сөзінің «қақпақ» мағынасында қазақ, қырғыз тіліндегісін келтірген. [4,54 б.].

Татар және қырғыз территорияларындағы орыс говорларында бұл мағына көрсетілмейді, соған байланысты бұл мағынаның орыс жерінде ерекше көріп отырғанымыздай, *колпак* лексемасы орыс тіліне «бас киім» мағынасында ене отырып, ақырында «төбені жабатын жабын, жапқыш, қақпақ» мағынасынан, ассоциациялық сәйкестігі бар басқа затқа аударылған атаулар детерминологизацияға

ұшырады. Осындай сөздің мазмұнының ығысуы мен мағынасының кеңеюі лексика-семантикалық жағынан қолдау табады: укр. *Ковпак* - қалпақ - ұяға арналған қақпақ; нем. *Die Kappe* – бас киім, қалпақ - қап, қақпақ; ағылш. *Hood* – капюшон, қалпақ - қап, қақпақ.

Башлық сөзінен негізінен түркі этимонында ешқандай байланыс болмаған, бірақ тілге енгеннен бастып екі омоним тұлға болып қалыптасқан башлық сөзінің «бас киім (капюшон)» – екеуі де түркі сөзі, түркі тіл факторларына және хронологиялық кезеңдерге жатады; орыс тіліне түрлі жолдармен енді, түрлі қолданылу аясы болды. «Бірдененің (көбінесе балық аулау артелінде) бастығы, балық аулау кезіндегі басшы» деген мағынадағы *башлық* сөзі Пермь, Свердлов, Челябин, Байқал, Тобол, Томск говорларында «неводная артель состоит обычно из 17 человек, с башлыком во главе...» .

Сонымен қатар бұл сөз Татарстан және Башқұртстандағы орыс говорларында кездеседі (башлық - главный рыбак, начальник). Кузбасстың говорларында бұл сөз «түркі болыстарындағы әкімшілік міндет атқарушы ретінде таңдаулы Адам» деген көнерген мағынада қолданылады.

Қазіргі орыс әдеби тілінде «бас киім» мағынасындағы лексема бір ғана мағынада қолданылады. *Башлық* формасының орыс тілінде «бас киім» және «басшы, жетекші» мағынасындағы *Башлық* сөзі ХҮІ ғасырдың белгісі. Бұған 1586 жылғы Башлық Леонтьевич Кокорев деген антропонимист куә бола алады. Бұл сөз фонетика-семантикалық жағынан қарасақ, қыпшақ тілдер тобына жатады, жекелеп қарасақ татар тіліне жататын секілді. «Арнайы бас киім» мағынасы түркі тілдерінің Кавказ тобынан шыққан, Түркия мен Кавказға тән. Осыған сәйкес бұл кірме кештеу уақытта ХІХ ғасырдың алғашқы жылдарына жатады. Бұл уақытта орыстарда Кавказға, оның тұрмыс жағдайына кейін әдеби тіліне башлық сөзі Кавказ халқының арнайы бас киімінің атауы ретінде енді.

Кавказ тілдерінің кең аймағында талданып отырған сөздің таралуын М. А. Хабичев көрсеткен: абаз. *Башлық* кабар.-черкес. *Башлыкъ*, осет. *баслыхъ*, сван. *башлыкъ*, груз. *башлучи*, убых. *башлык*, мерг. *башляк*.

Н. М. Шанский мен Н. К. Дмитриев башлық түркі тілінен, яғни татар тілінен ХҮІ ғасырда енген деп есептейді. ХҮІ ғасырда бұл сөз антропонимиялық Шлыков түрінде кездеседі. Башлық лексемасының хронологиясын жасаған Н. М. Шанский *шлык* сөзін ХҮІ ғасырға жатқызады, бірақ *шлык* сөзінің *башлык* лексемасының ықшамдалған түрі деуі шындыққа жанаспайды.

И. Г. Добродомов *шлык* сөзінің өзіндік тұлғасын анықтап берді: *шлык* сөзін *башлык* сөзімен байланыстыруға болмайды, себебі хронологиялық семантикалық байланыс бұзылады. *Шлык* «бас киім», *башлык* ХҮІ ғасырда «басшы, жетекші», ал «бас киім» мағынасындағы *башлык* сөзі ХІХ ғасырға жатады. [6]. *Башлық* (*бас киім*) сөзін татар тіліндегі сөз деудің де еш қисыны жоқ. Қазан татарлары мен башқұрттардың тұрмыс-салтын зерттеген еңбектерден бұл сөзді кездестірмейсің. Татар тіліндегі *бас киім* атауларын зерттеуші Р. К. Рахимованың еңбегінде де башлық сөзі кездеспейді. «Татарша-орысша сөздіктен» *башлық* сөзін семантикалық кірме сөз ретінде қарауымыз керек: бұл сөз Кавказдың түркі сөзі, татар тіліне орыс тілі арқылы енген. «Татар тілінің түсіндірме сөздігінде» (6,14 б.) *Башлық* сөзі екі мағынада қолданылады: бірі, «шошақ төбелі бас киім», екіншісі, «капюшон» мағынасында. Бұл негізінен түркі тілінің бір аймақтан екінші бір түркі тілінің бір бұтағына орыс тілі арқылы семантикалық қабысу түрінде енген, татар тілінің сөйлеу тілінде *башлык* сөзі омонимдік «басшы, жетекші, бастық» мағынасынан басқа тек «бас киім» мағынасында, Пермь, Свердлов облыстарында және Башқұртстанда тоқылған «бас киім» мағынасында қолданылған «бас киім» мағынасындағы

башлык сөзі Брянск, Псков, Архангельск, Дон және Кавказ казактарының говорларында кездеседі.

Башлық сөзі славян тілдерінің көбінде (поляк, болгар, серб, украин, белорус) кездеседі. Бәрінде де бір «бас киім» мағынасында. Бұл мағынадағы сөздің көне украин және көне белорус тілінде кездеспеуі, орыс тіліндегі басқа мағыналарының «басшы, жетекші» бұл тілдерде кездеспеуі, бұл сөздің кейіннен енгенінің, ХҮІ ғасырдың алғашқы жартысына тән шлык сөзімен еш қатысы жоқ екенін білдіреді.

«Басшы, жетекші, балық аулау кезіндегі басқарушы» мағынасындағы *башлык* сөзі белгілі бір аймақта ғана қолданылады. Ал *башлық* («бас киім») сөзі әдеби орыс тілінің говорларында және славян тілдерінде кең тараған.

Атауларды лингвогеографиялық тұрғыда зерттеу заттарды сандық-сапалық жағынан территорияларға бөлу оның мағынасына да қатысты. Осы лексеманың түркі аймақтарында тарауын біз былай деп атаймыз: күшті (қарқынды таралу), орташа, нашар, өте нашар.

Біріншісі түркі тілінен енген сөздер көп мөлшерде таралған территорияны қамтиды. Екіншісі түркізмдердің белгілі бір бөлігін қамтитын аудандар. Үшіншісі белгілі бір лексемалар; ең соңғысы жалпы халықтың ерекшеліктері бар түркізмдердің жеке-жеке кездесуі немесе тіпті кездеспеуі.

Түркі тілінен енген лексемалардың күшті қарқынды таралу аймағына Поволжье, Псков және Архангельск говорлары орташаға Орал өңірі, кейде Сібірде, орта Азия мен Кавказда нашар дамыған ауданға Ресейдің батыс және оңтүстік аудандары, өте жай тараған аудандарға Солтүстік-Қиыр мен Қиыр Шығыс аудандары жатады.

А. Х. Халиков былай деп жазды: «1006 жылы Русь пен Булгария арасында саудасаттық келісім болды. Көне орыс заттары Бұлғар қалаларына көптеп әкелінді.

Туыстық қарым-қатынастар да болды. Князь Андрей Боголюбский Бұлғар ханшасына үйленді». Кейбір тарихшылар князь Владимир Суздальский бұлғар шеберлерін Руське шақырды, сонымен қатар Владимир мен Юрьев-Польскийге арналған шіркеудің құрылысына Бұлғариядан ақ тас әкелген. [7,44б.].

Орыс және түркі тілдерінің арасындағы байланыс өте көне дәуірлерден басталады. Орыс-түркі тілдерінің байланысының дамуында бірнеше тарихи кезеңдерді ескермеске болмайды. Түркі тілдері мен орыс тілдерінің арасындағы қарым-қатынастарды ғалымдар бес кезеңге бөліп қарайды.

Ең көне кезең I-ҮІІІ ғғ. Киев Русінің қалыптасуына дейінгі уақытты қамтиды. ҮІ-ҮІІІ ғғ. славяндар түрік-аварлармен, кейіннен хазарлармен, бұлғарлармен және т.б. түркі тілдес халықтармен, сол сияқты фин-угорлармен, ирандықтармен сауда-саттық байланыс орнатады.

Орыстар мен түркі халықтарының арасындағы ертеден қалыптасқан байланыс территорияның жақындығы негізінде, сауда-саттық жасау арқылы бірінің тілін бірі түсінуі қажеттігінен пайда болды. Осыған орай алғаш тілмаш-аудармашылар пайда болды.

Екіншіден, әдетте моңғол-татар шапқыншылығына дейінгі кезең деп аталатын, Киев Русі кезеңінде (X-XII ғғ.) орыстардың, әсіресе, оғыз, қыпшақ елдерімен қарым-қатынасы ерекше дамыды. Көптеген қыпшақ сөзін сақтаған орыс

жазба ескерткіші «Игорь полкы туралы жыр» осы жылдардың көрінісі.

Үшінші кезеңде (XIII-XV ғғ.) Алтын орда хандығының ресми тілі саналған қыпшақ тайпаларының тілі тығыз байланыс құралына айналды: ғалымдар пікірінше осы кезеңде көптеген араб, парсы, моңғол, тибет т.б. шығыс тілдерінің элементтері де қыпшақ тілі арқылы орыс тіліне енген.

Төртінші кезеңде (XVI-XIX ғғ.) патшалық Ресейдің экспансиялық саясатының нәтижесінде Қазан, Астрахан, Сібір, Қырым хандықтары мен Орта Азия, Қазақстан, Кавказ халықтары Ресейдің қол астына өтеді. Орыс тілі де осы халықтардың тілімен қарым-қатынасқа түседі.

Бесінші кезеңге Ұлы Қазан төңкерісінен кейінгі дәуір жатады. Әрбір кезеңнің өзіне тән ерекшеліктері болады. Осы кезеңдердің ерекшеліктеріне сай орыс тіліне түркі тілдері өз әсерін тигізді. Орыс тілінің сөздік қорына еніп қалыптасқан 10 мыңнан астам түркі сөздері (түркизмдер), міне, осының айғағы болса керек. Түркі тілдері арқылы орыс тіліне, сол секілді славян тілдеріне тек түркі сөздері ғана емес, сондай-ақ, моңғол, иран, араб, қытай тілдерінің де элементтері енген. Н. К. Дмитриев түркі тілінен енген сөздерді шығу тегін ажыратпастан бәрін де түркизмдерге жатқызады. «Түркизмдердің ішінде түркілердің өзінікі және басқа тілден енген сөздер де кездеседі. Бұлар түркологиялық жұмыстарда айқын көрінеді», – дейді [8,44б.].

Әдебиеттер:

1. Шипова Е. Н. *Словарь тюркизмов в русском языке.* – Алматы, 1954. – 444 с.
2. Кононов А. Н. *История изучения тюркских языков в России.* – Л., 1982 – 256 с.
3. Сулейменова Э. Д. *Понятие смысла в современной лингвистике.* - Алматы: Мектеп, 1989. – 152 с.
4. Радлов В. В. *Опыт словаря тюркских наречий.* СПб., 1911. – Т. 1-4. – 1478 с.
5. Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка.* -М., Прогресс: 1973. Т.4. – 475 с.
6. Добродомов И. Г. *Шлык, жилет.* //Русский язык в школе. – М., 1968. № 3.
7. Халиков // *История Татарской АССР.* – Казань, 1968. – 412 с.
8. Дмитриев Н. К. *О тюркских элементах русского словаря.* // *Лексикографический сборник.* II. –М., 1958.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫТУДЫҢ БҮГІНГІ КҮНГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Дюсембинова Б. С.,
«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы
Астана қаласы бойынша
ПҚ БАИ аға оқытушысы

Еліміздің білім беру жүйесі қазіргі кезде өзгермелі және өскелең талаптар мен қажеттіліктерді қанағаттандыра отырып, отандық білім саласын әлемдік білім кеңістігіне біріктіруге ұмтылыс жасауда. Бұл білім сапасын жетілдіру және оны жоғары деңгейге көтеруді алға тартады. Осыған сәйкес, ғылыми–зерттеу бағысында әлемдік озық тәжірибелер мен отандық білім жүйесіндегі ерекшеліктер зерделеніп, бағдарламалар дайындалуда.

Бағдарламаның негізгі міндеті - мұғалімдердің педагогикалық тәжірибесін жетілдіру мен бағалауға бағыттау. Сондықтан білім беру мен оқытудың қазіргі заманғы әдістері мұғалімнің күнделікті тәжірибесінде қарастырылуы тиіс. Оқу сапасын арттыруда білім мақсаттарының күтілетін нәтижеге бағдарлануы жан-жақты білімді, өз мамандығын жетік білетін бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны бастауыш сатыдан бастап дайындауға бағыттайды. Мектепте бастауыш сатыдан оқушының сапалық және сандық білім деңгейін анықтау арқылы оқу сапасын жетілдіруге мүмкіндік туады. Сол себепті мектептің бастауыш сатысында оқыту мазмұнын жаңалау және жаңа әдіс-тәсілдерді пайдалануға байланысты жетілдіру жұмыстары жүргізілуде. Жеке тұлғаны рухани тәрбиелеуге, адамның адамгершілік болмысының қалыптасуына баса назар аударылады. Білім мазмұнында жаңа ақпаратты болжау қабілеттерін және қойылған міндетті шығармашылықпен дамытуға көңіл бөледі. Оқылатын пән

қаншалықты бағалы болып, мұғалімнің шеберлігі қандай жоғары болса да, мұғалім оқушының өз белсенділігін туғыза алмаса, берілген білім арқылы күтілетін нәтижеге қол жеткізе алмаймыз. Оқушының адам ретінде қалыптасуы белсенділік арқылы жүзеге асады. Жаңа технологияның басты мақсаттарының бірі - баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру.

Бастауыш сатыда мектепке дейінгі біліммен сабақтастықта қарастырылған бағдарлама мен оқу-әдістемелік кешендер жетілдіріледі. Онда жеке тұлғаны тәрбиелеу мен дамытудың табиғи жалғасы ретінде мектепке дейінгі білім мектептің бастауыш сатысында сабақтаса әрі қарай жалғастырылады. Бастауыш саты үздіксіз білімнің барлық кезеңдерімен тығыз байланыстағы оқыту қызметін қалыптастыруға көмектеседі, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына және жеке мүмкіндігін ашуға, білім алуға жағымды жағдай жасайды. Жаңа білім моделіне көшудің бұрынғы жүйеден айырмашылығы оқушы жетістігінің өлшемдері жасалады. Сонымен қатар, бүгінде жалпы білім беретін мектептерде бастауыш сыныпта оқушылардың танымдық қабілеттерін жан-жақты дамыту мақсатында оқытудың түрлі формаларының бірі – оқушылардың өзіндік жұмыстарын ұйымдастыруға көп көңіл бөлінеді. Жалпы білім беретін мектеп жағдайында оқушылардың өздігінен атқаратын жұмыстарының түрін,

мазмұнын, көлемін, оны ұйымдастыру әдістерін байқаудан өткізу негізгі мақсат ретінде қойылды. Өйткені оқушылардың өзіндік жұмыстарының нәтижелі болуы мұғалімнің шебер ұйымдастырған басшылығына байланысты.

Бастауыш білім үздіксіз білім берудің алғашқы баспалдағы, қиын да жауапты іс. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтердің іс-тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде. Сондықтан да бастауыш сынып мұғалімдерінің алдында тұрған негізгі мақсат:

- баланы оқи білуге үйрету;
- баланы ойлауға үйрету;
- баланың өзін-өзі тұлға ретінде дамуына жағдай жасау.

XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелетіні анық.

Н. Ә. Назарбаев

Бастауыш сыныпқа арналған білім беру бағдарламасы оқушыларға XXI ғасырдағы қарқынды дамып келе жатқан зияткерлік және техникалық ортада табысты болу үшін қажетті дағдыларды меңгертуге бағытталған. Осыған орай мұғалімдердің біліктілігін арттыру курстарында тыңдаушыларды сын тұрғысынан ойлау, бірлесіп жұмыс істеу, ақпаратты өңдеу, проблемаларды шешу сияқты дағдыларды меңгеруге және зерделеуге ынталандырып, дайындаймыз. Математика пәні бойынша білім беру бағдарламасында проблемаларды шешу, жаратылыстану пәні бойынша білім беру бағдарламасында бірлескен зерттеу және ғылыми зерттеу жүргізу дағдыларына баса назар аудару керектігін, дүниетану пәні бойынша ойлау дағдыларын жетілдіру керектігін түсінеді. Оқу

жоспарындағы ортақ тақырыптар бұл пәндердің арасында пәнаралық байланыс орнатуға мүмкіндік беретінін және мектеп білімі түбегейлі жаңартылып, мұғалімнің қызметінің мақсаттары кеңейіп, үлкен өзгерістер үстінде екенін түсінеді. Сондай-ақ әр мұғалімнің міндеті:

- оқушының шығармашылық ойына бағыт беру;
- шығармашылық ізденісті қолдау;
- жағдаяттар туғызып, оның шешімін табуға бағыттау;
- жаңаны іздеуге, жүйелі зерттеулерге талдау жасауға талпыныс беру.

Мұғалім қандай технологияны пайдаланған кезде де оқушының белсенділігі, мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшаңдығы мен еркіндігі, шығармашылығы, көңіл-күйінің көтеріңкі болуын қамтамасыз ету керектігін, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда шығармашылық сабақтарды өткізудің маңызы ерекше екенін түсінеді.

Оны төмендегі мұғалімдердің пікірлері растайды:

№ 60 Мектеп-лицейдің бастауыш сынып мұғалімі Г. Б. Қуанышпаева:

«Елбасының жолдауында «Қазақстанның болашағы – бүгінгі жастар. Сіздер оларға қалай білім берсеңіздер, Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстаздарға жүктелетін міндет ауыр» - дегендей, мен осы ұстаздық жолда жүргендіктен, ел болашағын тәрбиелеуде біліктілігімді арттыру мақсатында осы курсқа келген едім. «Бұлақ көрсең көзін аш» деген сөз бекерге айтылмаса керек. Бұл курстың берері көп, ағып жатқан бұлақ екеніне көзім жетті. Өзімнің курстан үйренгенімді саусақпен санап жеткізе алмаймын. Сабақтың өте қызықты өтетіндігі соншалықты түрлі ойындар, сергіту сәттері өткізіліп тұрды.

Түрлі бейнефильмдер көріп, соны талдау кезіндегі пікір таластар қызықты болды. Сөйтіп, тобымызда ынтымақты атмосфера қалыптасты, өмірге, жаңалыққа деген көзқарас пайда болды. Қызығушылық артты. Курсқа келгенде жаңалықтардан бейхабар едім. Өмір талабы - оқу, іздену, үйрену болатын. Өйткені жаңа әлемде дамыған заманауи заманда, жаңаша оқыту - уақыт талабы. Ал, мұндай білімді осындай курсты оқу барысында ғана алуға болады. "Ізденген жетер мұратқа" сөзін басшылыққа алып тәуекелге бел байлағаным бекер болмады. Мұндай курстан дәріс алғанымға жігерленемін. Өйткені мен жаңа қырымнан ашылдым, өмірге деген көзқарасым өзгерді. Көп достар таптым. Курс барысында үйренгенімді өз тәжірибемде ұтымды қолданамын».

Астана қаласы № 67 гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі К. Т. Бекеева:

«Менің ұстаздық еткеніме 31 жыл болды. Осы жылдар арасында білім саласында қаншама реформалар жасалды. Қазіргі таңда оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану - заман талабы болып отыр. Мен де өз білімімді көтеру мақсатында көптеген курстар мен тренингтерге қатыстым, алайда жаңартылған білім бағдарламасының толық нұсқасын түсініп кетудің сәті түспепті. Осы курсқа келгеннен кейін аталған білім беру бағдарламасы аясында ұғынғаным мен түсінгенім мол. Тренеріміз мұғалімдердің барлығын ұйымшылдықпен жұмыс жасауға біріктіріп, өз ортамызда ынтымақтастық ортаны қалыптастыра білді. Түрлі әдіс-тәсілдерді, оқытудың жаңаша формаларын қолдану арқылы әр күннің сабағын бір-біріне ұқсамайтындай

етіп жоспарлаған тренеріміз тыңдаушылардың практикалық тапсырмаларды өз бетінше орындап, нәтижеге өздерінің қол жеткізуіне бағыт-бағдар беріп, тыңдаушылардың талмай жұмыстануына жетекшілік жасады. Курс тыңдаушылары да әр сабаққа зор ықыласпен, аса қызығушылықпен қатысып, өз білгендерін ортаға салып, теориялық білімдерін практикамен ұштастыра білді. Мен де курстан алған білімімді келешекте педагогикалық тәжірибемде толық қолданамын. Ұрпақ келешегі үшін жасалып жатқан игі бағдарламаға сәттілік тілеймін!»

№ 57 орта мектептің бастауыш сынып мұғалімі Сейілханова Данагүл:

«Астана қаласының «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» ұйымдастырған «Қазақстан республикасы орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш сынып пәндері бойынша» атты үш апталық біліктілікті арттыру курсына көптен жауабын таба алмай, түсінбей жүрген проблемаларымның бірі критериялы бағалау жүйесі, бағалаудың түрлері оның ерекшелігі, қалыптастырушы мен жинақтық бағалаудың айырмашылығы және қай кезде өткізілетінін білдім. Сонымен қатар критерий құру арқылы дескриптор құруды үйрендім. Әр пән бойынша оқу жоспарын құрдық және талқыладық. Бұл курстан мен көптеген жаңалықтар, әдіс-тәсілдер алдым. Бұл курс мен үшін жақсы әсер қалдырды. Болашақта өз тәжірибемде қолданамын, түсінгенімді, үйренгенімді өз жұмысымда іске асыруға тырысамын».

Қорыта айтқанда, әлемдік білім беру үрдісіне негізделген жаңартылған білім беру мазмұны өз оқуын өз бетімен құруға қабілетті, өмір бойы білім алуға ұмтылатын, азаматтық жауапкершілігі жоғары деңгейде қалыптасқан, өзіне және

өзгелерге құрметпен қарай алатын, өзара сыйластыққа негізделген қарым-қатынас құра алатын, еңбек пен шығармашылықта өз мүмкіндігін толығымен жүзеге асыра алатын оқушы тұлғасын дамытуды көздейді.

Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Қазіргі таңда ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттелді. Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, мұғалімдер ты-

нымсыз еңбектену керек. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады. Үйренгеніміз де, үйренеріміз де көп. Үнді халқының тарихи тұлғасы Махатма Гандидің «Егер сен болашақтағы өзгерісті байқағың келсе, сол өзгерісті уақытында жаса» деген ілімін негізге ала отырып, оқушы бойындағы қабілетті жетілдіріп, оқушыларды болашаққа жетелеп, жақсы істі бастағалы отырмыз. Жаңартылған білім – болашақтың кепілі.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Білім беру туралы заңы. - А., 2007.
2. Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұнының тұжырымдамасы.
3. Қоянбаев Ж. Б., Қоянбаев Р. М. Педагогика. - А., 1998.
4. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы. НЗМ, ДББҰ, 2015.
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық, НЗМ, ДББҰ, 2015.
6. «Бастауыш сынып» РЭП журналы, 2016.
7. Әлімов А. Қ., Оқытудағы интербелсенді әдіс- тәсілдер, 2014.

КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МАТЕРИАЛЫН ИГЕРУ ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУДЫҢ НАҚТЫ ӨЛШЕМІ

Оразаева З. Н.,
«Өрлеу» БАҰО» АҚФ Павлодар облысы
бойынша ПҚ БАИ Деңгейлік бағдарламалар
орталығының жетекшісі, Павлодар қаласы

Қазіргі қоғамның талаптарына барынша сәйкес келетін, оқушылардың жеке қабілеттері мен жас ерекшеліктерін ескеретін қалыптастырушы (ҚБ), оқыту үшін бағалау болып табылады. Оқыту үшін бағалау – мұғалімдерді, оқушыларды және педагогикалық үдерістің басқа да қатысушыларын оқуды жетілдіру үшін қажет ақпаратпен қамтамасыз ететін оқудың ағымдағы бағалануы. Қалыптастырушы бағалау

(ҚБ) сыныптағы күнделікті жұмыс барысында жүзеге асырылып, оқушының ағымдағы оқу үлгерімінің көрсеткіші болып табылады. Оқушы мен мұғалім арасында кері байланысты қамтамасыз етіп, оқу үдерісіне уақтылы өзгеріс енгізіп отыруға мүмкіндік береді. (Assessment Reform Group, 1999) [1].

Жаңа идеяларды жүзеге асыру барысында мұғалімдер қалыптастырушы бағалауға қатысты біршама

проблемаларға кездесуде. Біріншіден, бағалау мазмұнын анықтауда шатастырып қолдану бар. Бұл білім беру үдерісі кезіндегі сыныпқа түсінікті, іс-әрекетпен байланысты бірқатар әдістер түрінде емес, мұғалімдерде механизм және құрал ретінде қалыптастырушы бағалау туралы түсініктердің қалыптасуы, бағалау туралы дәстүрлі көзқарастарының ішінара көрініс табуы мен таптауырындар әсері. Екіншіден, бағалау мен оқыту практикасы арасындағы өзара байланыс дихотомиялық сипатта. Егер мұғалімдер біржағынан стандартталған тестер мен тестілеуге күмәншілдікпен қараса, ал екінші жағынан, олар, ертеден келе жатқан оқытуды бақылау мен тексеруге қосымша сол заңдылықты бағалаудың балама формаларына жатқызбайтын сияқты.

Сонымен қатар мұғалімдер «қалыптастырушы» және «жиынтық» бағалаудың түсініктерімен таныс болғанымен, қалыптастырушы бағалаудың техникасын қолдану әдістемесі бойынша және белгілі бір мақсаттарды шешу үшін амалдар мен стратегияларды таңдап алуда қиналады.

Педагогтерге бағалау қызметіндегі бар проблеманы талдап қана қоймай, сол проблемаларды шешудің әдістерін білген дұрыс.

Жаңа форматтағы мектептің қызметін бағалауды жетілдіру үшін, педагогтерге үш негізгі сұраққа жауап беру қажет:

1. Оқушының оқу жетістігін бағалауда мұғалім үшін қандай мақсат басым болу керек?
2. Бағалауды қалайша сындарлы етуге болады?
3. Объективті бағалауды қалайша жақсы қамтамасыз етуге болады?

Педагогтердің басты назарында балалардың өз оқу қызметін

өздігінен ұйымдастыру, өзін-өзі реттеу басымдыққа ие болғанда ғана, оның табыстылығының кепілі және оқушы қызметін өзі-өзі реттелуін қозғайтын механизм ретінде қабылданып, мұғалімнің бағасын оқушылардың мазмұнды өзін-өзі бағалауымен ауыстыру қажеттілігі туындайды.

Сондықтан мұғалімдер үшін критериалды бағалау оқу үдерісін ұйымдастыруда маңызды анық сілтеме және оқушылардың оқу материалын игеру деңгейін бағалау үшін нақты өлшем, сондай-ақ, оқушының ілгерілеуін бағалау үдерісін жеңілдетеді, жүйелі әрі объективті етеді.

Оқушылар үшін критериалды бағалау оқу мақсатын, күтілетін нәтижені, өз жұмысын жақсартудың амалдары мен бағалау критерийлерін айқын түсінуді қамтамасыз етеді. Оқушыларда мұғалім олардан нені күтетіні туралы түсініктерінде нақты тұспал болады. Оқушылар үнемі бағалау критерийлерін қолдануға дағдыланса, олар соңғы нәтижеге жетудің үлкен жауапкершілігін сезінеді. Бұл «Не үшін мынадай баға? түріндегі сұрақтарды болдырмайды және оқушылардың дербес жұмысы үшін жағдай туғызады.

Қалыптастырушы бағалау критериалды бағалаудың ажырамас элементі. Қалыптастырушы бағалау оқушы мен мұғалім арасындағы тиімді кері байланысты қамтамасыз етеді. Сонымен қатар мұғалім әрбір оқушының оқу материалын игеру дәрежесі туралы объективті ақпаратты алады, мезгілінде білім олқылықтары мен кемшіліктерін анықтайды [2]. Күнделікті оқу сабақтарына өзін-өзі бағалауды енгізу сенімді, дербес оқушыларды дайындаудың шешуші факторы болып табылады, бірақ бұл оқу үдерісінде

тыңғылықты жоспарлау мен жүйелі іске асыруды талап етеді.

Мұғалім үшін негізгі құндылық өзгермейді, ол оқушының зияткерлік дамуына себепші болады, бірақ бағалауға қатысты нақтыланады. Бүгінгі күнде көкейкесті құндылық бұл оқушының бойында өз оқуын дұрыс бағалай, өздігінен оқу стратегияларын анықтай және өз оқу қызметіне рефлексия жасай алу сияқты өзін-өзі реттеуін дамыту [3]. Демек, лайықты мақсаттарды жүйелі түрде мұғалім жоспарлауы қажет, яғни, жыл бойы сабақтан сабаққа қарай жоғары дамыту мақсаттарында көрсетілетін бағалау іскерліктері мен дағдыларының оң динамикасы перспективті жоспарлауда белгіленеді.

Сабақта тапсырманы бағалау парақтарына мұғалім жүйелі түрде білім немесе оқу дағдыларының қалыптасуы мен түсіну деңгейін бағалайтын дескрипторларды ғана енгізіп қоймай, сондай-ақ, оқушының үдеріс кезіндегі және тапсырманы орындағаннан кейінгі эмоционалдық жағдайының бағасын, оның бірлескен танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру бойынша социумдағы (топтағы) өзара әрекеттестік сапасын да енгізеді.

Мақсаттар жетістіктерін қадағалау үшін, өн бойында өзара немесе өзін-өзі бағалаудың бір дағдысы неше рет қарастырылатын, дағдының қалыптасу деңгейін анықтау үшін, сабақтың әрбір топтамасында бағалау әдістемесін жоспарлау қажет.

Қалыптастырушы бағалауды жоспарлау оқушының жақын арадағы даму аймағындағы оқытуды барынша тиімді ұйымдастыруға жағдай туғызады, оқу іскерлігін дамытуға және көпіршелерді ұтымды тұрғызуға мүмкіндік туғызады. Жақсы ойластырылған және анық

қойылған мақсаттар түрлі себептер бойынша қажет:

1. Мақсат – бұл осы және басқа да сабақтарды өткізу нәтижесінде неге қол жеткізу керектігіне орай таңдау жасалып, қолданатын дереккөздер мен оқыту әдістерін, оқу материалын әзірлеу үшін негіз.

2. Тек қана анық қойылған мақсат олардан не талап етілгеніне сіздің оқушыларыңыз үйренді ме, соны анықтауға көмектеседі. Анық, нақты сабақ мақсатының болмауы, мақсатын анықтау қиынға соғатын оқушыларға тапсырмалар беруге әкеліп соғады.

3. Мақсат оқыту үдерісінде оқушыларды мақсаттарға жетуге саналы түрде күш салуға бағыттап, ұсынылған материалдардың маңызды жағына оқушыларға зейіндерін шоғырландыруға көмектеседі.

4. Мақсаттарды білмеу белсенді, саналы және тиімді оқуға, және соған сәйкес үйренуге қызығушылықты «төмендетеді».

Танымдық мақсат ойлау дағдысын дамыту мен құзыреттілік дағдыларға байланыстының барлығын қамтиды. Оқу мақсатын Б. Блум таксономиясын қолданып тұжырымдау ұсынылады. Ол ойлау дағдыларының келесі сатылары болып саналады: білу, түсіну, қолдану, талдау, бағалау, синтездеу.

1. Білу деңгейі – төменгі, бастапқы деңгей. Осы деңгейге жататын барлық мақсаттар, оқу материалдарын механикалық еске түсіру ұғымдарында қалыптасады. Мысалы: «Географиялық негізгі заңдылықтарды біледі», «Физикалық – географиялық аудандардың атауын есте сақтайды».

2. Түсіну деңгейін көрсету үшін, оқушылар оқу материалын өз сөзімен айтып жеткізуі қажет. Ақпаратты өз сөзімен

айтып жеткізу қабілеті, оқушылардың нені игергенін дәлелдейді. Мысалы: «Географиялық негізгі заңдылықтарға сәйкес мысалдар келтіріп айтады», «Физикалық–географиялық аудандарды анықтап, атайды».

3. Қолдану деңгейіндегі мақсатталынған білімді стандартты және стандартты емес тапсырмаларды орындау барысында қолдануды болжамдайды. Мысалы, «Географиялық заңдылықтарға», «Физикалық – географиялық аудандарға» сипаттама жасай алады.

4. Талдау деңгейінде оқушылар оқу материалын жеке құрамдарға бөле және олардың өзара байланысын анықтай алатын жағдайда болады. Мысалы, «Барлық географиялық үдерістердің негізгі үш географиялық заңдылықтарға тәуелді болу себептерін» және «Қазақстан аумағының 8 физикалық–географиялық аудандарға бөліну себептеріне» талдау жасай алады.

5. Бағалау деңгейінде оқушылар алған ақпаратқа өздерінің көзқарастарын білдіріп, оқу материалына, пәнге қатысты, жаңа мәліметтер туралы мазмұнды бағалау пікірлерін жасайды. Сонымен қатар талдауға, сәйкес пікірлер мен айқын критерийлерге сүйенеді, мысалы, «таңдап алған шешу әдістерінің тиімділігін дәлелді түсіндіре алады».

6. Синтездеу деңгейінде оқушылар, өздерінің шығармашылық мүмкіндіктерін қолданып, оқыған материалдарды жаңа формада көрсетеді, мысалы, «Физикалық, тектоникалық және геологиялық карталарды пайдаланып, жердің физикалық және тектоникалық құрылымымен геологиялық пайда болу кезеңдеріне сәйкес пайдалы қазбалардың таралу заңдылықтарының сызба нұсқасын өз бетінше құрады». Бір жылға ұзақ мерзімді перспективалық жоспар

құру үшін, біз қайда және қалай қозғалу керектігін белгілейміз. Ол үшін диагностика жүргізіп, оқушылардың жалпы оқу іскерліктері мен дағдыларының бастапқы қалыптасу деңгейін анықтаймыз.

Қай сабақта, қандай түрде бақылау ұйымдастырылады? Бақылаудың толықтығы мен дәлдігі бағалауға критериялды тәсілдемені қамтамасыз етеді. Ол үшін орта мерзімді жоспарды құрған тиімді. Өйткені, орта мерзімді жоспардың негізгі ерекшелігіне сәйкес қолданған бағалау амалдарының тиімділігіне байланысты, оқыту тактикасын өзгертуге мүмкіндік жасайды. Егер қандай–да бір амал мұғалімнің күткенін ақтамаса, онда бұл неге іске аспады және білім мазмұнын жаңарту жағдайында сол дағдылардың қалыптасқандық деңгейінің барынша объективті көрінісін бере алатын, басқа қандай амал таңдау керектігіне терең рефлексия жасау қажет болады.

Мұғалім орта мерзімді жоспарды құра және өзінің зерттеу мақсатын іске асыра отырып, сол қалыптастырушы бағалаудың амалдарын қолданудың әдістемелерін мүлтіксіз игеруге қол жеткізсе, ал оқушылардың оқу машығын толығымен қалыптастырады.

Зерттеу мақсатына қол жеткізу үшін төмендегі әрекеттерді орындайды:

1. Мұғалім жоспарлау барысында оқу ұжымында коммуникацияның сапасы мен сабақтың эмоционалды жағдайына қатысты когнитивтік мақсаттарды ескере отырып, кешенді мақсаттар қою қажет. Мақсатқа сәйкес ішкі ынтаны дамытуды қамтамасыз ететін, бағалаудың амалдары мен әдістерін таңдау.

2. Сабақтың мақсаты Блум таксономиясы бойынша күтілетін нәтиже ұстанымында (оқушы көзқарасымен) тұжырымдалған болу керек. Мұғалімге қойылған мақсатқа жету бойынша оқушылар қадамдарды

түсіне ме және қаншалықты мақсат түсінікті қойылғанын қалыптастырушы бағалау көмегімен анықтау үшін оқушыларды мақсаттарды талдауға тарту керек.

3. Мақсаттарды қою барысында мақсатқа жетті ме, тексеруге мұғалім мен оқушыға көмектесетін көрсеткіштерді анықтау қажет. Оқу мақсаттарының өзіне қол жеткізу бойынша табыс критерийлері тақырыптардың қиындығына байланысты мұғалім мен оқушының өздерімен құрастырылған болуы мүмкін.

4. Әрбір оқу тапсырмаларын орындау үдерісі кезінде сабақтың сол кезеңінде оқушының түсіну дәрежесін анықтауды мұғалімнің қарастырғаны жөн. Күтілетін нәтижеге қол жеткізу үшін, жеткілікті мөлшерде нақты нұсқау жасайтындай қалыптастырушы бағалау стратегияларын сындарлы таңдау керек. Смайликтер, мадақтау, ишара ынтасының дамуына түрткі болады, бірақ оқу жұмысын орындау кезінде оқушылар үшін нақты бағдар ұсталмайды.

5. Егер тапсырма құзыреттілікке бағытталған оқыту технологиясы бойынша құрылған және ынталандыру тұжырымдамасын қамтыған (оқушы алған тапсырмада табыс критерийлерін, бағалау картасын қолдана алса), оқушы үшін бағалау критерийлері неғұрлым анық болса, соғұрлым күтілетін нәтижеге жету мүмкіндігі зор болады. Бағалау критерийлерін әрбір тапсырмаға критериялды бағалау принциптері негізінде мұғалім құрастырады.

6. Егер мұғалім бағалау үшін әрбір оқушының оқу нәтижесін көретіндей, бағалаудың осындай тәсілдерін жоспарласа, сабақты қорытындылау кезінде мұғалім сабақтың мақсатына қайта оралып және оқушылармен бірге мақсатқа жету деңгейін анықтау керек.

Тәжірибе көрсеткендей, сыртқы ынта баланың тұрақты дамуын және оқытудың жоғары нәтижесін қатамасыз ете алмайды, сондықтан мұғалімге оқушылардың ішкі ынтасын дамытуға көп көңіл бөлген орынды.

Осы технологияларды қолдану арқылы оқушылардың өзін-өзі реттеуін ынталандыру үшін, келесі ережелерді сақтау қажет:

- Тапсырмаларды беру немесе проблемалар қарапайым және оқушыларға түсінікті болуға тиіс.
- Нәтижені көрсету түрі мен оның критерийлері міндетті түрде мұғаліммен анықталады.
- Мұғалімнің қалыптастырушы бағалауы жағымды және оқушылардың өз күштеріне сенімділігін ұялататындай болу керек.
- Қалыптастырушы бағалау проблемалар немесе тапсырмалардың дербес шешімдерін ынталандыру қажет.

Оқушылардың жұмысын бағалауды тек қана хабарлап айтылған бағалау критерийлері бойынша жүргізу қажет. Кейбір жағдайларда, егер мұғалім критерийлерде белгіленбеген, жіберілген басқа қателер мен кемшіліктерді тапса, онда ол оқушының көңілін сол қатеге аударуды ұсынады. Мұндай қателер бағаға әсер етпеуі немесе қалыптастырушы бағалау кезінде есепке алынбауы тиіс. Мысалы, «Дүниетану» сабағында тексеру жұмысын (эссе) жүргізер алдында мұғалім келесі критерийлермен таныстырады: 1) әңгіме б не одан көп сөйлемдерден тұрады; 2) әңгімеде қалалар, өзендер мен көлдер атауы қолданылады; 3) әңгімеде туған қаланың көз тартарлық орындары аталып өту қажет.

Тексеруден кейін мұғалім бағалау критерийлеріне қатысты қол жеткізген нәтижелерге, сонымен қатар басқа да

кателерге келесідей тоқталып өтеді: «Жарайсың, сенің жазған сөйлемдерің мазмұнды, өз өлкенді бейнелі сипаттағансың, өзендер мен көлдер атауын атап жазыпсың. Сенің өлкен несімен әйгілі екенін әңгімеңде толықтырып жаз. P.S. Жергілікті атаулардың дұрыс жазылуына көңіл аудар».

Сабақ өткізгеннен кейінгі кері байланыстың өз ерекшелігі бар, ол сабақта алған білімді жинақтауға жағдай туғызады. Төмендегідей кері байланыс әдістері арқылы мұғалім оқушының қай ойлау деңгейінде отырғанын анықтап, бағалай алады:

- Балалар, өздерің оңай орындаған тапсырма нөмірін ағаштағы жапыраққа, ал түсініксіз болған тапсырманы түскен жапырақтарға жазыңыз.

Балалар, кірпі жинаған алмаларға өзің орындаған тапсырманың нөмірін, ал қалған алмаларға саған көмек қажет болған тапсырманың нөмірін жаз.

Жаңа білім оқушының өз саралауына енгізілуі қажет. Бұл үшін тапсырма рефлексивті картада жинақтауға, жүйелеуге және саралауға қатысты беріледі. Сонымен қатар ол оқудағы рефлексивтік дағдыны дамытуы, қол жеткізген, алға жылжуын бағалау іскерлігі, осы сабақта не жақсы орындалды және келесіде оны қалай пайдалануға болатыны жайлы қолданған оқыту стратегияларының практикалық құндылығын дамытуды қажет етеді. Ең соңында бұл нені және қалай оқу керектігіне үйретеді.

Сабақ барысы бойынша рефлексия мұғалімнің барлық рефлексивті қызметінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және онсыз рефлексия сабақтан соң тиімсіз [4].

Бағалау қызметіндегі өзіндік рефлексияның амалдарын игеру, әсіресе

алғашқы кезеңде құрылымдалған бақылау картасы бойынша үлкен көмекті сабақты талдаушылар мен сабаққа қатысушы әріптестер көрсетуіне әбден болады.

Қалыптастырушы бағалау техникаларының бірі «Асық» ойынына тоқталып өтейін. Оқушылар пікірлерінің мазмұн деңгейін анықтау, өткен тақырыптан қандай білім алғанын, теориялық білімін берілген тапсырмамен ұштастыра алуын түсіну дәрежелерін, сыни ойлауын қадағалау, проблеманы шешетін, аналитикалық, ерекшеленетін сұрақтар қою арқылы бағалауды қолдана алу үшін, ой шоғырландырып, рефлексия жасауға «Асық» әдісі өте тиімді.

Асықтарды топтардың алдына иіріп тастағанда, таңдалып алынған асықтың жатысына қарай тапсырма беріледі. Тапсырмаға бөлінген уақыттан кейін әр топ берілген сұрақтары бойынша ауызша немесе жазбаша жауаптарын береді. Асық ойыны бойынша жүргізілген рефлексияны сабақтың ең соңғы бөлімінде жүргізген тиімді. Сабақтың басында үй тапсырмасын тексеруге және асықтың жатысына қарай топтарға бөліп отырғызу үшін де пайдаланады.

Сонымен қалыптастырушы бағалау оқу мен бағалауды біріктіру және оқу үдерісін жетілдіру үшін қажетті ақпаратты жинау мақсатында оқушы мен мұғалімнің бірлескен әрекеттерінің жиынтық түрлері ретінде белгіленуі мүмкін. Яғни, оқушының ағымдағы жағдайы мен алдағы қол жеткізетін мақсаттар арасындағы олқылықтарын толықтыру, ақпаратты сәйкестендіру және беру үшін оқу сатысында суреттеуге көмектесу. Қалыптастырушы бағалаудың түйінді идеясы, жинақталған материал оқытудың барлық кезеңдерінде пайдаланылуы керек.

Әдебиеттер:

1. «Мұғалімге арналған нұсқаулық», НЗМ, 2015.
2. Қазақстан Республикасының педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының Бағдарламасы. «Назарбаев Зияткерлік Мектептері» ДББҰ. – Астана 2015.
3. С. Д. Якушева. Педагогикалық шеберлік негіздері. – Орта кәсіптік білім беру ұйымдарының студенттері үшін оқулық. – М.: «Академия» баспа орталығы, 2015.
4. К. Фопель. Уверенное управление. Тренинг, коучинг, саморазвитие / Пер. с нем. –2-е изд. – М.: Генезис, 2014.
5. А. А. Гин. Приемы педагогической техники: Свобода выбора. Открытость. Деятельность. Обратная связь. Идеальность: Пособие для учителя. 3-е изд., – М.: Вита-Пресс, 2001.

ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Молдашаева С. Ж.,
Қажымұқан Мұңайтпасов атындағы
ОРРММИК директордың оқу ісі
жөніндегі орынбасары, Астана қаласы

Қазіргі уақытта қазақстандық білім аясында күрделі өзгерістер болып жатыр. Екінші дәуірлік стандарттар мұғалімдерді оқушылар оқу әрекетінде, тек өз бетімен таңдау нәтижесінде болатын немесе мұғалімдердің жеке тұлғалық бағытта қолданылған технологияларының нәтижесінде болатын жан-жақты оқу әрекеттерін қалыптастыруға бағытталады.

Технологияларды меңгеру, оқыту қызметіне енгізу, қазіргі таңда өзекті. Технология дегеніміз не? В. А. Сластелин жазғандай, технология – берілген параметрімен затты алуға мүмкіндік беретін әдістер мен бастапқы материалдарды түрлендірудегі үрдістердің жиынтығы. Г. М. Коджаспированың түсінігі бойынша, білім технологиясы – тәрбиеленуші тұлғасын оқыту мен дамыту және тәрбиелеу міндеттері шешімдерінің бірізді орындалуын қамтамасыз ететін амалдар, тәсілдер

және қадамдар жүйесі болып табылса, ал қызметтің өзі рәсімді түрде көрсетілген, яғни, арнайы қызметтер жүйесі, кепілді нәтижемен қамтамасыз ететін, педагогикалық үрдістің компоненттерін қызметтер жүйесі ретінде құрып, оны рәсімді қолдану.

Білім кеңістігінде туындап отырған өзгерістерге байланысты мұғалімдер алдында – дәстүрлі оқуды бала тұлғасын дамыту үрдісінде білім, білік және дағды жинауды бағытты түрге айналдыру мәселесі туындады.

Оқу үрдісінде оқушының танымдық және шығармашылық белсенділігін жүзеге асыру үшін, білім сапасын арттыруды, уақытты ұтымды пайдалануға мүмкіндік, үй тапсырмасын орындауға уақытты азайту есебінен репродуктивтік әрекеттің үлесін азайтуды беретін жаңа білім технологиялары қолданылады. Қазіргі жаңа технологиялар оқу үрдісін дараландыруға, қашықтылық пен

вариативтікке, білім алушылардың жас ерекшеліктеріне қатыссыз академиялық жинақылығына бағытталған. Мектепте оқу үрдісінде қолданылатын кең спектрлі педагогикалық білім беру технологиялары көрсетілген.

Мемлекеттік стандарттар талаптарын жүзеге асыру жағдайында аса өзекті болатын технологиялар:

- Ақпараттық–коммуникациялық технология;
- Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы;
- Жоба технологиясы;
- Дамыта оқыту технологиясы;
- Денсаулық сақтаушы технология;
- Ойын технологиясы;
- Модулдік технология;
- Шеберханалар технологиясы;
- Кейс – технологиясы;
- Кіріктіріле оқыту технологиясы;
- Ынтымақтастық педагогикасы;
- Деңгейлік саралау технологиясы;
- Топтық технология;
- Дәстүрлі технологиялар (сыныптық-сағаттық жүйе).

Аталған технологиялардың бірнешеуіне тоқталып өтейік:

Ақпараттық–коммуникациялық технология. Оқушы ақпаратқа ие болып, оны қолдана біліп, шешім қабылдау барысында өзіне керекті таңдап алып, түрлі ақпараттармен жұмыс жасай білу қажет болғандықтан оған үлкен мағына беріледі. Қазіргі таңда, мұғалім бұрынғы кездегідей қоғамда өзінің жалғыз ақпарат тасымалдаушы емес екенін түсінуі қажет. Кейбір жағдайларда оқушы мұғалімнен де көп біледі, сол себепті, қазіргі мұғалімнің рөлі – көбінесе ақпарат әлеміндегі жолсерік қана. Білімді ақпараттандыру – бұл білім жүйесін ақпаратты қоғам қажеттілігі мен мүмкіншілігіне сәйкестендіру.

Білімдік қызмет акт негізінде:

- Ашық (бірақ бақыланатын) ақпарат

көзінің кеңістігі;

- «Ересек» ақпараттық қызмет құралдары;
- Оқу үрдісінің ақпараттық қолдау ортасы;
- Сабақтың икемді кестесі, оқу топтарының икемді құрамы;
- Оқу үрдісін басқарудың жаңаша жүйесі. *Оқудың бастапқы сатысында АКТ-ны қолданудағы басқарушы бағыт болып, қағида бойынша келесі көрсетіледі:*

Ақпаратпен жұмыстың алғашқы дағдысын қалыптастыру – оны анықтау және сұрыптау мен тәртіпке келтіру және сақтау; Ақпараттық және коммуникациялық құралдарды қызметтің бір негізгі құралдары ретінде меңгеру, жалпыға бірдей қолданыстағы құралдармен жұмыстың дағдысын иелену (ең алдымен, мәтіндік және презентациялық редактор, динамикалық кестелермен);

Түрлі мультимедиялық дереккөздерімен:

Кейбір коммуникация құралдарымен (ең алдымен, ғаламтормен) ақпараттық технологияларды қолданған сабақтар дәстүрлі сабақтардың алдында өздерінің бірқатар артықшылығын көрсетеді. Ақпараттық технологияларды қолданған сабақтар оқушылар үшін қызықты болады, сол себепті, олар білімді тиімді қабылдайды; сабақта көрнекілік те жоғарылайды. Кейбір компьютерлік бағдарламалар мұғалімнің қызметін жеңілдетуге көмектеседі: тапсырма, тестер іріктеуде, білім сапасын тексеріп, бағалауда, сөйтіп, сабақта қосымша тапсырмаларға уақыт босайды (материалдардың электрондық түрде алдын ала даярлануына байланысты).

Сабақтың тиімділігін көрнекіліктің есебінен жоғарылату. Әрине, оған басқа да әдістер арқылы жетуге болады (плакаттар, карталар, кестелер, тақтаға жазу арқылы), дегенмен де компьютерлік технологиялар, сөзсіз, анағұрлым жоғары

деңгейлі көрнекілікті көрсетеді. Жаңа жеке компьютерлер және бағдарламалар жайда көре алмайтын құбылыстарды көрсету мен анимацияның көмегімен, дыбысты, түрлі оқу жағдаяттарын фотографиялық дәлдікпен моделдеуге, бірегей ақпараттық материалдарды (суреттерді, қолжазбаларды, бейне үзінділерді) мультимедиялық түрде елестету, зерттейтін құбылыстарды, үрдістерді және нысандар арасындағы байланысты көзбен көру мүмкіндігін береді. Ақпараттық технологиялар оқуды жекелеу мен саралауда кең мүмкіндік береді, сөйте тұра, тек түрлі деңгейлі тапсырмалармен ғана емес, сонымен қатар оқушылардың өздігімен жұмыс жасауына да жағдай туғызады.

Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы.

Сыни тұрғыдан ойлау дегеніміз не? Сыни тұрғыдан ойлау – кезкелген пікірге сынмен қарауға, ешнәрсені дәлелсіз қабылдамауға, бірақ жаңа идеяларға, әдістерге ашық болу.

Сыни тұрғыдан ойлау – таңдау еркіндігінің, болжам сапасының, өз шешімдеріне жауаптылығының міндетті жағдайы. Яғни сыни ойлау, шын мәнінде – кейбір түрде қайталау, сапалы ойлаудың синонимы. Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын түрлі ақпарат көздерімен жұмысты ұйымдастыру дамытуға мүмкіндік береді (арнайы жазылған тестер, оқулық параграфтары, бейнефильмдер мұғалімнің әңгімесі және т.б.). Оқушылардың жаңа материалды үйренуіне уәжденуін жүзеге асырады, өздігінен болжауға тартады, рефлексия, сонымен қатар сабақта жеке, жұппен, топпен жұмыс жасауды ұйымдастырады. *Технологияның мақсаты:* оқушыны өздігінен ойлауға, зерделеуге, бастысын анықтауға, басқаларына оның өзіне не жаңалық ашқанын білдіру үшін

ақпаратты құрылымдау және тапсыруға үйретеді. Технологияның негізін үшфазалық үрдіс құрайды:

Сын–тегеуріні – мағынаны жүзеге асыру (мағынаны зерделеу) – рефлексия (толғану).

Сын-тегеуріні сатысы: оқушыларды мақсатқа жетуге бағыттау, білімнің өзектілігі, әлдеқандай сұрақтар бойынша өз ойын тұжырымдауға мүмкіндігі.

Мағынаны жүзеге асыру сатысы: жаңа ақпаратты белсенді құрастырады, бұрынғы алынған біліммен үстеленген білім арасында байланыс орнатады. Бұл сатыда жұмыс тікелей мәтінмен жүреді (жеке, жұппен және т.б.).

Рефлексия сатысы: Жаңа ғана өткен жаңа мазмұнды игеру үрдісін талдау және осы мазмұнның өзі. Үстеленген білім барысында өзін және өзінің жолдастарын бағалау мүмкіндігі, сонымен қатар үрдістің өзі, әдістері мен тәсілдері. Сыни тұрғыдан ойлауды дамытудың негізгі әдістемелік тәсілдері;

1. «Кластер» тәсілі;
2. Кесте;
3. Оқу ой–талқысы;
4. Зияткерлік ширату;
5. Ирек, ирек – 2;
6. «Инсерт» тәсілі;
7. Эссе;
8. «Ой-сана себеті» тәсілі;
9. «Синквейн құру» тәсілі;
10. Бақылау сұрақтары әдісі;
11. «Білгенмін.../ Білгім келеді /... Білдім...» әдісі;
12. Судағы шеңберлер;
13. Рөлдік жоба;
14. Ия-жоқ;
15. «Кідірумен оқу» әдісі;
16. «Қарсы сұрақ қою» әдісі;
17. «Шатасқан логикалық шынжырлар» әдісі;
18. «Қарсыласқан пікірталас».

Жобалық технология.

Жобалық технология әлемдік тәжірибеде қағида түрінде жаңа болып саналмайды. Ол осы ғасырдың басында АҚШ-та пайда болды. Оны тағы мәселені шешу әдісі деп атаған және ол американдық философ және педагог Дж.Дью, сонымен қатар оның оқушысы В. Х. Клипатрик ойлап тапқан философия мен педагогикадағы гуманистік бағыттағы идеялармен байланысқан. Кейін өмірде өздерінің қажеттілігіне жарайтын, алынатын білімде балалардың өздерінің қызығушылығын көрсету өте маңызды. Ол үшін шынайы өмірден алынған, балаға таныс және маңызды, шешу барысында бұрынғы алынған, жаңа енді алынатын білімін қолдануды талап ететін мәселе қажет.

Технологияның мақсаты – белгілі бір сомадағы білімнің иеленуін бағамдаушы және жобалық технология арқылы осы мәселелердің шешуін қарастыратын, алған білімдерін тәжірибе түрінде қолдана білуге оқушылардың қызығушылығын ынталандыру болып табылады.

Қазақстандық жаңа мектептерде білім берудің жобалық жүйесі мектеп білімінің реформалануымен, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынастың демократизациялануымен, оқушылардың танымдық қызметінің белсенді түрлерін іздеу барысында, тек 1990 – 2000 жылдары қайта жаңғыра бастады. Бұл технология - мұғалімнің бағыт және көмек беруі мен оқушының үш тағанды қызметін білдіретін технология.

Түпкі ой – орындау – өнім; сонымен бірге қызметтің келесі кезеңдеріне өту:

1. Қандай да болса қызметтің шешімін қабылдау (кез келген іс-шараларға дайындық, зерттеу, макеттер даярлау және т.б.).

2. Қызметтің мақсаты мен міндеттерін тұжырымдау.

3. Бағдарлама мен жоспар құру.

4. Жоспарды орындау.

5. Дайын өнімнің тұсаукесерін жасау.

Яғни жоба – бес қадамды білдіреді:

Мәселе – Жоспарлау – Ақпарат іздеу – Өнім – Тұсау кесу.

Алтыншы қадам ретінде жобаның Портфолиосын алуға болады, яғни жобаның барлық жұмыс материалдары жиналған папка, соның ішінде шимай дәптер, күндік жоспарлар мен есептер және т.б.

Маңызды ереже: жобаның әр кезеңіндегі жұмыстың өзінің нақты өнімі болуы қажет!

Түрлі плакаттар, жаднамалар, моделдерді даярлау, көрмелерді, викторина, сайыстар, қойылымдарды ұйымдастыру және өткізу, алынған нәтижелердің презентациясын қарастыратын мини зерттеулер жүргізу – мектептегі жобалық қызметтердің толық тізімі емес. Бұл әдіспен жұмыс жасау, оқушылардың жеке шығармашылық қабілеттерін дамытуға, кәсіби және саналы түрде әлеуметтік тұрғыдан өз тағдырын шешу мүмкіндігін береді.

Дамыта оқыту технологиясы.

Дамыта оқыту технологиясының негізінде «жақын аймақта дамыту» болып табылады. Бұл ұғым - Кеңес Одағының психологі Л. С. Выготскийдің айтқан ұғымы. Бұның басты идеясы оқушыны үйретуге болатын барлық білім үш түрге бөлінетіндігі. Бірінші түрі оқушының бұрынғы білетінінде. Үшіншісі – керісінше, оқушыға мүлдем таныс еместігінде. Ал екіншісі бірінші мен екіншінің аралығында аралық жағдайында. Осы жақын аймақ болып саналады.

Дамыта оқыту Л. В. Зонков пен Д. Б. Эльконин мектептерінің шеңберінде елуінші жылдардың аяғында құрылған.

Қазіргі кезде *күрделі оқыту* деген, мұғалімнің қарауымен оқушылардың алдына нәтижесінде шығармашылық түрде кәсіби білім, дағды, біліктілік алатындай және ойлау қабілеттерін дамытатын белсенді өзіндік қызмет арқылы шешетін күрделі жағдай туғызу. Күрделі оқыту технологиясы мұғалімнің жетекшілігімен оқу мәселесін шешу бойынша өздігінен іздену қызметінің барысында оқушыларда жаңа білім, біліктілік және дағдының қалыптасуын қарастыратын, қабілеттіліктерін, танымдық белсенділігін, білуге құмарлықтарын, білімпаздықтарын, шығармашылық ой-өрісі мен басқа да тұлғалық маңызды қасиеттерін қалыптастырады.

Оқудағы күрделі жағдайдың үйретуші құндылығы оқушыға ұсынылып отырған күрделі тапсырма оның зияткерлік мүмкіндіктеріне сәйкес болған жағдайда ғана, олардың жағдаяттан шығуға, алдындағы кедергіні алуға ниетін тудырады. Күрделі тапсырмалар ретінде оқу есептері, сұрақтар, тәжірибелік тапсырмалар т.б. жатады. Бірақ күрделі тапсырмалар мен күрделі жағдаяттарды шатастыруға болмайды. Күрделі тапсырма өздігінше күрделі жағдаят болып табылмайды, ол тек кейбір жағдайларда ғана күрделі мәселелерді тудыруы мүмкін. Бір ғана күрделі жағдаят әр түрлі типті сұрақтардың салдарынан тууы мүмкін. Жалпы алғанда күрделі оқыту технологиясының мәні, оқушылар алдына күрделі мәселе қойылып, оны оқушылардың мұғалімнің көмегімен бе, не өздігінен бе зерттеп, одан шығудың жолдарын табу, яғни:

- гипотеза құру;
- оның шынайылығын тексерудің тәсілдерін талдау;
- дәлелдеу, эксперименттер, бақылаулар жасау, олардың нәтижесін талдау, пай-

ымдау, дәлелдеу.

Оқушылардың өздік танымдық дәрежесіне қарағанда күрделі оқыту үш басты формада жүзеге асырылады: күрделі баяндау, жартылай-ізденіс қызметі және өздігінен зерттеу қызметі арқылы. Оқушылардың ең кіші өздік танымдығы күрделі баяндау кезінде болады. Жаңа материалды мұғалімнің өзі жеткізеді. Оқушыларға ғылыми ойлау жолдарын көрсетеді, ақиқатқа бағытталған ойдың диалектикалық бағытын қадағалауға мәжбүр етеді, оларды ғылыми ізденістің серіктестері етеді. Жартылай-ізденіс қызметі жағдайындағы жұмыс білім алушыны, негізінде, өздігінен ойлауға, мәселенің кейбір бөліктеріне жауап іздейтін мұғалімнің арнайы сұрақтарының көмегімен бағытталады. Күрделі оқыту технологиясының басқа да технологиялар сияқты өзінің оңтайлы және теріс жақтары бар.

Күрделі оқытудың басымдығы: оқушыларға тиісті білім жүйесін, біліктілік пен дағдыны қалыптастыруға көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар сана-сезімнің жоғары деңгейіне жетуге, өздерінің шығармашылық әрекеті арқылы өздігінен білім алу қабілеттерін қалыптастыруға көмектеседі; оқу еңбегіне қызығушылықтарын тудырады; оқудың мықты нәтижесін қамтамасыз етеді.

Кемшіліктері: жоспарланған нәтижеге жету үшін көп уақытты талап етеді, оқушылардың танымдық әрекетінің басқарылуы төмен.

Денсаулық сақтаушы технология.

Оқушының мектепте оқыған кезеңінде денсаулығын сақтау мүмкіндігін қамтамасыз ету, оның салауатты өмір салты бойынша тиісті білімін, білігін және дағдысын қалыптастырып

және осы алған білімдерін күнделікті өмірде қолдана білуіне үйрету.

Денсаулық сақтаушы технология кешенімен сабаққа қатысты негізгі талаптарды ескере отырып оқу қызметін ұйымдастыру.

- санитарлық-гигиеналық талаптарды сақтау (таза ауа, тиімді жылу тәртібі, жақсы жарықтандыру, тазалық), техникалық қауіпсіздік ережелері;
- сабақтың тиімді қамтылымы (оқушылармен оқу уақытына жұмсалған уақыты), 60 % құрауы не 75-80 % артық болмауы қажет;
- оқу еңбегін нақты түрде ұйымдастыру;
- оқу жүктемесінің қатаң мөлшерленуі; әрекет түрлерінің ауысуы;
- оқушылардың ақпаратты қабылдаудағы жетекші арналарын ескере отырып оқыту (аудиовизуалдық, кинестетикалық және т. б.);
- ТҚҚ қолдану уақыты мен орыны; сабаққа оқушылардың өз-өзін танушы, өзін бағалаушы технологиялық тәсілдер мен әдістерді кірістіру;
- сабақты оқушылардың еңбекке қабілеттілігін ескере отырып құру;
- оқушылардың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, дара қатынаста тіл табу;
- оқушы қызметінің ішкі және сыртқы уәжін қалыптастыру;
- қолайлы психологиялық климат, табыс жағдаяты және эмоционалдық бәсеңдік;
- орнында не тақтаның алдында болсын, «үлгерімі төмен» оқушы жолдасының көмегін сезінетін, қателесуден қорықпайтын жұппен, топпен жұмыс жасау;
- оқушыларды қателесу және теріс жауап алудан қорықпайтын түрлі шешімді әдістерді қолдануға ынталандыру; сабақта дене шынықтыру минутын және динамикалық үзіліс жүргізу;
- сабақтың барысында және қорытынды

кезеңінде рефлексия жүргізу.

Мұндай технологияларды қолдану оқушылардың денсаулығын сақтап, күшейтуге; оқушылардың сабақта шаршауының алдын алуға; балалар ұжымында психологиялық ахуалды жақсартуға көмектеседі; ата-аналарды оқушылардың денсаулығын сақтау бойынша жұмысқа тартады; зейін қоюын жоғарылатады; балалардың ауру-сырқаулық көрсеткіштерін, үрейлілік деңгейін төмендетеді. Бұл технологияларды қолдану сабақ барысында түрлі тапсырмаларды біркелкі бөлуге, ой қызметін сергіту сәтімен алмастыруға, күрделі оқу материалын беру уақытын анықтауға, өздік жұмысын жүргізуге уақыт бөлуге, ОТҚ – ды нормативті түрде қолдануға мүмкіндігін, сонымен қатар оқуда өзінің оңтайлы нәтижесін де береді.

Ойын технологиялары.

Мектептегі оқыту мен тәрбиенің деңгейі көбінесе, педагогикалық үрдістің қаншалықты баланың жас және жеке ерекшеліктерінің психологиясына бағытталғанымен анықталады. Бұл барлық оқыту кезеңдерінде оқушыларды педагогика-психологиялық түрде жеке дамыту нұсқаларын анықтауға, әр оқушының шығармашылық талаптарын, оның өзінің жеке басының позитивті белсенділігін анықтау, оның қайталанбас тұлғасын ашу, үлгерімі төмен болған кезде немесе тәртібі нашар болғанда уақытылы көмек беру мақсатында зерттеуге бағамдайды. Бұл бастауыш сыныптарда, әсіресе, адамды мақсатты түрде оқыта бастаған, оқу аясында баланың психикалық қадір-қасиеттері қалыптасатын жетекші қызмет болған кезде маңызды, ең алдымен танымдық үрдістер және өзіне танымдық субъектісі ретінде қатынасы (танымдық себеп-

тер, өзін-өзі бағалау, ынтымақтастыққа қабілеттілік және т.б.).

Осыған орай қазіргі жаңа мектептер үшін ойын технологияларын әзірлеу өзектілігі туындайды. Соңғы кездері ойын технологиялары бойынша бірнеше оқу құралдары жарияланды. А. Б. Плешакованың «Оқу үрдісіндегі ойын технологиялары», А. В. Финогеновтың «Мектептегі ойын технологиялары» және О. Ю. Степанованың «Балалардың мектептік қиындықтарының алдын алу» оқу құралдарын атап кетуге болады.

Оқушылардың ойын әрекеті үрдісінде меңгерген материалдары, ойын қолданбаған сабақтарға қарағанда аз және баяу ұмытылады. Бұл ең алдымен оқушылар үшін ойынның таным үрдісін қолжетімді және қызықтырғыш етуінде және оқу үрдісіндегі қатысушы ойын қызметінің барысындағы алынған білімнің сапалы болуымен түсіндіріледі.

Егер оқушы мектепте өзі ойлап үйренбесе, онда ол өмір бойы тек біреуге қарап, соны қайталап өтеді.

Л. Н. Толстой

Жалпы ойынға қарағанда педагогикалық ойынның маңызды мәні бар – анық қойылған оқу мақсаты мен соған сәйкес оқу-танымдық бағыттылықпен мінезделетін және анық түрде негізделетін педагогикалық нәтиже.

Мұғалімнің оқу үрдісіндегі ойын технологиясының орыны мен рөлін анықтауы, ойын элементтері мен оқудың үйлесуін көбінесе педагогикалық ойындардың атқаратын қызметі мен жіктелуін түсінуіне байланысты болады.

Дамытушы ойындарда, олардың бас-

ты ерекшеліктері осында болып табылады – оқытудың басты қағидаттарының бірін біріктіру мүмкін болады – жеңілден қиынға – шығармашылық әрекеттің ең басты қағидатымен – өздігімен мүмкіндіктері бойынша, бала өз мүмкіндігінің «төбесіне» көтеріле алғанда.

Кіші мектеп жасындағы балаларда тікелей және ашық қабылдау, жеңіл образға кіру ерекшеленеді. Балалар кез-келген әрекетке оңай ереді, әсіресе, ойын әрекетіне. Олар өздігінен топтық ойындарға ұйымдасады, заттармен ойнау барысында еліктеушілік емес ойындар пайда болады.

Дидактикалық ойындардың нәтижелілігі, біріншіден, оның жүйелі қолдануына, екіншіден ойын бағдарламасының мақсаттылығы және дағдылы дидактикалық жаттығулармен сәйкестігіне байланысты.

Ойын технологиясы белгілі бір оқу үрдісін қамтитын және бір мазмұнмен, сюжетпен, кейіпкермен бірлескен тұтас білім ретінде құрылады. Сонымен бірге ойын сюжеті басты оқыту мазмұнымен қатар дамиды, оқу үрдісін белсендіруге, кейбір оқу элементтерін меңгеруге көмектеседі. Ойын технологиясын сабақ барысында жеке ойын элементтерінен құрастыру әр пән мұғалімінің шеберлігіне байланысты.

Анықтама бойынша, ойын – жағдаят барысындағы қылығымен өзін-өзі басқаруы құрылып, жетілетін қоғамдық тәжірибені жаңғырту және меңгертуге бағытталған әрекет.

Педагогикалық ойындардың жіктелуі.

1. *Қолдану аясы:*

- физикалық
- зияткерлік
- еңбек
- әлеуметтік

- психологиялық

2. Педагогикалық үрдістің сипаты (сипаттамасы) бойынша:

- оқытушы
- тренингтік
- бақылаушы
- жалпылаушы
- танымдық
- шығармашылық
- дамытушы

3. Ойын технологиясы бойынша:

- бұйымдық (затпен ойнау)
- сюжеттік
- рөлдік
- іскерлік
- имитациялық
- драмаландыру

4. Пәндік аймақ бойынша:

- математикалық, химиялық, биологиялық, физикалық, экологиялық
- музыкалық
- еңбектік
- спорттық
- экономикалық

5. Ойындық орта бойынша:

- бұйымсыз (ойыншық затсыз)
- бұйыммен (ойыншық затпен)
- үстел ойындары
- бөлмелік ойындар
- көше ойындары
- компьютерлік ойындар
- теледидарлық ойындар
- циклдық, жүріп-тұру құралдарымен ойындар

Оқытудың мұндай формасын қолдану қандай мәселені шешеді:

- Білімнің еркінірек, психологиялық тәуелсіз бақылауын жүргізуді жүзеге асырады.
 - Оқушылардың сәтсіз берген жауабына күйзелісі жоғалады.
 - Оқытуда оқушыларға өте сыпайы және жіктемелі түрде қарау мүмкін болады.
- Ойын түрінде оқытудың беретін

мүмкіндігі: тану, салыстыру, сипаттау, түсініктерді ашу, негіздеу, қолдану.

Ойын арқылы оқыту әдісін қолданудың барысында келесі мақсаттар орындалады:

- танымдық әрекеттері ынталандырылады;
- ойлау әрекеттері белсендіріледі;
- ақпарат өздігінен есте сақталады;
- ассоциациялық есте сақтау қалыптасады;
- пәнді оқу уәжі күшейеді.

Осының бәрі ойын барысындағы оқытудың тиімділігін арттырады.

Сонымен, сабақта, оқыту қызметінде, инновациялық білім технологияларын қолдану арқылы келесі өзара шарттасқан мәселелерді шешуге болады:

1. Қазіргі заманда бейімді бола білуді қалыптастыру арқылы, өмірдің қиын жағдаяттарына бейімделе алатын және оларды жағымды түрде шеше алатын оқушылардың белсенді азаматтық ұстанымын дамыту мүмкіндігін жасау.

2. Білімнің мектеп жүйесінде субъектілердің қатынасының сипатын өзгерту: мұғалім және оқушы – серіктестер, мүдделестер, «бір команданың» тең дәрежелі мүшелері.

3. Оқушылардың оқу әрекетіне деген уәжін жоғарылату. Оқушылардың оқуға деген оңтайлы уәжі 3 түрлі жағдайды орындау барысында пайда болады:

- менің алып жатқан білімім маған ұнайды;
- мені үйретіп жатқан адам маған ұнайды;
- мені қалай оқытып жатқаны маған ұнайды.

Оқу әрекетіне деген жоғары уәж оқу үрдісінің көпқырлылығына да байланысты. Оқушылармен жұмыс барысында оқу үрдісіне әртүрлі іс-әрекеттерді енгізу, білімалушы тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал етеді.

4. Қазіргі жаңа оқыту үрдісіндегі әдістерді, жүйе субъектілерінің байланысу сипатын және олардың ойлау деңгейін айтарлықтай өзгертетін технологияларды меңгеруге көп көңіл бөлу қажет.

Әдебиеттер:

1. Манвелов С. Г. *Конструирование современного урока*. – М.: Просвещение, 2002.
2. Ларина В. П., Ходырева Е. А., Окунев А.А. *Лекции на занятиях творческой лаборатории «Современные педагогические технологии»*. – Киров: 1999-2002.
3. Петрусинский В. В. *Игры – обучения, тренинг, досуг. Новая школа*. 1994.

ДУАЛДЫ ОҚЫТУ – УАҚЫТ ТАЛАБЫ

Кусаинова Д. Г.,
Қазтұтынуодағы Сауда-экономикалық
колледжінің экономика пәндерінің
оқытушысы, Астана қаласы

Болашақта өркениетті, дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім. Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің тәжірибелік технологияландыру мәселесін қойып отыр.

Білім – тек ғылымның іргетасы емес, шет елдермен терезесі тең мемлекет болудың күретамыры, ел дамуының алтын арқауы. Білім бар жерде даму, жетілу, кемелдену үрдісі бір сәтке толастамайды. Қай елдің болмасын өсіп-өркендеуі, ғаламдық дүниеде өзіндік орын алуы, оның білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. Білікті мамандар топтасқан ортада алынбайтын қамал, еңсерілмейтін биік жоқ. Халыққа сапалы қызмет көрсетудің тетігі тәжірибелі, білімді, үлкен сыннан өткен кадрлардың қолында екенін Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам»

тұжырымдамасында ерекше айта отырып, бұл жүйені іске асырудың бірден-бір жолы елімізде дуалды оқыту жүйесін енгізу мәселесі екенін көрсеткен. Дуалды оқыту жүйесі - біз аяқ басатын жаңа дәуірдің кемел келбеті!

Дуалды оқыту жүйесінің негізгі мақсаты – техникалық және кәсіптік білім беру оқу орындарының жұмыс беруші жеке сектордағы өндіріс, шаруашылық мекемелерімен серіктестік ретінде бірлесе отырып, нарық заманында бәсекелестікке төтеп бере алатын, жаңа инновациялық-технологиялық бағдарламаларды меңгеруге дайын жұмысшы мамандар даярлау.

Бүгінгі таңда еңбек нарығында жоғары білікті мамандар тапшылығы ерекше орын алуда. Қалыптасқан жағдайдың негізгі себепшісі білім беру үрдісін ұйымдастыру және жүйедегі мәселелер, яғни жас маманның бойынан табылуға тиісті тәжірибелік дағды, білім мен тәжірибені талап ететін нақты өндірістік жағдайлардан теориялық білім

берудің алшақтап кетуі болып табылады. Қалыптасқан жағдайда теория мен практиканың арасындағы алшақтықты жою мәселесімен жұмыс берушіге күресуге тура келеді, себебі білікті мамандармен қамтамасыз ету – бұл жетістікке қол жеткізудің кепілі.

Мамандықты дұрыс таңдау – ол өмір жолының сәттілігінің негізі.

Э. Ф. Зеер

Қазтұтынуодағының Сауда-экономикалық колледжінде дуалды оқыту элементін қалыптастыру, еңбек нарығының жоғары білікті мамандарға қажеттілігін қанағаттандыру, білікті жұмысшы кадрларды бірлесе даярлауға жұмыс берушілерді жұмылдыру негізінде студенттерге колледж қабырғасында теориялық алған білімдерін тәжірибеде сапалы ұштастыру мақсатында, колледж директоры - Кужимов М.Т. идеясымен «Студент» оқу-зертханалық орталығының (әрі қарай «Студент» ОЗО) жобасы дүниеге келді. Жоба 2011 жылдан бастап жүзеге асырылып келеді. Оқу-зертханалық орталығы 10 ш.м. көлемді алатын акт залының фойесінде орналасқан. «Студент» оқу-зертханалық орталығын құрылғылармен (кассалық құрылғылар, 1С «Кәсіпорын» 8.2. бағдарламасы) жабдықтаған әлеуметтік серіктес – «Бизнес-Рост» жауапкершілігі шектеулі серіктес (әрі қарай ЖШС). Студенттер үшін болашақтарына бағдар ететін, білімдерін одан әрі жетілдіріп, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея болды. Бұл оқу-зертханалық орталық «Есеп және аудит», «Қаржы» және «Маркетолог» мамандықтары бойынша оқып жүрген студенттерге арналған.

Жобаны қаржыландырушы инвестор – колледж директоры Кужимов

М.Т., Жобаның шаруашылық қызметін ұйымдастырушы – колледждің бас есепшісі Сейтова Ж.Т.

Еліміздің экономикасын диверсификациялау саласының бірі, ол – шағын және орта бизнесті дамыту. Шағын және орта бизнестің шаруашылық қызметін яғни, бухгалтерлік қызметін дұрыс жүргізуге және бизнесін дұрыс ұйымдастыруға «Студент» ОЗО үйретеді.

«Студент» ОЗО жыл сайын тәжірибеден өту уақытында бір оқытушы өз атынан жеке кәсіпкерлікті (әрі қарай ЖК) ашады. Олар:

- 2012 жылы - «Петько Е.М.» ЖК ;
- 2013 жылы - «Черпаева А.Б.» және «Есетова М.Е.» ЖК;
- 2014 жылы - «Касенов Д.С.» ЖК.;
- 2015 жылы - «Сатайбаев А.Т.» ЖК;
- 2016 жылы – «Ауданбаева А.А.» ДК.

Жеке кәсіпкерлікте кассалық операцияны жүргізу үшін, колледж техникалық және бағдарламалық жабдықтауды әлеуметтік серіктес ЖШС «Бизнес-Рост» компаниясынан сатып алды. Касса құрал-жабдықтары мен басқа да құрылғыларды (самаурин, тоңазытқыш, компьютер) «Студент» ОЗО ашылған жеке кәсіпкерлікте пайдалануға кәсіпкер (оқытушы) колледжбен келісім-шарт жасасады. Келесідей құрылғылар:

1. Көпжолалы лазерлі-стационарлы сканер;
2. Штрих коды орнатылған сканер;
3. ПОРТ DP-50 ФКЗ Бақылау- кассалық машинасы;
4. Штрих кодты басып шығаруға арналған принтер.

Әр жаңа оқу жылында жеке кәсіпкер (оқытушы) өз жұмысын бастамас бұрын колледждің 3-курс студенттері арасында «Үздік бизнес жоба» конкурсы ұйымдастырылып, ең жақсы деп танылған жоба іске асырылады.

Жеке кәсіпкерлікті тіркеу колледж қабырғасында, egov.kz электронды

Үкімет порталы арқылы онлайн режимде жүргізіледі. Сонымен қатар банкте есеп шот ашылады. Жеке кәсіпкерлікті ашқаннан кейін, Мемлекеттік Кірістер департаментіне барып бақылау-кассалық машинасын тіркеуге тұрғызады. Студенттерге маркетингтік талдау жұмысы, жабдықтаушылар мен тауар берушілермен келіссөздер жүргізу жұмысы беріледі. Маркетингтік зерттеу жұмысы барысында тұтынушылардың, яғни студенттердің қандай тауарларды сатып алатындығы белгілі болады. «Студент» ОЗО оқу тәжірибесінен өту барысында студенттер келесідей нәтижелерге қол жеткізеді:

- online режимде ЖК ашу (egov.kz электрондық порталы арқылы);
- жұмыс берушілермен әлеуметтік серіктестікті дамыту;
- нормативті құжаттармен жұмыс (Салық кодексі, Еңбек Кодексі, бухгалтерлік және қаржылық есеп беру заңы, жеке кәсіпкерлік заңнамасы);
- «1С Кәсіпорын» 8.2 және «1С: Розница» бағдарламасында бухгалтерлік және қаржылық есеп беру жұмыстарын орындау;
- калькуляция жасау (ыстық сусындарға, тәтті бәліштерге);
- фискалді жады бар бақылау-кассалық аппаратымен жұмыс істеу;
- GoDex DT2 штрих кодты/чектік термосканері орнатылған Microinvest Warehouse Pro бағдарламасымен жұмыс істеу;
- «Студент» ОЗО тауарлары мен ақша

қаражаттарына түгендеу жүргізу;

- еңбекақыны 1С «Кәсіпорын» 8.2 бағдарламасында есептеу еңбекақыдан ұсталынатын бюджетке міндетті төлемдерді жіберу;
- салық төлеушінің кабинетінде жұмыс атқаруды;
- салық есебінің 910 форма нысанды декларациясын толтыру және салық кабинеті арқылы жіберу;
- топта жұмыс істеу;
- мемлекеттік қызметкерлері, сонымен қатар тұтынушылар мен тауар берушілермен келіссөздер жүргізіп, іскерлік қарым- қатынастар орнату.

Есеп-экономика пәндер циклдік комиссиясының оқытушылары «Студент» оқу-зертханалық орталығы жұмысын аяқтай келе, жыл сайын «Дуалды оқыту элементі: Қазақстан Республикасындағы жеке кәсіпкерлік» атты тәжірибелік оқыту құралын басып шығарады. Бұл оқулық, оқу үрдісінде кеңінен пайдаланылады.

Дуалдық жүйе бойынша оқыту білім алушылардың кәсіби біліктер мен дағдыларды, іскерліктерді тікелей жұмыс орнында меңгеріп, жан-жақты кәсіби дамуына мүмкіндік беріп, түрлі жүйелердің – білім, ғылым, өндірістің өзара байланысын, өзара әсерін, өзара кірігуін қамтамасыз ету арқылы кәсіптік білім беру жүйесінің сапасын арттыратындығы сөзсіз. Мұнда, теорияда алған білімдерін тәжірибеде ұштастыра білгендігі айқын. Бұл құндылықтар - уақыт сынынан өткен студенттердің жол тәжірибесі.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасы.
2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
3. «Дуалды оқыту жүйесі: кәсіби біліктілікті арттырудың жаңа мүмкіндігі».
4. «ТәжКБ жүйесіне халықаралық тәжірибелерге негізделген оқытудың дуалды жүйесін енгізу перспективасы».
5. «Дуалды оқыту элементі: Қазақстан Республикасындағы жеке кәсіпкерлік» тәжірибелік оқыту құралы. - Астана 2015.

ПЛАНИРОВАНИЕ УРОКОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ОБНОВЛЕННОМ СОДЕРЖАНИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аскарова М. А.,
*старший преподаватель ППСОП ФАО
«НЦПК «Әрлеу» ИПК ПР по г. Астана*

Английский язык - средство международного общения. Этот предмет является одним из важнейших в школе, определяя уровень образования. Как написать план урока английского языка и какими методами можно воспользоваться для лучшего усвоения информации?

Стандартное время урока (сорок пять минут) нужно использовать максимально эффективно. Каждый учащийся в классе должен и имеет возможность проработать четыре важнейших навыка: говорение, слушание, чтение и письменную речь. Урок должен представлять постоянную смену деятельности - иначе концентрация внимания класса ослабится, а эффективность занятия снизится. Важнейшие и довольно скучные для детей правила грамматики необходимо отводить на начало урока - дети еще не устали и готовы получить «информационный удар».

Для закрепления грамматики и развития навыков письма нужно подобрать релевантные предложения, подходящие для иллюстрации изученных правил. Тренинг по чтению должен приносить позитивные эмоции: учителя должны выбирать интересные, познавательные, смешные тексты из разных отраслей жизни. Чтение по ролям поможет развить навыки говорения. На чтение желательно отводить основную часть времени. Видеоматериалы эффективны в работе, но только в случае правильного применения. Просмотр длинного фильма на ан-

глийском языке без использования субтитров или сопроводительных текстов возможен лишь при высоком начальном уровне подготовки ребят. Использование коротких роликов, мини-сериалов позволит решить проблемы с концентрацией.

Инновационные подходы в сфере образования повлекли за собой следующие изменения: расширена область страндов, включена фонографика, разработано долгосрочное и среднесрочное планирование, подготовлены ликвидные ресурсы, обозначены учебные задачи и ожидаемые результаты. Все это облегчает подготовку учителя и экономит время для творческого планирования и непрерывного самообразования. На курсах повышения квалификации педагоги учатся составлять краткосрочное планирование с учетом «spiral curriculum», знакомятся с таксономией Блума и понятием «сквозных тем».

Обновленное содержание нацелено на формирование и развитие широкого спектра знаний, умений и навыков и предусматривает переход от репродуктивного подхода, трансляции готовых знаний к продуктивному усвоению самостоятельно добытых посредством активного обучения. Четкое обозначение взаимосвязи учебных целей и формативного оценивания, включающего обратную связь, эффективно помогает в планировании. На данный момент учителя конструируют краткосрочное планирование английского языка с использованием

новых стратегий обучения, помогающие повысить мотивацию обучающихся на уроках английского языка.

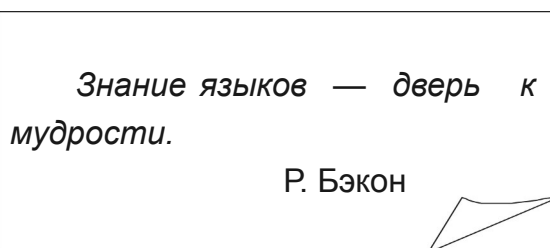
Следует также подробнее остановиться на обучающих возможностях игрового метода. Многие ученые, разрабатывавшие методики обучения иностранным языкам, справедливо обращали внимание на эффективность использования игрового метода. Это объясняется тем, что в игре особенно полно, а порой и неожиданно проявляются способности человека вообще, и, в особенности, ребенка.

Нидерландский философ, историк, исследователь культуры Й. Хейзинга отмечал, что человеческая культура возникла и разворачивается как игра. Игра может выполнять исключительную роль усиления познавательного интереса, облегчения сложного процесса учения, создания условий для формирования творческой личности учащихся, а также вывести профессиональное мастерство учителя на уровень современных технологий. В форме игровой деятельности всегда можно легко и быстро объяснить какой-то новый материал, отработать сложные моменты, приукрасить рутинную учебу, и, самое главное, с самого детства заинтересовать детей изучением английского языка.

Упражнения и задания по прежнему остаются ведущим средством в достижении главной цели обучения иностранным языкам - формирования коммуникативной личности, способной задавать вопросы, высказывать свое мнение, рассказывать о событиях в прошлом, настоящем или будущем, иначе говоря, личности, способной к общению.

От умения учителя правильно организовать урок и грамотно выбрать ту или иную форму проведения занятия во многом зависит эффективность учебного

процесса. Современному педагогу трудно не потеряться в приёмах и средствах обучения и наиболее важной задачей для него является выделение самых эффективных, творческих подходов. Яркость, образность, фантазия, рисунки пробуждают у детей интерес к иностранному языку. Активный прием пополнения словарного запаса детей - разучивание стихов и песен. Это значительно облегчает и ускоряет усвоение и закрепление лексики.

Для учителей английского языка был проведен семинар, на котором они познакомились с новой методикой преподавания различных аспектов английского языка, с новыми подходами в обучении, со способами мотивации и успешного оценивания учащихся и другой полезной информации, необходимой для успешного внедрения обновленного содержания образования. Семинар прошел в интерактивном режиме. Учителя получили возможность не только получить новые знания, но и улучшить уровень практического владения языком. Занятия были насыщены активными обсуждениями и дискуссиями, практическими и творческими заданиями, актуальной информацией о том, на каком уровне должен преподаваться английский язык в рамках обновленного содержания образования.

“You are always a student, never a master” – это высказывание Конрада Холла точно отражает суть и реалии развития системы образования в 21 веке. Учителям постоянно нужно двигаться

вперед, учиться чему-то новому и отдавать свое педагогическое мастерство. На данном семинаре учителя научились разрабатывать краткосрочные планы по английскому языку. При планировании использовались стратегии развития критического мышления, предусматривалось использование формативного оценивания на уроке.

Учитель должен уделять внимание талантливым и одарённым учащимся. Для них предусматриваются задания повышенной трудности, творческие задания, создание презентаций и роль консультантов. Активными формами работы являются применение таких форм диалогового обучения как совместная деятельность в группах, парная работа. В плане урока представлены также методы рабо-

ты по преодолению барьеров в обучении. Задания должны подбираться с учетом возрастных особенностей учащихся по образовательной программе для планируемого класса.

Уроки в рамках обновленного содержания призваны способствовать более эффективному усвоению материала, повышению мотивации к учебе и качества знаний учащихся. Основными задачами при этом являются формирование умений учащихся работать в группах, самостоятельно добывать знания из различных источников и ресурсов, например, таких как интернет, умений сравнивать, сопоставлять факты, вести самостоятельный поиск, использовать знания на практике, а также осуществлять исследовательскую работу.

Литература:

1. Источник: [http:// Интернет](http://Интернет).
2. Мельникова Е. Л. *Проблемный урок, или как открывать знания с учениками: Пособие для учителя.* – М., 2006., с. 17-19.
3. Цукерман Г. А. *Оценка без отметки: http://experiment.lv/rus/boblio/cukerm_ocenka.htm*, с. 34-35.
4. Петерсон Л. Г., Кубышева М.А., Кудряшова Т. Г. *Требования к составлению плана урока по дидактической системе деятельностного метода.* – Москва, 2006 г., с. 49-51.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ПРИ ПОДГОТОВКЕ К УЧАСТИЮ В ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ КОНКУРСАХ И ОЛИМПИАДАХ

Кравчук Г. Н.,

*учитель начальных классов и информатики
ГУ «Гимназия № 3 для одаренных детей»,
г. Павлодар*

Задача каждого учителя начальных классов заключается в том, чтобы желания, стремления, интерес, с которым пришли дети в начальную школу, не исчезли после первых дней обучения, а ста-

ли устойчивыми, получили перспективное развитие.

К. Д. Ушинский по этому поводу говорил: «Приохотить ребенка к учению - куда более достойная задача воспитателя,

чем приневолить его». Для этого важно не только формировать систему предметных знаний и умений, но и уделять внимание развитию в ребенке таких личностных качеств, которые помогут ему в дальнейшем максимально реализовывать свой потенциал.

Именно поэтому необходимо помочь каждому ребенку посредством инновационной деятельности раскрыть все заложенные в нем задатки, пройти вместе с ним путь, на котором он будет «открывать» для себя новые знания, новые грани мира, сможет по-новому осмыслить окружающую действительность.

Задачи, стоящие перед современной начальной школой требуют совершенствования существующих и внедрения новых образовательных технологий. В данном контексте преимущества использования ИКТ в обучении неоспоримы: это и возможность оперативного контроля знаний, и внесение элемента занимательности, повышающего интерес к обучению, и создание условий для индивидуальной работы, формирования навыка самоконтроля и самооценки. Применение электронных ресурсов органично сочетается с использованием проблемных, исследовательских, игровых методов обучения, позволяет оптимизировать возможности традиционных форм деятельности, что способствует развитию мышления и творческих способностей учащихся.

Учитель начальных классов уже сегодня может использовать информационно - коммуникационные технологии во многих направлениях своей деятельности. Это и использование информационных ресурсов Интернета, и оптимизация процесса подготовки к урокам и различным интеллектуальным соревнованиям. Информационные технологии можно использовать как на предметных уроках, так и во внеурочное время.

Программное обеспечение интерактивной доски Activstudio позволяет учи-

телю создавать флипчарты, которые дают возможность организовать коллективную работу на уроке при решении различных логических задач, головоломок, ребусов. Существует множество различных компьютерных программ, которые позволяют учащимся с интересом выполнять сложные задания. Например, при подготовке к различным интеллектуальным конкурсам, требующим продемонстрировать эрудицию, можно применять всем известную программу Microsoft Excel или программу Microsoft PowerPoint, которые обеспечивают самостоятельную работу во время занятий.

Microsoft Excel - это широко распространенная компьютерная программа. Ее можно использовать для составления кроссвордов. Задания в кроссвордах указываются в примечаниях, правильно вставленная буква приводит к окрашиванию ячейки. Если слово подобрано верно, то это отмечается звездочкой после каждого слова. При правильно отгаданном кроссворде появляется сообщение: «Молодец, все верно!» При составлении кроссвордов происходит более глубокое погружение в суть вопросов.

Microsoft PowerPoint – это компонент Microsoft Office, предназначенный для профессионального создания изображений, слайдов, презентаций. В данной программе можно создать интерактивный тест с использованием Visual Basic for Application. Презентация содержит титульный, заключительный слайды и слайды с вопросами. На каждом слайде, кроме первого и последнего, размещаются вопросы, альтернативные ответы, которые выбираются переключателем, или кнопкой «Далее». Также Программа PowerPoint дает возможность создавать презентации с использованием триггеров. Данная работа помогает учащимся самостоятельно закрепить знания по определенной теме.

Применение компьютера на уроках требует полного автоматизма в исполь-

зовании этого дидактического инструмента. Важно, чтобы для школьника, применяющего компьютер, не становились проблемами поиск той или иной клавиши, ориентация в представленной на экране учебной информации. С этой целью и разработана программа по информатике, включающая четыре аспекта: информацию, персональный компьютер, алгоритмизацию и элементы логики. В качестве дополнения к программе разработано электронное пособие для младших школьников. С помощью данного пособия учащиеся тренируют внимание, память, развивают логическое мышление, получают знания в области информатики.

К инновационным подходам можно отнести не только информационно-коммуникационные технологии. При подготовке к математическому турниру возникла идея создания сборника авторских задач краеведческого содержания.

Авторские задачи позволяют обратиться к таким вопросам как принадлежность к региональной общности, любовь и уважение к родному краю, чувство гордости за него. В ходе решения таких задач учащиеся получают дополнительные сведения о развитии экономики страны, истории государства, о том, что страна делает для подрастающего поколения и тем самым решаются вопросы использования регионального компонента в содержании образования. Данный компонент в свою очередь является обязательной составляющей государственного образовательного стандарта.

Важно побывать в роли автора пусть даже одной единственной задачи, для которой необходимо найти сюжет и содержание, интересные, прежде всего, самому себе. Когда ребенок придумывает собственную задачу, он более глубоко проникает в ее математическую суть, в анализ и сравнение известных типов задач и пополняет свой математический

опыт.

Работа по составлению нестандартных задач проводится совместно с учащимися. Разработана памятка, в которой отражены основные требования по составлению задач на краеведческом материале:

- Каждую задачу необходимо сопровождать исторической справкой, содержащей цифровые данные (их можно искать в периодической печати, энциклопедии, исторических справочниках, интернете и других источниках).

- Выписать из исторической справки все числовые данные и установить зависимости между числами.

- Сформулировать условие и вопрос задачи. Необходимо, чтобы задача была интересной, понятной и звучала корректно как с точки зрения математики, так и краеведения.

- Решить задачу выбранным методом.

- Подготовить иллюстрации, соответствующие историческим фактам, на основе которых была составлена задача.

Требования данной памятки учитывались при составлении сборника «Занимательные задачи по математике павлодарских школьников о любимом городе». В него вошли логические задачи, с помощью которых учащиеся могут получить исторические сведения о своем городе. Все задачи иллюстрированы фотографиями и рисунками города Павлодара. Приведем одну из таких задач:

Задача: Современный Павлодар ведёт свою историю с 4 апреля 1720 года, когда в ряду военных крепостей и форпостов России на Иртыше появился форпост Коряковский, названный так потому, что был выстроен рядом со складами соли, добываемой на Коряковском озере. Подсчитай, через сколько дней был образован город Павлодар, если, согласно архивам, 4 апреля 1861 года Коряковка получает статус «заштатного города с

наименованием одного Павлодар».

Положительный опыт использования на уроках и во внеурочной деятельности материалов данного сборника позволил инициировать разработку следующего сборника задач - «По страницам географии Казахстана». Решая математические задачи, учащиеся узнают названия гор, рек, озер и многие другие географические сведения. Приведём пример задачи:

Задача: В Казахстане насчитывается более 48000 больших и малых озер. Среди них Каспийское море, Аральское море, озеро Балхаш, озеро Зайсан. На вопрос учителя, какое место по площади занимает каждое из вышесказанных озер, ученики ответили:

Таня: Каспийское море – второе, озеро Балхаш – третье.

Руслан: Каспийское море – первое, озеро Зайсан – второе.

Петя: Аральское море-второе, озеро Балхаш - четвертое.

В каждом из утверждений одна часть верна, вторая – неверна. Какое место по площади занимает каждое озеро?

Для эффективного использования возможностей сборников задач были

разработаны электронные версии задачников под теми же названиями. Теперь авторские задачи о родном крае могут использоваться на факультативных занятиях в начальных классах, при проведении интегрированных уроков, а также применяться как средство организации досуга детей.

Использование инновационных технологий благотворно влияет на мотивацию к обучению по всем предметам, на развитие памяти, внимания, мышления. Учащиеся показывают прочные знания по главным методическим задачам курса, проявляют хорошую активность на уроках, стремление к творчеству. Еще одно доказательство эффективности данной работы -подготовленные нами победители и призеры областных, республиканских и международных интеллектуальных конкурсов и олимпиад.

Каждый учитель должен расти нравственно и интеллектуально, искать, ориентируясь на все лучшее в педагогической науке, искать новые педагогические приемы, воспитывать и обучать детей, помогая им верить в свои силы, в свои возможности и в свою успешность.

Литература:

1. Баврин И. И. *Занимательные задачи по математике*. – М.: Владос, 1999.
2. Воронина Т. П. *100 головоломок, игр, занимательных задач, викторин: 1 - 5 классы*. – М.: Аквариум, 2001.
3. Ершов А. П. *Основы информатики и вычислительной техники*. – М.: Просвещение, 1998.
4. Калугин М. А. *После уроков: ребусы, кроссворды, головоломки*. - Ярославль: Академия развития, 1997.
5. Козлова В. А. *Потрогать информатику руками // Информатика // № 8, 2006*.
6. Линго Т. И. *50 головоломок и ребусов*. – Ярославль: Академия развития, 2000.
7. Никитин Б.П. *Интеллектуальные игры*. – М.: Лист Нью, 2001.
8. Пышкало А. М., Гончарова М. А., Кочурова Е.Э. *Занимательная математика*. – М.: Астрель, АСТ, 2000.
9. Рудакова Л. Р. *Первоклассники дружат с компьютером // Информатика // №10, 2006*.
10. Савинова С. В., Гугучкина Е. Е. *Нестандартные уроки в начальной школе: Игры, соревнования, викторины, конкурсы, турниры, путешествия*. – Волгоград: Учитель, 2001.

ИННОВАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС КАК УСПЕШНОЕ РАЗВИТИЕ КОЛЛЕКТИВА

Тусупова Г. У.,
старший преподаватель кафедры
ИТМПЕН (Г) Д ФАО «НЦПК
«Өрлеу» ИПК ПР по г. Астана

О дошкольных организациях, занимающихся инновацией, обычно говорят, что они работают в режиме развития. Во многих детских садах возникает потребность в инновации тогда, когда создается противоречие между желанием и реальным результатом. В целом под инновационным процессом понимается комплексная деятельность по созданию (рождению, разработке), освоению, использованию и распространению новшеств. Существуют различные причины инноваций. К основным относятся следующие:

1. Необходимость вести активный поиск путей решения существующих в дошкольном образовании проблем;

2. Стремление педагогических коллективов повысить качество предоставляемых населению услуг, сделать их более разнообразными;

3. Постоянная неудовлетворенность отдельных педагогов достигнутыми результатами, твердое намерение их улучшить. Потребность в причастности к большому, значительному делу.

По мнению Ушаковой В. Т., каждый педагогический коллектив имеет право на инновационную деятельность. Но в этом случае он должен взять на себя определенные обязательства по подготовке и организации нововведения, так как объектом любой педагогической инициативы становятся дети [1, с. 2].

Основной задачей по введению инновации является интерес коллектива. Об-

суждая план инновационных действий, необходимо стимулировать чувство ответственности каждого педагога за общий результат, искреннее желание решить проблему. Необходимо определить перспективу развития своей организации с учетом социального заказа общества и четко сформулировать цель инновационной деятельности. Цель должна быть понятна и принята всеми участниками педагогического процесса. Поэтому важно определить конкретные задачи для каждого направления: «Что мы хотим изменить в содержании педагогического процесса?», «Какую цель мы ставили при организации методической работы в детском саду?», «Как мы изменим предметно-развивающую среду?» и т.д.

Необходимо учитывать индивидуальные качества участников инновационного процесса, их профессиональный уровень, организаторские навыки, умения, психологическую готовность к новым видам деятельности, к дополнительной педагогической нагрузке.

Восприимчивость педагогов к новому - это потребность в постоянном профессиональном росте. Восприимчивый к нововведениям педагог:

- а) стремится внедрить передовой опыт в практику;

- б) постоянно занимается самообразованием;

- в) привержен определенным идеям, которые развивает в процессе деятельности;

г) анализирует и рефлексивует результаты своей педагогической деятельности, сотрудничает с научными консультантами;

д) умеет прогнозировать свою деятельность и планировать ее в перспективе.

Формирование у педагогов личной и профессиональной ответственности за те влияния, которые они оказывают на формирующуюся личность ребенка, - важное условие успешности инновационной деятельности.

В моей практике нередки случаи, когда начатое интересное дело не получает продолжения. Причины могут быть самыми разными: уход из коллектива педагогов, несвоевременное методическое оснащение образовательного процесса и другие. Замышляя новшество в педагогической работе, мы должны понимать, что несем ответственность за результаты своей деятельности. Они могут быть отдалены во времени, и это еще более усиливает ответственность воспитателя перед ребенком.

Главные условия эффективности инновационной деятельности:

1) системность в методической работе с педагогическими кадрами по развитию их профессиональных навыков и умений в педагогической деятельности;

2) наличие у педагога личного плана развития, который мобилизует его потенциальные способности;

3) постоянный анализ успехов и достижений в работе педагогов, создание ситуации успеха педагога, что ведет к развитию деловых качеств, появлению положительного мотива к совершенствованию себя, своего дела;

4) создание творческой атмосферы и объединение усилий всего педагогического коллектива по построению образовательного пространства, где каждый

ощущает свою значимость;

5) установление добрых, открытых отношений, при которых снимаются напряженность и страх быть непонятыми; приветствуется обсуждение, а не отрицание альтернативных взглядов на ту или иную проблему; конструктивная проработка конфликтов.

Если остановиться на одном из инновационных процессов, то в государственном общеобязательном стандарте образования, прописано, что одно из обязательных требований к содержанию образования относится дошкольное воспитание и обучение, обеспечивающее создание полноценного пространства и комплексного индивидуального развития ребенка дошкольного возраста [2, с. 17].

Научить ребенка делать выбор, помочь в формировании личности может помочь Монтессори-педагогика. Однако, и становление Монтессори-педагога, его трансформация - непростой и длительный процесс. Часто появляются мысли о том, как ребенок, посещая Монтессори-сад, вписывается затем в новые условия обычной школы? В условиях, когда четко соблюдается баланс между свободой и дисциплиной, в условиях, где у ребенка есть возможность реализовать свои внутренние потребности, к 6 годам он представляет собой личность, которая умеет самоорганизовываться и делать выбор. Это человек, который может высказать свою точку зрения и умеет уважать окружающих. Он привык жить в коллективе и знает, как это делать. Качества, раскрытые и приобретенные в саду, остаются с ним на всю жизнь. Это важный момент, потому что в этот период работает впитывающее сознание, и таким оно будет до 6 лет. Все, что впитывает ребенок в этом возрасте, уходит в бессознательное и становится им самим. Неслучайно,

наши ранние ясные воспоминания начинаются после этого возраста. Что самое интересное, ребенок в это время получает навык обучения, он любит учиться и несет это чувство дальше, через всю свою жизнь. Когда ребенок приходит в школу, конечно, ему хочется продолжить жизнь в привычных ему условиях. Но если такой возможности нет, то он сможет адаптироваться к тем условиям, в которых он находится. Он поймет, что здесь другие условия, другой учитель, другие правила, и ребенок их примет, потому что он уже умеет жить по правилам и адаптироваться к новым условиям. Все дети испытывают стресс, приходя в школу, но ребенок после сада Монтессори должен справиться с ним легче.

Система Монтессори подходит всем детям, но не всем родителям. Она не подходит тем, кто не готов расти вместе с ребенком как родитель, не готов трансформировать свой подход «я главный, я знаю как лучше» в понимание того, что рядом с ним личность со своими потребностями, причем разными на разных этапах взросления (родители очень быстро забывают свое детство). Эти потребности необходимо изучать, чтобы вовремя увидеть их и оказать помощь ребенку. Родителю дано великое право - провести человеческое создание по пути становления и дальше отпустить его в жизнь. Если родитель готов осознать, что ребен-

нок – это не его собственность, не его продолжение, и не тот, кто должен расплачиваться за нереализованные родительские планы, то тогда система Монтессори станет для него прекрасным инструментом.

Человек, действительно уважающий человеческую личность, должен уважать ее в своем ребенке, начиная с той минуты, когда ребенок почувствовал свое «я» и отделил себя от окружающего мира.

Д. И. Писарев

Монтессори – это единственная цельная педагогическая система. Это не просто способ обучения ребенка чтению или тому, как нужно мыслить, решать задачи, делать выбор. Это целостный подход, который включает в себя и работу с родителями, и создание для ребенка среды, соответствующей этапам его развития и его потребностям, и раскрытие заложенных способностей. Редко, когда педагогическая система включает в себя все потребности ребенка. Точнее, таких систем нет. Есть методика Зайцева, карточки Домана и многое другое, но Монтессори-система, куда входит обучение новым знаниям, новым навыкам, умение делать выбор, жить и существовать в обществе («жить с другими людьми») предполагает самостоятельное формирование ребенком своей личности [2, с. 1].

Литература:

1. Ушакова В. Т. Управление инновационной деятельностью в ДОУ. - nsportal.ru/detskiy-sad/.
2. Государственный общеобязательный стандарт образования РК 1.001- 2012. - Астана, 2012.
3. Исаева И. Монтессори подходит всем детям, но не всем родителям. - montessori74.ru.1gb.ru/articles/.

БУДУЩИЙ ПЕРВОКЛАССНИК: ГОТОВНОСТЬ К ШКОЛЕ

Чижова Е. Н.,
педагог дополнительного образования
КГКП «Дворец школьников им.
В. П. Катаева», г. Павлодар

Подготовка ребёнка к школе – очень важный этап в его жизни и развитии. Ребёнку предстоит кардинально поменять свой привычный образ жизни. Наша задача - помочь ребёнку плавно перейти от привычного образа жизни к новому, поддержать его.

Важно знать, что готовность к школе определяется не возрастом ребёнка и не умением читать и писать. Ребёнок готов к школе, когда он:

- хочет учиться, узнавать новое;
- может долго заниматься одним делом;
- выполнять указания учителя, потому что это надо;
- при общении со сверстниками правильно оценивать свои поступки.

Ведь что такое школа? Это вовсе не развивающая среда, а система социализации, дисциплинирующая система. В самой благополучной и самой доброжелательной обучающей среде ребенок не сможет успешно учиться, если ему не знакомы слова «нельзя» и «надо». Он должен уметь принимать ограничения со стороны других и должен уметь ограничивать сам себя. Вся дошкольная жизнь ребенка - это и есть подготовка к школе. Самое главное, не впадать в крайности, не переусердствовать с занятиями, чтобы заранее не привить неприязнь к учению. Но и пускать все на самотек, надеясь на воспитателя детского сада, тоже нельзя. Детские психологи выделяют следующие критерии готовности детей к школе:

1. Интеллектуальная готовность – это

способность к концентрации внимания, умение строить логические связи, развитие памяти, мелкая моторика;

2. Эмоциональная готовность – это мотивация к обучению, умение сосредоточиться, управление эмоциями;

3. Социальная готовность – это потребность в общении, коррекция поведения в коллективе, способность обучаться в группе.

Интеллектуального развития, которое получает ребенок с рождения, то есть сведений о жизни, которые он черпает из окружающей обстановки, к началу обучения в школе в общем-то достаточно. Любой ребенок к окончанию детского сада, как правило, умеет считать, знает буквы, может мыслить логически.

У любого малыша существует естественная тяга к восприятию новой информации, то есть к обучению. Детское любопытство тоже основано на стремлении познавать новое. А самый лучший и эффективный инструмент в обучении - это любознательность ребенка.

Что же нужно ребенку, чтобы быть успешным в учебе?

Произвольное внимание - это умение концентрироваться на том, что прямо сейчас внимания не привлекает, умение продолжать делать то, что стало сложно или надоело. Его часто противопоставляют вниманию непосредственному, то есть, реакции на что-то новое, интересное, неожиданное, на что-то, что не может не привлечь внимания. Так вот, при

переходе к систематическому школьному обучению ребенку придется заниматься математикой во время урока математики, а не тогда, когда ему этого захотелось. Это умение и называется произвольным вниманием.

Как развивать: произвольное внимание начинает формироваться не раньше определенного возраста, это значит, что в 3-4 года бесполезно требовать этого от ребенка. Тем не менее, чтобы со временем ребенок научился концентрироваться на том, что прямо сейчас ему не очень интересно, важно соблюдать несколько правил при воспитании. Первое: очень важно научить ребенка не бросать начатое дело, а стараться его завершить, пусть таким завершением будет просто уборка, главное, чтобы ребенок не бросил свое занятие, как только оно наскучило ему. Второе: важно давать ребенку время на самостоятельные занятия, когда он сможет сам себя занять.

Причинно-следственные связи - это логика, самое ее начало, логика в бытовом понимании. Ребенок должен понимать, должен уметь выделить причину и следствие при рассказе о каком-то событии, при обсуждении картинки или рассказа, должен уметь ответить на вопрос «Почему?». Как развивать: первый и главный способ развития - это ваши разговоры с ребенком. Читая книгу, обсудите, что и почему произошло, убедитесь, что ребенок понимает логику рассказа. То же самое можно делать и при просмотре фильмов / мультфильмов и при обсуждении событий за день. Кроме того, есть много заданий, согласно которым нужно выстроить последовательный ряд по отдельным картинкам и рассказать по нему историю о том, что произошло.

Развитие речи (умение выражать свои

мысли и задавать вопросы) - это словарный запас и умение строить развернутые предложения, понимание шуток.

Как развивать: ничто не может быть полезнее для развития речи, как общение с ребенком. Разговаривайте больше, читайте книги, объясняйте неизвестные слова, поощряйте ребенка выражать свое мнение и придумывать свои объяснения непонятным фактам.

Память - это непосредственное запоминание и опосредованное, то есть запоминание с дополнительной помощью, различной информации.

Как развивать: учите с ребенком стихи, обсуждайте события, произошедшие за день, смотрите фотографии из поездок и просите ребенка вспомнить, где это было и что еще происходило в поездке. Есть также множество игр на развитие внимания и памяти, например такая: в ряд выставляется 7 - 10 предметов, ребенок смотрит на них, потом закрывает глаза, один предмет убирается, а остальные меняются местами. Задача - назвать отсутствующий предмет. Также эффективны игры, когда дети садятся в круг и называют слова или вместе составляют рассказ, причем каждый следующий игрок повторяет все, сказанное до него.

Умение классифицировать, выделяя существенные признаки и игнорируя несущественные - для дошкольников это сводится, в основном, до знания названий таких понятий как мебель, одежда, овощи, фрукты и умению отнести предметы к определенному классу.

Как развивать: это опять же делается в повседневном общении, когда вы обсуждаете то, что ребенок видит и то, что происходит в его жизни. Кроме того, возможны и различные игры, когда мы называем по очереди, к примеру, всех

известных нам животных, птиц, насекомых или фрукты, овощи и др. Если ребенок достаточно большой (5-6 лет) можно просто рассказать ему о существовании этих категорий и назвать обобщающие понятия.

Умение следовать инструкции - это умение слышать учителя и выполнять его команды, и в этих командах может быть от 1 до 4-5 шагов.

Как развивать: это умение формируется у ребенка в обычной жизни, когда вы просите его что-то сделать. Он учится следовать инструкции, когда вы просите его сделать последовательно два или три дела. Если вам кажется, что это может стать для него сложностью в школе, стоит заранее поиграть дома в игры на выполнение нескольких команд. Заодно и память потренируете.

Мелкая моторика - это умение держать ручку или карандаш и совершать всякие мелкие действия пальцами, тренировать руки в целом.

Как развивать: рисование, раскрашивание, штриховка, обводка, а также лепка, мозаика, вышивание, шитье, вязание. Все это тренирует руку и косвенно готовит ее к письму.

Желание учиться, положительный настрой, сформированность позиции школьника - под этим подразумевается, что ребенок понимает, что такое школа, что там будет происходить и что он хочет учиться. Так же он должен понимать, что ученик - это отдельная важная роль.

Как формировать: для начала стоит понять, как вы сами относитесь к школе. Если вы ее боитесь или относитесь к ней с пренебрежением, ребенок неизбежно почувствует ваше отношение. Вторым важным моментом является поддержание любознательности и активности ва-

шего ребенка. Дети естественным образом хотят все знать и во всем разобраться. Если не мешать им, а поддерживать и поощрять их в этом, то они будут отлично подготовлены к школе. Есть множество книг с различными опытами и экспериментами, которые пробуждают интерес к окружающему миру, поддерживают любознательность. Важно дать понять ребенку, что школа это серьезно, но не напугав его. Тут могут помочь рассказы про ваш школьный опыт или книги на ту же тему. Если ребенку это интересно, можно заранее поиграть в школу, давая ему возможность побыть как учеником, так и учителем.

Примерные тесты для дошкольников:

1-е задание:

Положите перед ребенком чистый лист бумаги и карандаш. Попросите его скопировать написанное вами предложение. Вы можете написать любую фразу из трех слов, содержащую примерно тот же объем букв. Например: «Он ел суп», «Он ехал домой».

2-е задание:

После выполнения этого задания попросите его скопировать точки, нарисованные вами; точки должны располагаться в следующем порядке:

3-е задание:

Выполнение последнего задания - рисунок человека - включает в себя множество трактовок - от эмоционального состояния ребенка до уровня его агрессии, однако, нет необходимости в развернутом толковании. Попросите ребенка нарисовать человечка, какого он сам захочет. Если малыш начнет задавать уточняющие вопросы, например, кого именно мне нарисовать или что должен делать мой человечек, постарайтесь от-

ветить неопределенно, уклончиво. На голове должны быть изображены волосы или какой-нибудь головной убор. Кроме того, четко должны быть обозначены глаза, нос, рот и уши. На руках - кисти с пятью пальцами.

Анализ результатов.

1-е задание:

1 балл (самый лучший результат) - копирование букв, максимально приближенное к оригиналу. Также должна быть видна (выделена) заглавная буква. Все буквы должны быть четко связаны в слова, и между ними хорошо просматривается пробел.

2 балла ребенок наберет, если буквы будут разборчивы, а вот размер букв и соблюдение горизонтальной строки не учитываются.

3 балла - видно, что в предложении три слова, и разборчиво написаны хотя бы несколько букв.

4 балла — каракули.

2-е задание:

1 балл получит ребенок, который практически точно скопировал предложенный рисунок точек. Допустимо лишь незначительное отклонение одной точки от строки и колонки. Размер рисунка может быть чуть меньше или чуть больше предложенного оригинала, но не более чем вдвое.

2 балла - все то же самое, что и за 1 балл, но отклонение от строки или колонки может быть у 2-3 точек.

3 балла - если рисунок в принципе соответствует образцу, но в нем не соблюдено количество точек и размеры рисунка. Кстати, ребенок может развернуть рисунок.

4 балла - рисунок может состоять из линий или изображать просто каракули.

3-е задание:

Обратите внимание на следующее:

1 балл наберет малыш, который нарисовал человечка с туловищем, головой, руками, ногами и шеей. Голова должна быть пропорциональной и не превышать своими размерами остальные части тела (то же относится к рукам и ногам).

2 балла - практически все то же самое. Допускается отсутствие трех деталей, например, носа, пальца руки, волос или уха.

3 балла - нарисованный человечек имеет конечности (лучше объемные, а не нарисованные в виде палочек), голову и туловище. Могут отсутствовать одежда и волосы.

4 балла- самая примитивная фигура или вообще непонятные каракули. Могут быть изображены только руки или только ноги, нарисованные в виде палочек.

Подсчет баллов.

3 - 6 баллов - у ребенка высокая степень готовности к школе.

7 - 9 баллов, полученные равномерно во всех трех заданиях, означают, что ваш ребенок вышел на уровень средней степени и в принципе также готов к обучению. Осталось немного поработать.

10-12 баллов — повод обратиться к детскому психологу, чтобы поточнее разобраться в причинах отставания в психофизическом развитии.

Подготовка ребёнка к школе – задача не из лёгких. И от того, как эта задача будет выполнена, будет зависеть легким или трудным станет вступление ребёнка в новую для него школьную жизнь. Главное, что могут и должны сделать родители – это верить в своего ребёнка, хвалить его даже в случае маленьких успехов, поддерживать и помогать в случае неудач, но не делать его работу за него. Для повышения самооценки учителя ребёнка видеть свои преимущества. Говорите ему чаще о том, какой он у вас

замечательный, как вы его любите. Избегайте сравнений его с другими детьми; не говорите ему, когда у него что-то не получается, что он ничего не умеет, ни

на что не способен. Станьте ребенку другом, советчиком, мудрым наставником, и тогда вы сможете им гордиться.

Литература:

1. Пидкасистый, П. И., Портнов, М. Л. *Искусство преподавания*. – М., 1999.
2. Ушинский, К. Д. *Собрание сочинений в 11 тт.*, М.-Л., 1948-1952. - Т.3
3. Гузеев, В. В. *Теория и практика образовательной технологии*. В. В. Гузеев. - М: Народное образование, 2001.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ В НАЧАЛЬНЫЙ ПЕРИОД ОБУЧЕНИЯ

Тарасюк С. К.,
воспитатель мини-центра, КГУ
«Средняя школа № 26», г.
Усть-Каменогорск

Каждый период жизни и развития ребенка характеризуется определенным ведущим видом деятельности. В психологии под ведущей деятельностью понимается та, в процессе которой происходят качественные изменения в психике детей, происходит формирование основных психических процессов и свойств личности, появляются психические новообразования, характерные для конкретного возраста.

Так, в период младенчества (до 1 года) ведущим видом деятельности является эмоциональное общение, в раннем (от 1 года до 3 лет) - предметная деятельность, в дошкольном - игра.

Сущность игры как ведущего вида деятельности заключается в том, что дети отображают в ней различные стороны жизни, особенности взаимоотношений взрослых, уточняют свои знания об окружающей действительности. Играя, старшие дошкольники стремятся брать на себя роли, которые привлекают их в

реальной жизни, например, связанные с проявлением смелости, мужества. Справедливо замечено еще Н. К. Крупской, что «школа отводит слишком мало места игре, сразу навязывая ребенку подход к любой деятельности методами взрослого человека. Переход от игры к серьезным занятиям слишком резок. Тут нужны переходные формы». В качестве таковых и выступают дидактические игры. К. Д. Ушинский подчеркивал, что обучение в форме игры может и должно быть интересным, занимательным, но никогда не развлекающим. Задача педагога – сделать плавным, адекватным переход детей от игровой деятельности – к учебной. Решающую роль в этом играют дидактические игры как средство обучения.

Дидактические игры – это разновидность игр с правилами, специально создаваемых педагогикой в целях обучения и воспитания детей. Они направлены на решение конкретных задач обучения детей, но в то же время в них проявляется

воспитательное и развивающее влияние игровой деятельности. Необходимость использования дидактических игр как средства обучения детей в дошкольный период определяется рядом причин:

1. Игровая деятельность как ведущая в дошкольном детстве еще не потеряла своего значения. Опора на игровую деятельность, игровые формы и приемы – это важный и наиболее адекватный путь включения детей в учебную работу;

2. Возрастные особенности детей, связанные с недостаточной устойчивостью и произвольностью внимания, преимущественно произвольным развитием памяти, преобладанием наглядно-образного типа мышления. Дидактические игры как раз и способствуют развитию у детей психических процессов;

3. Недостаточная сформированность познавательной мотивации.

Самое главное заключается в том, чтобы игра органически сочеталась с серьезным, напряженным трудом, чтобы игра не отвлекала от учения, а, наоборот, способствовала бы интенсификации умственной работы.

Дидактическая игра имеет определенную структуру:

- 1) дидактическая задача;
- 2) игровая задача;
- 3) игровые действия;
- 4) правила игры;
- 5) результат подведения итогов.

В ситуации дидактической игры знания усваиваются лучше. Взаимоотношения между детьми и педагогом определяются не учебной ситуацией, а игрой. Дети и педагог - участники одной игры.

Дидактическая игра – это игра только для ребенка. Для взрослого она – способ обучения, в котором усвоение знаний выступает как побочный эффект. Цель дидактических игр и игровых приёмов обучения – облегчить переход к учебным задачам, сделать его постепенным. За-

дача педагога – направлять силы ребенка на учебу, сделать труд детей занимательным и продуктивным. По возможности надо стремиться к тому, чтобы в игре мог участвовать каждый ребенок. Важно продумать заключение, подведение итогов после проведения дидактической игры.

Дидактические игры часто используются мной, к примеру, в процессе организованной учебной деятельности по ознакомлению детей с окружающим миром. Эффективно применение тематического словаря в картинках, когда карточки представляют собой изображения различных предметов или иллюстрации с обобщающими понятиями. На обороте каждой карточки даются короткие стихотворные тексты или загадки, которые добавляют увлекательности занятиям с детьми. Более крупные карточки иллюстрируют обобщающие понятия. Например:

Тема «Овощи». Детям загадываются загадки об овощах. В ходе их отгадывания выставляются иллюстрации овощей. Вопросы детям: Как мы назовем все это одним словом? Где растут овощи? В каком виде употребляются в пищу? Затем проводится игра «Вершки и корешки» (детям нужно составить целое из частей).

Тема «Деревья». Заранее подготовленные дети загадывают загадки о различных видах деревьев. В ходе отгадывания выставляются иллюстрации этих деревьев. Проводится игра «Какое дерево лишнее?» Дети объясняют, что лишнее – это сосна, так как это хвойное дерево, которое сохраняет свою хвою круглый год, а остальные деревья – лиственные, которые сбрасывают листву осенью.

Тема «Дикие и домашние животные и их детеныши». Игра «Назови детенышей». Воспитатель называет и показывает взрослое животное, а ребенок – его детеныша.

При обучении грамоте можно ис-

пользовать следующее:

Тема «Слово». Игра «Звуковые часы». Используется пособие «Звуковые часы»: демонстрационные (для воспитателя) и индивидуальные (для детей). Задания воспитателя рассчитаны на то, чтобы дети производили со словами различные действия: найди на часах самые короткие слова; укажите стрелками два длинных слова; найдите слово с определенным звуком и др.

Тема «Гласные и согласные звуки». Игра – путешествие. Дети выбирают предметные картинки, названия которых начинается с гласного (согласного) звука и рассказывают их в вагоны.

На занятиях по математике используются игры для развития логического мышления, например, «Какая фигура лишняя?» Дети находят по определенным признакам - цвету, форме, размеру - лишнюю геометрическую фигуру.

При закреплении **темы «Геометрические фигуры»** мы играем в игру «Найди заплатку». В игру можно включить такой рассказ: «Жил-был Буратино, у него была красивая красная рубашка и штаны. Однажды Буратино ушел в театр, а крыса Шушара в это время прогрызла в его одежде дыры. Сосчитайте, сколько дыр стало на одежде. Возьмите свои геометрические фигуры и помогите Буратино починить его вещи». Затем проводится игра «На что похоже?» Материал: набор из десяти карточек с различными фигурками. На каждой карточке нарисована

фигурка, которая может восприниматься как деталь или контурное изображение какого-либо предмета. Воспитатель стремится к тому, чтобы каждый участник игры придумал что-то свое, чего еще никто из детей не говорил.

При сравнении объема знаний детей на начало, середину и конец учебного года выявляются существенные изменения в развитии детей. Это отражается в мониторинге «Формирование математических, пространственных, конструктивных данных», где четко прослеживается, что «незнание уменьшается, а знание увеличивается». При этом у детей формируется устойчивый интерес к учебе, стремление узнать, как можно больше. Если в начале года у шестилеток преобладает наглядно-действенное мышление, то в конце года преобладает наглядно-образное и развиваются зачатки теоретического, понятийного мышления.

Итак, дидактическая игра - это сложное многогранное явление. В процессе игр происходит не только усвоение учебных знаний и навыков, но и развиваются все психические процессы детей, их эмоционально-волевая сфера, способности и умения. Они помогают сделать учебный материал увлекательным, создают радостное рабочее настроение. Умелое использование дидактической игры облегчает учебный процесс. Она непременно должна входить в целостный педагогический процесс и сочетаться с другими формами обучения и воспитания.

Литература:

1. Амонашвили Ш.А. «В школу с шести лет». - М., 1986.
2. Аникиева Н. П. «Воспитание игрой». - М., 1987.
3. Игры и упражнения в обучении шестилеток. - Минск, 1985.
4. Педагогика и психология игры. Под редакцией Аникиевой Н. П. - Новосибирск, 1985.
5. Швайко Г. В. «Дидактические игры в детском саду». - М., 1982.
6. Эльконин Д. Б. «Избранные психологические труды». - М., 1989.

ВОЗМОЖНОСТИ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ НА ПРИМЕРЕ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ ДРЕВНЕГО КАЗАХСТАНА

Столярова Т. М.,
учитель истории,
зам. директора по ВР ШГ № 22

Поликультурное воспитание – демократический педагогический ответ многокультурных и полиэтнических обществ вызовам современной цивилизации. В условиях экономической и политической интеграции все большее значение придается сохранению национальной специфики, в том числе и в воспитании. Поликультурная педагогика оценивается как непреременный инструмент выхода из кризиса воспитания и образования, способствующий гармонизации отношений представителей различных цивилизаций и культур. Поликультурное воспитание призвано поддерживать многообразие больших и малых наций в условиях глобализации современного мира. Оно оказывается средством сохранения и развития этнических культур, включения их ценностей в практику воспитания и обучения и тем самым решения актуальных проблем педагогики.

В докладе Международной комиссии по образованию ЮНЕСКО в 1997 году было провозглашено, что воспитание и обучение должны содействовать тому, чтобы, с одной стороны, человек осознал свои корни и тем самым мог определить место, которое он занимает в современном мире, а с другой – привить ему уважение к другим культурам. В документе подчеркнута двуединая задача: освоение подрастающим поколением культурных сокровищ собственного народа и воспитание уважительного отношения к

культурным ценностям иных национальностей. В нашем случае оттолкнуться следует именно от фразы «осознал свои корни». Ведь если обратиться к проблеме поликультурного воспитания на базе тем новой и новейшей истории, то самый важный, системообразующий фактор понимания проблемы уже будет основательно упущен.

Если бы ты даже хотел этого, ты не можешь отделить свою жизнь от человечества. Ты живешь в нем, им и для него. Мы все сотворены для взаимодействия.

Марк Аврелий

Начинать понимание поликультурной среды в изучении истории следует не с того, как жить в полиэтническом мире, а с того, почему он такой. Базовый курс предмета «История Древнего Казахстана» (6 класс) обращен к древнейшим периодам человеческой истории – эпохе камня, бронзы и железа. Это именно тот исторический фон, который позволяет наилучшим образом создать представление об этническом многообразии нашего мира и причинах его формирования.

Рассмотрим на примере ряда тем возможности использования различных инновационных подходов для формирования поликультурного самовосприятия и восприятия окружающего социума. Наличие поликультурного компонента в образовательной системе на уровне 6

класса позволит стимулировать интерес учащихся к новому и одновременно предложит различные точки зрения на окружающий мир. Это послужит успешной коммуникации и позволит приобрести к различным способам мышления и поведения. Разумеется, что для поликультурного воспитания не следует изобретать абсолютно новые педагогические формы и методы. Целесообразно использовать активные методы, уже доказавшие эффективность и нашедшие признание в педагогике: проблемные ситуации, творческие эссе-размышления, диалог, дискуссия, моделирование, ролевые игры и другие.

Тема «Занятия древнейших людей». Рассмотрение вопросов, связанных с изготовлением орудий, собирательством и охотой.

Создание проблемных ситуаций:

- Какими качествами и способностями должен был обладать древний человек для изготовления каменных орудий труда? Насколько эти качества актуальны для современного человека? Имеют ли они отношение к отдельным народам или являются характеристиками любого человека вне его этнической принадлежности?
- Какие качества и почему были необходимы людям для организации коллективной охоты? Утратил ли современный человек эти качества или они им востребованы и в современной жизни? Эти качества имеют национальную или наднациональную природу?
- Какому народу принадлежит право открытия огня? Какие народы в своей истории пользовались огнем? Почему огнем пользовались все, а на открытие не претендует ни один народ?
- Какая связь существует между клима-

тическими условиями и технологическим совершенствованием человека? Чем похожи и чем отличаются в технологическом плане современные народы, живущие в разных климатических условиях?

Темы творческих эссе-размышлений:

- Трудовые умения и навыки человека как фактор единства цивилизации.
- Как климат может изменить жизнь человека.

Тема «Возникновение земледелия, скотоводства. Разделение труда». Рассмотрение основных изменений, произошедших в эпоху неолита.

Создание проблемных ситуаций:

- Почему неолит называют «революцией»? Жителей каких континентов она охватила? Какие народы сегодня пользуются ее результатами?
- Что сегодня в доме каждого казахстанца напоминает о великой эпохе «Неолитической революции»?

Темы творческих эссе-размышлений:

- Эпоха неолита – поворотный момент мировой истории.
- Как неолит объединил и изменил человечество.

Тема «Казахстан в эпоху бронзы». Изучение бронзы как одного из важнейших этапов в древней истории Казахстана.

Создание проблемных ситуаций:

- Чем связаны между собой люди каменного века и люди эпохи бронзы? Почему эта связь возникла?
- Почему периоды эпохи бронзы (нуринский, атасуский, бегазы-дандыбаевский) и археологические культуры (андроновская, федоровская, алакульская) имеют географические, а не этнические названия?
- Если сравнить величайшие мировые цивилизации эпохи бронзы (Яншао,

Шан, Хараппа, Дземон и другие) с эпохой бронзы в Казахстане, сможем ли мы обнаружить общие черты. Почему?

- Какие ранние исторические общности заложили базовые каноны современного искусства? Какой вклад внесли в этот процесс древние общности эпохи бронзы на территории Казахстана?

Темы творческих эссе-размышлений:

- Тотемы древних цивилизаций – общность идеи.
- Медь + олово или кто построил новый мир.

Тема «Казахстан в раннем железе». Зарождение кочевого хозяйства и специфика сакской эпохи. Создание проблемных ситуаций:

- Какая связь существует между андроновцами и саками? Чем она определена и является ли она закономерной?
- Переход к кочевничеству – это специфическая этническая черта саков, или фактор, стоящий за границами этнической принадлежности? Докажите.
- Различные племенные группы саков (тиграхауды, хаомаварги, парадарайя, массагеты и другие) – это один народ или разные народы?
- С какими крупнейшими мировыми цивилизациями взаимодействовали саки? Что их с ними объединяло?
- Какие элементы социальной, духовной, политической жизни позаимствовали саки у других народов? Как это сказалось на их развитии?
- Какие цивилизации и почему сообщают

нам о существовании саков и их истории?

Темы творческих эссе-размышлений:

- Сакский мир от Хуанхэ до Дуная.
- Откуда пришли боги в мир саков?
- Кто и почему верил в зороастрийских богов?

Тема «Кочевые племена на территории Казахстана». Основные процессы и этапы развития эпохи позднего железа.

Создание проблемных ситуаций:

- Чем похожи и чем отличаются все племена Казахстана эпохи позднего железа?
- В чем главная причина сложных отношений гуннов с соседями (юечжи, Китай)?
- В истории какого народа и в какой момент личность может сыграть переломную роль в истории? Является ли этот фактор общим для всех народов? Почему?
- Почему в эпоху позднего железа стал меняться антропогенный облик древнего населения Казахстана?

Темы творческих эссе-размышлений:

- Гунны – кочевники, изменившие мир.
- Мир до гуннов и после.

Решая подобные ситуации, учащийся неизбежно будет приходить к мысли об общей исторической основе всех этносов, не зависимо от времени и места их возникновения и среды обитания. Осознание общих глубинных корней – это начало понимания общечеловеческого единства в многообразном поликультурном мире.

Литература:

1. *История Древнего Казахстана. Учебник для 6 класса общеобразовательной школы. Алматы, 2015.*
2. *Макурина Е. В. История Казахстана. Учебное пособие. - Астана, 2011.*
3. *Юдакина С. И. Поликультурное воспитание учащихся // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сборник статей 7 международной научно-практической конференции. - Новосибирск, 2011.*

РОЛЬ БИБЛИОТЕКИ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

Искакова А. С.,

*начальник отдела библиотеки ФАО
НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по г. Астана*

В условиях обновления содержания образования перед библиотеками встал вопрос изменения традиционных подходов в информационном обслуживании пользователей, не отходя от основной задачи библиотеки - библиотечного и информационно-библиографического обслуживания, поддержки учебных процессов на основе качественного комплектования библиотечных фондов, эффективного ведения справочно-библиографического аппарата библиотеки.

Сегодня библиотеки не должны ограничиваться только предоставлением в пользование имеющихся ресурсов - они должны стать тем информационно-образовательным центром, который мог бы помочь каждому в поиске дополнительной информации в традиционном бумажном и электронном форматах. Новое содержание образования выдвигает следующее требование к слушателям, учителям: не быть пассивным потребителем информации, а активным участником поиска и нахождения нужной информации для получения лучшего результата.

Отдел библиотеки филиала АО НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по г. Астана осуществляет свою деятельность в соответствии с нормативно-правовыми требованиями и законодательной базой РК в области образования.

Традиционными задачами библиотеки являются:

- обеспечение средствами учебно-методической информации сотрудников института для повышения их профессио-

нальной компетентности;

- содействие образовательным и научным процессам на основе взаимодействия с сотрудниками кафедр и отделов;
- систематическое изучение информационных потребностей педагогов и слушателей курсов повышения квалификации с целью эффективного формирования книжного фонда;
- содействие совершенствованию процесса повышения квалификации посредством информационно-библиографического обслуживания.

Для качественного выполнения поставленных задач, обеспечения информацией пользователей - слушателей курсов - необходимо наличие содержательного, актуального фонда информационных материалов: учебников, учебно-методических пособий, периодических изданий. Согласно специфике деятельности филиала, основная часть фонда должна состоять из актуальной учебной и учебно-методической литературы в помощь образовательному процессу. В связи с этим фонд библиотеки филиала обновлен УМК: учебниками и учебно-методическими пособиями для 1 классов общеобразовательных школ на государственном и русском языках издательств «Алматыкітап», «Атамұра», «NIS», «Бөбек». Учебная литература на английском языке выпущена издательством Express Publishing. К услугам слушателей также имеется фонд учебной литературы по предмету «Самопознание» на государственном и русском языках. Пользуется

спросом фонд методических пособий, к примеру, по дошкольному образованию и воспитанию: яркие аппликации, комплекты (например, «Чтение с пеленок») для самых маленьких воспитанников детского сада, различные иллюстрированные книги для развития детей из подготовительных групп и подготовки их к школе, методические пособия.

Содействует повышению квалификации сотрудников и слушателей курсов фонд периодических изданий. На сегодня библиотека филиала получает более 24 наименований журналов и газет.

Важна роль библиотеки как активного участника общественно – культурной жизни института, осуществляющего информационную поддержку проводимых мероприятий в виде оформления выставок, подбора материалов по запрашиваемой теме, ведения дайджеста по материалам периодических изданий на сайте института, участия в культурно-массовых мероприятиях.

Для слушателей курсов в библиотеке постоянно оформляются тематические книжные выставки и открытые просмотры учебно – методической литературы по предметам. Так, во второй половине 2016 года для слушателей курсов было организовано 27, а в 1 квартале 2017 года 12 выставок-просмотров по следующим направлениям: дошкольное образование и воспитание, казахский язык, начальная школа, химия и биология (группы с казахским и русским языками обучения), русский язык, английский язык, а также выставка - просмотр для участников семинаров по истории и самопознанию. Посещение библиотеки стало обязательным условием курсовой подготовки учителей.

Важной частью работы библиотекаря является информирование педагогов о новых поступлениях, постоянное обнов-

ление выставок новых поступлений, подготовка тематических подборок. Так в 1 квартале 2017 года по запросам педагогов было подготовлено 12 подборок литературы. Всего отобрано 93 документа на различные темы: «Мәңгілік Ел и экология Казахстана», «Мониторинг», «Инклюзивное образование», «Балабақша тәрбиелеушісінің мамандық деңгейі» и др. Данные актуальные темы связаны с обновлением содержания образования. Соответственно, библиотека предоставляет материал только из свежих источников, в основном, из методических и периодических изданий.

Публичная библиотека – это открытый стол идей, за который приглашен каждый.

А. Герцен

В Послании к народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» (г. Астана, 31 января 2017 года) Президент Н. А. Назарбаев в разделе «Четвертый приоритет – улучшение качества человеческого капитала» отметил, что «прежде всего, должна измениться роль системы образования. Наша задача - сделать образование центральным звеном новой модели экономического роста. Учебные программы необходимо нацелить на развитие способностей критического мышления и навыков самостоятельного поиска информации».

Библиотечные учреждения системы образования должны строить свою работу в унисон с педагогическими инновационными направлениями, в тесном сотрудничестве с педагогами, где во главу угла поставлено, прежде всего, качество обучения и качество предоставляемой информации.

ВЗГЛЯДЫ ШОКАНА УАЛИХАНОВА НА ЭТНОПЕДАГОГИКУ И ЭТНОПСИХОЛОГИЮ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Жуматаева А. С.,
магистр педагогики и психологии,
гл. специалист отдела по связям с
общественностью и издательской деятельности
ФАО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по г. Астана

Народная педагогика рассматривается как духовный феномен, присущий сознанию народных масс, как источник эмпирических знаний, сведений, идеалов, представлений, установок воспитательных действий, выступающих в единстве педагогической мудрости и педагогической деятельности народа. Великий русский педагог К. Д. Ушинский высоко оценивал воспитательный потенциал народной педагогики. «Воспитание, созданное самим народом и основанное на народных началах, - писал он, - имеет ту воспитательную силу, которой нет в самых лучших системах, основанных на абстрактных идеях...». Он глубоко верил в принцип «народ без народности – тело без души» и, опираясь на этот принцип, обосновал идею народности. Хорошо зная народные обычаи, обряды, традиции, он пришел к выводу, что «мудрость предков – зеркало для потомков», и потому ратовал за народное воспитание, ибо оно является живым образцом в процессе народного развития [1].

Казахский народ имеет богатое духовное наследие, уходящее корнями в глубь веков. В соответствии со своеобразными особенностями социально-экономических, культурно-исторических, природно-климатических условий у казахов-кочевников сложились свои требования к обучению и воспитанию детей и молодежи. Народная педаго-

гика располагала многочисленными средствами, методами и приемами воспитания, подготовки подрастающего поколения к самостоятельной трудовой жизни. Общий анализ памятников казахской народной педагогики говорит о том, что они содержат огромный объем информации по вопросам воспитания и обучения, о семье, семейных традициях, о родителях и детях, о дружбе и любви, об отечестве и приумножении его богатств, достойных широкого применения в практике воспитания и в современных условиях. Преимущество народной педагогики состоит в том, что она, будучи хозяйкой «у себя дома», не только оказывает непосредственное, каждодневное влияние на воспитание молодого поколения с раннего детства, но и служит как бы посредником, связующим звеном между мудростью народа и обществом.

Самобытная нравственная культура, пути, формы, методы и средства нравственного воспитания складывались в течение многих столетий. Исследователь С. К. Калиев выделяет следующие группы отличий воспитания в казахской народной педагогике. В первую группу отличий автор относит передачу детям основ кочевого скотоводства, воспитание трудолюбия, выдержки, терпения, воспитание такого качества как защита родовой чести, родины, воинской хра-

броси, формирование знаний истории своего рода, почитание предков, родителей, сохранение обычаев и традиций народа, уважение к старшим, гостеприимство; особое почтение к соседям, воспитание чувства родства. Вторую группу отличий автор связывает с особенностями национальной психологии казахов с гносеологической точки зрения, т. е. с особенностями восприятия окружающей среды («Атамекен» - родная земля, земля предков, «Родной народ» - «Ел жұрт» и т. д.). Третья группа особенностей воспитания отражает представление народа в отношении родного языка (ана тілі). Также казахи высоко ценили искусство слова, речи, находчивость, остроумие, импровизаторский дар [2].

Неоценимое значение в разработке проблем народной педагогики, этнопсихологии и их основных идей имеют взгляды Шокана Уалиханова. Его имя вызывает уважение ученых-востоковедов и путешественников мирового масштаба и является гордостью каждого представителя казахского народа, способного в полной мере оценить его заслуги перед отечеством. Труды и деяния гениального ученого, мыслителя и просветителя вошли в сокровищницу мировой культуры. В середине XIX века выходец из среды кочевого народа вынес этноним «казах» на всероссийскую и мировую арену, громко заявив о себе своими научными трудами и исследованием закрытой для европейцев страны.

Кроме законной гордости имя Ш. Уалиханова вызывает и чувство невосполнимой утраты. Он не дожил до 30 лет. Человек, в возрасте 24 лет громко заявивший о себе ученому миру России и Западу, совершив опаснейшую поездку в Кашгарию и изучив географию, историю, политическое устройство, особен-

ности культуры и быта страны, дотоле почти неизвестной даже для известных путешественников Европы. Представитель полуграмотного, отсталого народа, в 21 год с небольшим ставший членом Императорского русского географического общества. Поручик, в 20 лет осуществивший по поручению русского правительства сложную дипломатическую миссию, связанную с решением спорных вопросов в отношениях с Китаем. И в это же время написавший замечательные путевые очерки, в которых проявил себя как наблюдательный и эрудированный ученый, имеющий глубокие познания в географии Тянь-Шаня и Семиречья и истории народов, населявших эти районы в древние времена. Юноша, в возрасте 18 лет, знавший помимо казахского и русского, несколько восточных языков, а также французский и немецкий. Мальчик, в 14-15 лет заставивший смотреть на себя как на будущего исследователя и ученого высококвалифицированных преподавателей Омского кадетского корпуса, лучшего учебного заведения Сибирского края. Личность, вызвавшая большой интерес императора Александра II, который пожаловал его за поездку в Кашгарию орденом Святого Владимира и повышением в чине. Хотя генерал-губернатор Западной Сибири представлял Уалиханова к меньшей награде - к ордену Святой Анны. Светский денди, свободно ориентирующийся в петербургских сферах и знакомый с широким кругом высокопоставленных чиновников России. Подающий надежды литератор. Друг Ф. М. Достоевского и П. П. Семенова-Тян-Шанского. Степной аристократ, правнук хана Аблая...

Значимость личности Шокана Уалиханова для казахского народа можно сравнить с ролью Михаила Ломоносова

в жизни русского народа. «Он был первым нашим университетом» - сказал о Ломоносове А. С. Пушкин. «Великим казахским ученым и просветителем», «первым казахским ученым» назвал Уалиханова академик А. Х. Маргулан. К тому же, и Уалиханов, и Ломоносов являются учеными-энциклопедистами. Михаил Ломоносов - химик, физик, астроном, механик, картограф, географ, художник, поэт. Шокан Уалиханов - историк, географ, этнограф, фольклорист, военный исследователь, топограф, художник и литератор. Как знать, насколько поднялся бы уровень культуры и образования казахского народа, проживи он еще, хотя бы, десять лет...

Ш. Уалиханов был убежденным сторонником прогресса, демократических преобразований и горячо стремился содействовать устранению пороков современного ему общества. Ученый являлся гуманистом в самом лучшем понимании этого слова и был большим патриотом своего народа. Как известно, специальных работ по теоретическим проблемам Уалиханов не писал. Нет у него и статей, посвященных чисто педагогическим вопросам. Однако, будучи человеком широко образованным, являясь ученым-гуманитарием, он не мог не касаться проблем, связанных с педагогикой. Как отмечает исследовательница А. Кукубаева, «в творчестве ученого представлены и проблемы обучения, воспитания молодежи» [3].

Другим источником формирования мировоззрения Ш. Уалиханова была многовековая культура казахского народа. О. А. Аймаганбетова пишет, что труды Ш. Уалиханова «не только заложили основу для становления этнографии и этнопсихологии в Казахстане, но и, более того, обусловили специфику

данного научного знания в казахстанской науке...» [4]. Поэтому сегодня его называют первым казахским ученым, который целенаправленно занимался не только историей своего народа, но и изучал его этнический облик. «Он первым открыл совершенно новый пласт бытия народа, позволивший осветить коренные вопросы этногенеза. Центральной фигурой в определении культуры, религии и структуры личности этнического общества становится для него обыкновенный киргиз-кайсак» (казах – А. Ж.) [4]. В его трудах представлены почти все стороны культуры и быта казахов: хозяйство - скотоводство и земледелие; материальная культура - жилище, пища, одежда; вопросы семейного быта и, конечно, различные стороны духовной жизни народа - общественная жизнь, народные знания и верования, особенности нравственно-го воспитания и этикетного поведения.

Ш. Уалиханов «в национальном характере казахского народа выделяет такие качества, как чувствительность, сострадательность - пишет А. Кукубаева. - По его мнению, «киргиз-кайсаки наделены от природы живым умом и удивительно впечатлительны»... Издавна казахи поддерживали друг друга в различных ситуациях несчастья, оказывали помощь, а нищий всегда находил у них приют. Поэтому среди казахов редко встречались «попрошайки», которые ходили с протянутой рукой, прося милостыню» (распространение данного явления в настоящее время красноречиво свидетельствует о проблемах деградации общества – А. Ж.) [3]. При этом сострадательность как этническое своеобразие казахов во взаимоотношениях внутри межличностных отношений проявляется как по отношению к отдельным человеку, так и к целым группам. «Чув-

ствительность в кайсаках и участие, принимаемое ими в несчастьи ближнего, стоят внимания и похвалы... - пишет 18-летний Уалиханов. - Участие сие видно из следующего: нищий, куда бы он ни пришел, в кибитку ли богача или в хижину бедняка - везде ему приют, везде ему выражают сострадательность и не только словом, но всегда чем-нибудь более или менее существенным; из кибитки первого выходит он с какою-нибудь да тряпичей, а у последнего напьется по крайней мере или наестся тем, чем тот богат. Словом, нигде и никогда не говорят ему и не отделяются от него голым пожеланием: «бог подаст!». Кроме врожденной чувствительности, кайсака заставляет быть сострадательным еще то понятное всякому опасение сегодня или завтра обнищать самому через баранту или падеж, столь частые в степи. Взаимная друг другу помощь, оказываемая кайсаками в последнем случае, достойна подражания и просвещенному европейцу. Потерпевшие от баранты или падежа пользуются неотъемлемым правом идти к другим своим родовичам со смелым требованием так называемого жлу, т. е. всепомоществования, следующего со всего благополучно пребывающего общества, которое из сострадания или побуждаемое каким-либо иным чувством действительно делает складчину в пользу первых. Короче сказать, право на требование жлу для кайсака столь же священо, сколь священо для него право на кунакасы, т. е. бесплатный обед или ужин, следующий всякому страннику» [5].

«Система взаимоотношений казахов проникнута глубокими корнями взаимопомощи, взаимодействия, взаимоподдержки – отмечает и А. Калыбекова

- Они всегда помогали друг другу в выделке шкуры, в изготовлении войлока, юрты, уборке урожая, строительстве кошары и т. д. Такая помощь имела тоже свои этикетные нормы» [2]. Уалиханов, описывая суть народных явлений «жлу», «кунакасы», подчеркивает высокий уровень нравственных правил поведения казахов.

Также Уалиханов считал, что этническую историю, культуру, особенности мышления народа нельзя изучать в отрыве от памятников устного народного творчества, в которых аккумулировался весь опыт прошлых поколений. Поэтому он одним из первых обратился к изучению фольклора - собирал и изучал мифы, сказки, легенды, предания. «Устное народное творчество казахов... воспринималось им в первую очередь как память, в которой отразились основные ценностные параметры жизнедеятельности кочевого народа, его духовное богатство, традиции и ценности: «Если исторические сказания Гомера и предания, собранные Геродотом, имеют сколько-нибудь достоинства исторического... то нет сомнения, что положительные и последовательные сказания казахов и их образ жизни, обычаи и нравы современные, отражающие быт их предков и сличение их во всем согласными историческими указаниями, могут иметь значение историческое» [5].

В качестве одной из определяющих особенностей казахов Ш. Уалиханов выделяет особую склонность к поэзии, особенно к импровизации, «которая отличает все кочевые расы». В черновом наброске статьи «Киргизское родословие» он пишет, что казахи большие охотники до ораторских выступлений, что они стремятся совершенствоваться в

искусстве произнесения речей и особенно ценят того, чья речь блещет юмором и отмечена остроумными находками. Украшением языка неизменно служили поговорки, пословицы и другие элементы ораторского искусства. Меткие слова и другие элементы ораторского искусства становились крылатыми и при случае использовались. Пытаясь объяснить этот феномен, Уалиханов пишет: «Влияние ли беззаботной кочевой жизни или постоянное созерцание природы, всегда открытого звездного неба и беспредельных степей было причиной к поэтическому и умозрительному расположению духа кочевников» [5]. В своих работах он неоднократно подчеркивает данную особенность народа. «Народные предания всякой жизни, особенно предания исторические, чрезвычайно любопытны... в этом отношении предания киргиз (казахов – А. Ж.) занимают почетное место по своей чрезвычайной простоте, ясности и по отсутствию сверхъестественного и баснословного – пишет ученый в вышеназванном очерке «Киргизское родословие» - Несмотря на изустную передачу, в продолжение многих лет и через уста многих поколений, все древние джиры и предания, благодаря удивительным способностям и памяти импровизаторов и любви самого народа до песен, джиров, преданий и сказок о подвигах своих предков, сохранились до сих пор довольно чисто, и все их списки, собранные из разных отдельных частей обширной части степей, чрезвычайно сходны. О киргизах можно положительно сказать, что они - сохранившийся остаток древней татарщины, со всеми их поверьями, обычаями, увеселениями, но с более умственными достоинствами - с огромным запасом исторических пре-

даний поэтического свойства, с песнями импровизаторов, бывших в разные времена, с любовью к музыке и увеселениям и с огромным кодексом определенных народных прав, судебных разборов и полицейских мер. Нет ни одного достопамятного события, ни одного замечательного человека со времени самобытной жизни этого народа, воспоминание о котором не осталось бы в народной памяти. Один воспет импровизатором, имя другого обессмертил в памяти предков какой-нибудь чебезгичи или кобызчи. Каждый почетный киргиз-родоначальник знает всю генеалогию своего рода и, чтобы быть благовоспитанным и порядочным человеком, усердно изучает народное право под руководством старого бия, пользующегося в народе репутацией, юридической известностью, и совершенствуется в красноречии, приобретая на память множество поговорок, пословиц, забавных анекдотов и употребляя их для украшения своих речей, а последнее обстоятельство - сообщение им занимательности и отчасти забавного юмористического характера, до которого киргизы большие охотники» [5].

Еще более эмоционально на данную тему пишет Уалиханов в «Заметках по истории южносибирских племен»: «В Европе до сих пор господствует ложное понятие, представляющее кочевые племена в виде свирепых орд и беспорядочных дикарей. Понятие о кочевом монголе или киргизе тесно связано с идеей грубого и скотоподобного варвара. Между тем большая часть этих варваров имеет свою литературу и сказания – письменные или изустные... Из всех народов татарских, относительно поэтических способностей, киргизы занимают едва ли не первое место... По-

эзия киргиз, как верный очерк жизни, понятий и отношений своего общества, чрезвычайно любопытна и представляет множество занимательных сторон... В историческом отношении поэтический дух народа замечателен: первое, потому, что через удивительную память импровизаторов все древние поэмы, воспевающие подвиги героев, многие из них, по древности языка, по многим словам, непонятным для нового поколения, и по историческим известиям о своих героях, принадлежащие ко времени Золотой орды, сохранились до нас без искажения; второе, что импровизаторы, жившие в разные времена, обессмертили в памяти народа замечательные происшествия своей эпохи так, что все эти поэмы в совокупности с обычаями, пословицами, поговорками и их кодексом прав народных, составляя полную картину прошедшей исторической и духовной жизни народа, дают нам возможность к пополнению известных исторических данных и к определению их происхождения. Изумительно, с какою свежестью сохранили киргизы свои древние предания и поверия, и еще изумительнее, что во всех отдаленнейших концах степи, особенно стихотворные саги, передаются одинаково и при сличении были буквально тождественны, как списки одной рукописи. Как ни странна кажется подобная невероятность точность изустных источников кочевой, безграмотной орды, тем не менее, это действительный факт, не подлежащий сомнению» [5].

Об отмеченной Уалихановым исключительной памяти киргизов киргизского народа писали и другие исследователи. В частности, Л. Урузакова считает, что «океан тенгрианской мифологии, старинные казахские легенды, соколиные охоты, конные ристалища, народные

празднества, состязания музыкантов, певцов, сказителей и прочее развивают особое образное мифологическое мышление, присущее кочевнику. Оно обладает объемом памяти, превосходящим аналитическое рациональное мышление» [6].

Раскрывая самобытность казахской культуры, Уалиханов обращает внимание на такие черты национального характера, как почитание младшими старших (особенно седобородых аксакалов). По его мнению, это является свидетельством того, что у казахов сохраняется почитание жизненного опыта из поколения в поколение. Сильная зависимость от прошлого опыта и постоянная опора на него сформировались у казахов потому, что развитие казахского сообщества проходило динамически и в короткое время. Уважение к старшим у казахов внедряется в сознание как высший принцип, следуя которому можно достичь успехов в жизни и завоевать авторитет народа. «Слово старца – мед», «Слово старца – лекарство», «К молодому дереву прислонясь, старое дерево стоит», «Как отблагодаришь отца, так отблагодарят дети тебя» - данные пословицы служат подтверждением того, что люди пожилого возраста олицетворяют мудрость и являются хранителями житейского опыта и этикетного поведения. Идея воспитания у подрастающего поколения чувства ответственности за заботу о родителях в старости лежат в основе понятий «қара шанырақ», «кенже ұл». Существуют правила, которым должны следовать дети по отношению к старшим: перед старшим не проходи, вырастешь, никто уважать тебя не станет; не вмешивайся в разговоры старших; со старшими всегда разговаривай на «вы» и другие. Старшие, в свою оче-

редь, проявляют заботу о детях, любят их и уделяют им должное внимание, стараясь в непринужденной обстановке, в процессе общения с детьми передать свои знания. Без их участия не обходится ни одно семейное торжество, к ним молодые обращаются за советами, их мнением дорожат, стараются обеспечить им спокойную старость.

Другой характерной чертой казахского народа, отмечает Уалиханов, было гостеприимство, которое стало воплощением великодушия и щедрости казаха. Этикет гостеприимства имеет стройную, своеобразную систему нравственных правил поведения, выступает как определенный морально-этический комплекс. Проявление гостеприимства у казахов в высокой степени ритуализированно, но не является чем-то совершенно исключительным и находит множество параллелей, в частности, у тюрко-монгольских народов Центральной и Средней Азии. Оно связано с традиционным хозяйственным укладом, природно-климатическими условиями жизни казахского народа, основано на принципе взаимопомощи и является элементарной защитой от непогоды, «жажды». По наблюдениям исследователей, у многих кочевых народов скотоводы не брали с собой запасы провизии, отправляясь в дальний путь. Они знали, что в любой юрте их накормят и напоят, а если понадобится, то дадут лошадь. Путник, странствующий по полям и долинам, нуждается в поддержке людей. И по этой причине юрта казахов всегда стояла на самом видном месте, куда мог бы прийти путник и отдохнуть. Хозяин или хозяйка, услышав, что кто-то подъехал к ним, непременно выходили навстречу гостю, помогали привязать лошадь к коновязи и приглашали в юрту. Дети,

в свою очередь, придерживали собаку и открывали дверь юрты, приглашая войти. «При входе отворяют двери гостю сами хозяева; при выходе – ни за что» – замечает Уалиханов [5]. Гость, прежде чем зайти в юрту, должен был снять любые предметы оружия, оставив их снаружи, в знак мирного визита. Хозяин всегда пропускает гостя вперед себя в юрту и приглашает пройти на почетное место, а если это пожилой человек, то на ковер для гостя... Хозяйка заботится о госте, готовит еду, стараясь достойно угостить его. Для него предназначалось все лучшее из того, что есть в юрте. Почетному гостю обязательно резали барана и устраивали угощение. Только после угощения, в неторопливой спокойной обстановке гости и хозяева могли поговорить о делах. Дети при этом не вмешивались. Когда гость соберется в дорогу, его провожает вся семья.

Таким образом, традиционное гостеприимство, прививаемое с раннего возраста, является значительным средством воспитания у детей уважительного отношения к родным, соседям и близким, вообще, к людям знакомым и незнакомым и является показателем гуманизма не только традиционной культуры казахов, но и всех народов земного шара.

Следует более подробно остановиться на наблюдении Уалиханова «Каждый почетный киргиз-родоначальник знает всю генеалогию своего рода» [5]. «Закон «Жеті ата» предполагал обязательное знание своей родословной, соблюдение закона почитания отчего дома - «кара шанырақ»; через познание истории своего народа «Шежіре» - знание своей родословной; через почитание «кара шанырақ» - почитание предков, верность их памяти, укрепление и возрождение связи времен с новым поко-

лением: деда - отца – внука. Зная свою родословную, молодой человек мог свободно варьировать этикетными нормами, чувствуя при этом свое единство с семьей, родом, уважая и принимая ту систему нравственных предписаний, которая принята в социальной среде». Существовали поговорки: «Тот, кто не знает семь своих прадедов - сирота» и, наоборот, «Кто знает семь поколений своего рода, тот настоящий джигит, он будет заботиться о семи поколениях». Знание семи колен своего родства имело и другие назначения. С одной стороны, такие знания выступали как фактор историко-этнографического порядка, способствовавший сбору сведений в степях, с другой, определяли поиск путей для создания экзогамной семьи (экзогамия – запрет брачных отношений между членами родового объединения). Казахи очень строго подходили к вопросам генеалогии и старались не женить, не выдавать дочерей замуж, если сваты были ближе седьмого колена. После завоевания части территории арабами, при хане Есиме, для них было дико то, что арабы могли жениться на своих же сестрах и родственницах. Предводители племен, аксакалы говорили хану Есиму, что арабы могут испортить все обычаи, и не дают возможность народу расти и развиваться. Хан издает следующий закон: «Нельзя жениться или брать в жены родственников ближе седьмого колена. Если же кто-нибудь ослушается и женится или выйдет замуж за родственника, будет казнен. Этот закон, дошедший до наших времен, называется «Старая дорога Есима» [2]. Как мы видим, в данном случае казахи двигало чувство сохранения здоровья нации. Хотя они не изучали генетики, многолетний опыт

помог народу прийти к выводу, что брачные союзы близких родственников приводят к появлению слабых, больных детей. Те же монголы и арабы, бывшие завоевателями наших земель, не смешивали свою «голубую» кровь с «черным» народом, женились только в пределах своего круга, что привело к увеличению смертности. В наши дни жесткой установки на отсутствие родственных связей в пределах семи колен уже нет, но, как и прежде, порицаются браки между близкими родственниками.

Народная педагогика – это средоточие духовной жизни народа. В народной педагогике раскрываются особенности национального характера, лицо народа.

В. А. Сухомлинский

Уалиханов также упоминает об огромном кодексе «определенных народных прав, судебных разборов и полицейских мер» казахского народа. В блестящем публицистическом очерке «Записка о судебной реформе» ученый отмечает следующие аспекты:

1) «Обычное право киргиз... имеет более гуманных сторон, чем законодательство, например, мусульманское, китайское и русское по Русской Правде («Русская Правда» - памятник древнерусского права, относящийся к 11-12 векам (прим. взято из 4 тома соб. соч. Уалиханова) – А. Ж.). В киргизских законах нет тех предупредительных и устрашающих мер, которыми наполнены и новейшие европейские кодексы. У киргиз телесные наказания никогда не существовали (решение о наказании выносилось биями или родовыми сеймами; провинившийся должен был заплатить күн за убийство; аип за оскор-

бление, воровство, грабеж, угон; калым за неуплаченный долг (прим. дано на основе очерка Уалиханова «Записка о судебной реформе» - А. Ж.). А законы родовые, по которым члены рода ответственны за своего родича, при родовых отношениях приносят много практической пользы» [5]. Члены одного рода считались как бы членами одного семейства и всегда могли рассчитывать на взаимопомощь. Более того, «ответственность за совершенное преступление нес не только сам преступник, но и весь род, к которому он принадлежал».

2) «Возведение в звание бия не обусловливалось у киргиз каким-либо формальным выбором со стороны народа и утверждением со стороны правящей народом власти. Только глубокие познания в судебных обычаях, соединенные с ораторским искусством давали киргизам это почетное звание. Чтобы приобрести звание бия, нужно было киргизу не раз показать перед народом свои юридические знания и свою ораторскую способность. Молва о таких людях быстро распространялась по всей степи, и имя их делалось известным всему и каждому... Значение их основано на частном авторитете, который они приобретают так же, как в Европе поэты, ученые и адвокаты... Тяжущимся киргизам предоставляется свободное право обращаться к любому из лиц, пользующихся судебским гепотмее (судейским правом, судебской властью – А. Ж.), как у нас больные обращаются к медицинским авторитетам, а подсудимые - к известным адвокатам... Бии... занимаются своей профессией по призванию и имеют причины дорожить своей репутацией... Неблагоденственный судья... без всяких скандалов может быть обойден: к нему никто не будет об-

ращаться и дело кончено... Преимущество имеет суд биев и в том отношении, что он редко бывает единоличен; в нем допускается безграничная публичность, а иногда и нечто вроде участия присяжных» [5].

По мнению Уалиханова, народная форма судопроизводства – суд биев и обычное право казахов (адат) - это «элементы народной жизни, которые имеют живую связь с обычаями, нравственностью, верой и бытом народа. В данном аспекте ученый указывает на такие черты казахского народа, как демократизм, подчеркивая, что бии в казахской степи избирались исключительно в силу своих способностей. Адат был основан на «принципе эквивалентности наказания преступлению», а также на принципе уважения к достоинству человека, так как казахи не применяли физических наказаний» [7].

Богатое этико-культурное наследие казахов составляют пословицы и поговорки, песни, загадки, сказки, легенды и другие виды устного народного творчества. «В педагогической мудрости народа наблюдается достаточно четкая дифференциация форм воспитания: загадки служили для умственного воспитания, песни – для эстетического, патристического, а пословицы предназначались главным образом для социально-этического воспитания» [2].

Обширную нравственную информацию несут пословицы Большой Орды из собрания И. А. Бардашева, переработанные Ш. Уалихановым. По способу выражения некоторых пословиц чувствуется, что они довольно старые, но показательное то, что многие назидания тех времен имеют непреходящее значение. Вот некоторые из данных афоризмов: «Острый

нож вреден ножнам, а ложь - душе», «Кто хвастается, тот глуп», «Многословие – пустословие, мало слов – справедливо», «Видевший отца (воспитателя) – будет точить стрелу, а видевшая мать (воспитательницу) – кроить шубу», «Где твоя мудрость, когда не прощаешь незнание другим?», «И камковый кафтан будет тряпкой, когда износится», «Если будет худое время, и сват тебя покинет; а если уйдет твое состояние, уйдут вместе с ним и друзья твои», «В ком есть совесть, в том есть и человечность», «Жадному не давай, в бездну не лей», «Когда сапог тесен, то нет для тебя пользы от благоденствия мира», «Сон – покой души, совесть – радость души».

Приведенные нами выдержки из трудов Уалиханова, конечно, затрагивают

лишь отдельные стороны рассматриваемого нами вопроса, но и по ним можно судить о значимости взглядов ученого на этнопедагогику и этнопсихологию казахского народа. В условиях роста национального самосознания, возрождения культурных и духовных традиций, языка возникает необходимость основательного, более глубокого знакомства школьников и студентов с духовными ценностями своего народа, с его национальной культурой, обычаями и традициями. Наследие первого казахского ученого и просветителя требует дальнейшего изучения с целью формирования интереса к его трудам, воспитания чувства гордости за свою страну и великих сынов казахского народа.

Литература:

1. Волков Г. Н. *Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений.* – М.: Издательский центр «Академия», 1999.
2. Калыбекова А. А. *Теоретические и прикладные основы народной педагогики казахов.* – Алматы: Баур, 2005.
3. Кукубаева А. Х. *Очерки этнопсихологии.* – Алматы, 2003.
4. Аймаганбетова О. Х. *Основы этнопсихологии. Учебное пособие.* – Алматы: Литера, 2003.
5. Валиханов Ч. Ч. *Собрание сочинений: В 5-ти т./ Под ред. акад. АН КазССР А. Х. Маргулана. Алма-Ата, 1961-1972.*
6. Л. Уразакова «Путешествие последнего принца» // «Shahar-Культура», - 2005, № 5.
7. Валиханов Чокан. *Записка о судебной реформе / Вст. ст. и прим. С. Ф. Ударцева – Изд. 2-е., доп. и испр. – Алматы: Жеті жарғы, 2004.*